

T.C
KTO Karatay Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
İşletme Anabilim Dalı Yüksek Lisans Programı

**TÜRKİYE’DE KADIN İŞ GÜCÜNÜN GÖRÜNÜMÜ VE
BÜYÜMEYE ETKİSİ (2008-2018)**

SEVİL TAŞ

KONYA

Haziran, 2019

**TÜRKİYE'DE KADIN İŞ GÜCÜNÜN GÖRÜNÜMÜ VE
BÜYÜMEYE ETKİSİ (2008-2018)**

SEVİL TAŞ

KTO Karatay Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
İşletme Anabilim Dalı Yüksek Lisans Programı

Yüksek Lisans Tezi

KONYA

Haziran, 2019

KABUL VE ONAY

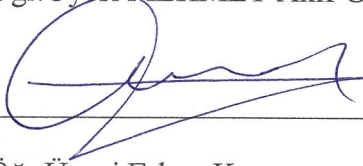
SEVİL TAŞ tarafından hazırlanan “Türkiye’de Kadın İşgücünün Görünümü ve Ekonomik Büyüme Etkileri (2008-2018)” başlıklı bu çalışma, 28/06/2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Doç.Dr.Bilge Afşar (Danışman)

Dr.Öğr.Üyesi MEHMET Akif Gündüz

Dr.Öğr.Üyesi Erkan Kara

Jüri tarafından Kabul edilen bu tezin Yüksek Lisans Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Dr.Öğr.Üyesi Fatma Didem TUNÇEZ

ETİK BEYAN

KTO Karatay Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez/Proje Hazırlama ve Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

28/06/2019

SEVİL TAŞ

TEŐEKKÜR

Tez çalışmasının bütün aşamalarında değerli bilgi ve deneyimleriyle bana yardımcı olan, hoŐgörü ve anlayıŐını esirgemeyen değerli danışman hocam, Doç. Dr. Bilge Afşar'a, yardımını ve desteğini her an hissettiren sevgili Dr. Öğr. Üyesi Erkan Kara'ya teŐekkürlerimi ve saygılarımı sunarım. Yardımları ve duydukları güven ile her zaman yanımda olan aileme ve kıymetli zamanından çaldığım her an için sevgili oğlum Roni Demir'e teŐekkür ederim.

ÖZET

TÜRKİYE’DE KADIN İŞ GÜCÜNÜN GÖRÜNÜMÜ VE BÜYÜMEYE ETKİSİ (2008-2018)

SEVİL TAŞ

Yüksek Lisans, İşletme Bölümü

Tez Danışmanı: Doç.Dr BİLGE AFŞAR

Haziran, 2019

Ekonomik büyüme kavramı bütün ülke ekonomilerinin esas amaçlarından biridir. Büyüme sağlamak için kıt durumda olan kaynakların doğru bir şekilde değerlendirilmesi, teknoloji alanındaki sermaye artışı ve bunun gibi amaçlar bütün ülkeler açısından önemli olsa da ‘‘emek’’ unsuru zaman zaman göz ardı edildiği için ülke ekonomisinde yoksulluk, gelir dağılımında ki adaletsizlik ve işsizlik gibi sorunlar çözüme ulaşmamıştır. Tüm bu sorunlar en çokta kadın işgücünü olumsuz etkilemiştir. Ekonomik büyüme ve kalkınma amaçlarında insan faktörü vazgeçilmez bir öge olduğuna göre ülke nüfusunun yaklaşık yarısını oluşturan kadın emeği olmadan bir ülkede kalkınmadan bahsedilemez. Kadınların mevcut konumlarını kuvvetlendirmek de ekonominin amaçları arasında bulunmalıdır. Kadınların eğitimi ve işgücüne katılımları sürdürülebilir bir ekonomik büyüme hedefi için üzerinde durulması gereken en önemli unsurlardandır.

Bu kapsamda bu çalışmanın temel amacı, Türkiye özelinde kadın işgücünün genel olarak görünümünü vermekle beraber kadın istihdamı ile ekonomik büyüme arasındaki uzun dönemli ilişkiyi ekonometrik analizlerle incelemek ve bu değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisini ortaya çıkarmaktır. Kadın istihdamı ve ekonomik büyüme arasındaki uzun dönemli ilişki ARDL eşbütünleşme testi ve hata düzeltme modeli uygulanarak bulunmuştur. Analiz sonuçları kısa dönemde kadın istihdamı ile ekonomik büyüme arasında pozitif bir ilişki bulurken, uzun dönemde ise bu ilişkinin yönü negatif olarak tahmin edilmiştir. Uygulanan nedensellik testinde ise değişkenlerin birbirlerinin nedeni olmadığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: kadın iş gücü, ekonomi, ekonomik büyüme

ABSTRACT

OUTLOOK AND GROWTH IMPACT OF LABOR OF WOMEN IN TURKEY (2008-2018)

SEVİL TAŞ

Master Of Business Administration

Supervisor: Associate Professor BİLGE AFŞAR

June, 2019

The concept of economic growth is one of the main objectives of all countries. In order to ensure growth, it is important for all countries to assess the scarce resources accurately, increase capital in the field of technology and the like. The first requirement for realizing all this is to invest in human resources. Since the human factor is an indispensable element for economic growth and development purposes, without a female factor, development cannot be mentioned in a country. Strengthening the current position of women should be among the aims of social countries. Women's education and participation in the labor force need to be emphasized.

Within this scope, the main objective of this study is to overview the female workforce of Turkey and find long-term relationship between female labor work force and the country's economic growth by using ARDL cointegration tests and Error Correction model. Further the study aims to uncover the causal relationship between these variables. While the results of the analysis found a positive relationship between female employment and economic growth in the short term, the direction of this relationship was estimated to be negative in the long term. In the causality test, the variables were not the cause of each other.

Key Words: Female Labor Force, Economics, Economic Growth

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
ABSTRACT.....	v
TABLolar LİSTESİ.....	ix
ŞEKİLLER LİSTESİ	x
GRAFİKLER LİSTESİ.....	xi
GİRİŞ	1

1. BÖLÜM

KADIN İŞGÜCÜ

1.1. Kadın İşgücünün Tanımlanması.....	3
1.1.1. Eğitim ve Kadın İşgücü	4
1.1.1.1. Kadınların Eğitim Sorunları.....	5
1.1.1.2. Kadınların Mesleki Eğitimleri.....	8
1.1.2. Aile ve Kadın İşgücü	10
1.1.3. Toplumsal Yapıda Kadın İşgücü	12
1.1.4. Siyasal Düzlemde Kadın İşgücü	13
1.1.5. Cinsiyet ve Kadın İşgücü.....	14
1.1.6. Ekonomide Kadın İşgücü.....	15
1.1.6.1. Tarım Sektöründe Kadın İşgücü	15
1.1.6.2. Sanayi Sektöründe Kadın İşgücü	17
1.1.6.3. Hizmet Sektöründe Kadın İşgücü	18
1.2. Kadın İşgücünün Tarihçesi.....	18
1.2.1. Antik Dünyada Kadın İşgücü	19
1.2.2. Orta Çağ'da Kadın İşgücü	21
1.2.3. Modern Çağda Kadın İşgücü	22
1.2.4. Günümüzde Kadın İşgücü	24
1.3. Dünyada ve Türkiye'de Kadın İşgücünün Görünümü	25
1.3.1. Dünyada Ve Türkiye'de Kadın İşgücüne Katılım Oranları.....	26
1.3.1.1. Dünyada Kadın İşgücüne Katılım Oranları.....	26

1.3.1.2. Türkiye’de Kadının İşgücüne Katılım Oranları	32
1.3.2. Türkiye’de Kadınların İşgücüne Katılımını Etkileyen Unsurlar	34
1.3.2.1. Ücretsiz Aile İşçiliği	34
1.3.2.2. Eğitim Düzeyi	35
1.3.2.3. Kayıt Dışı İstihdam	36
1.3.2.4. Yaş	37
1.3.2.5. Yasal Düzenlemeler	38
1.3.2.6. Medeni Durum	40

2. BÖLÜM

EKONOMİK BÜYÜME VE KADIN İŞGÜCÜ

2.1. Ekonomik Büyüme Kavramı	41
2.2. Ekonomik Büyümenin Kaynakları	42
2.2.1. Nüfus	43
2.2.2. Fiziki Sermaye Faktörü	44
2.2.3. Doğal Kaynaklar	45
2.2.4. Teknolojik Gelişme Düzeyi	45
2.2.5. Beşerî Sermaye Faktörü	46
2.3. Ekonomik Büyümenin Temel Modelleri	47
2.3.1. Klasik Teoride Ekonomik Büyüme	47
2.3.2. Harrod-Domar Büyüme Modeli	50
2.3.3. Neo-Klasik Teoride Büyüme	51
2.3.4. İçsel Büyüme Modelleri	53
2.3.4.1. Beşerî Sermayeye Dayalı İçsel Büyüme Modelleri (Lucas)	53
2.3.4.2. Bilgi Üretimi ve Taşmalar Modeli (Romer’in Yaklaşımı)	54
2.3.4.3. Kamusal Politikalara Dayalı İçsel Büyüme Modeli (Barro)	55
2.4. Ekonomik Büyümede Kadın İşgücünün Rolü	55
2.4.1. İkili Rol Yaklaşımı	57
2.4.2. Neo-Klasik İktisat Yaklaşımı	58
2.4.3. İşgücü Piyasalarının Bölünmesi	59
2.4.4. Marksist Yaklaşım	61
2.4.5. Feminist Yaklaşım	62

3. BÖLÜM

TÜRKİYE’DE KADIN İŞGÜCÜNÜN BÜYÜMEYE KATKISI

3.1. Türkiye’de İşgücü Piyasalarının Özellikleri ve Kadın İş Gücünün Gelişimi.....	66
3.1.1. Türkiye’de Eğitim Durumuna Göre Kadın İşgücü	68
3.1.2. Türkiye’de Cinsiyete Göre İşgücü	69
3.1.3. Türkiye’de Sektörlere Göre Kadın İşgücü.....	70
3.1.4. Türkiye’de Yaş Gruplarına Göre Kadın İşgücü.....	71
3.1.5. Türkiye Kayıtlılık Durumuna Göre Kadın İşgücü	73
3.1.6. İşteki Statüsüne Göre Kadın İşgücü.....	73
3.2.Kadın İşgücünün Görünüş Biçimleri.....	74
3.2.1.Ev Kadınlığı ve Ücretsiz Aile İşçiliği.....	74
3.2.2.Ücretli İşgücü Olarak Kadın	74
3.3. Türkiye’de Ekonomik Büyüme ve Kadın İşgücü.....	75
3.4. Kadınların İşgücüne Dâhil Olmama Nedenleri	76
3.5. Kadın İşgücü ve İstihdamında Görülen Sorunlar ve Çözüm Önerileri	78
3.6. Yurt İçinde Yapılmış Çalışmalar	79
3.7. Yurt Dışında Yapılmış Çalışmalar	81

4. BÖLÜM

EKONOMETRİK METODOLOJİ

SONUÇ.....	94
KAYNAKÇA.....	96
ÖZGEÇMİŞ	106

TABLULAR LİSTESİ

Tablo 1. Dünya Çapında İşgücüne Katılım Oranları (%)	27
Tablo 2. Bazı Gelişmiş Ülkelerde 15 Yaş Üstü Toplam İstihdam ve Bu İstihdam İçindeki Kadın Ve Erkek İstihdam Oranları (%).....	28
Tablo 3. Türkiye’de 15 Yaş Üstü Toplam İstihdam Oranı ve Bu Oranı İçindeki Kadın ve Erkek İstihdam Oranları (%)	33
Tablo 4. 1915 yılı Çalışan Kadının Faaliyet Alanları	67
Tablo 5. Eğitim Durumuna Göre Kadın İşgücü	69
Tablo 6. Cinsiyete Göre Seçilmiş Göstergeler, 2017	69
Tablo 7. Yaş Gruplarına Göre Kadın İşgücü	72
Tablo 8: Birim kök test sonuçları, değişkenler seviyelerindeyken.	86
Tablo 9: Birim kök test sonuçları, değişkenler birinci dereceden fark alınmışken.....	86
Tablo 10: Sınır testi sonuçları	89
Tablo 11: Otokorelasyon ve Sabit Varyans Test Sonuçları	89
Tablo 12: Hata Düzeltme Modeli (ECT) Sonuçları (Sadece sabit)	90
Tablo 13: ARDL Uzun Dönem Tahmin Katsayıları (Sadece sabit)	90
Tablo 14: Hata Düzeltme Modeli (ECT) Sonuçları (Sadece sabit ve trend)	91
Tablo 15: ARDL Uzun Dönem Tahmin Katsayıları (Sadece sabit ve trend)	91
Tablo 16: Granger Nedensellik Test Sonuçları	93

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. Kadının İşgücüne Katılımı.....	37
---	----

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 1. Ricardo'nun Büyüme Modeli	49
Grafik 2. Solow Modelinin Durağan Durumu	52
Grafik 3. Sektörlere Göre Kadın İşgücü	71

GİRİŞ

Bir ülkenin ekonomik büyümesi, “zaman içinde çeşitlenen üretim mallarını halka sağlama kapasitesindeki uzun süreli artış, teknolojiye dayalı olarak artış gösteren bu kapasite ve kurumsal düzenlemeler” şeklinde tanımlanabilmektedir (Kuznets, 1973: 247).

Ekonomik büyüme, kadınların ev içinde yaptığı işleri hafifleterek, daha çok boş zaman yaratıp, onlara işgücüne katılma şansı sunabilmektedir. Bunun dışında, erkeklerin kendi işlerini hafifletmelerine ve pazar haricindeki etkinliklerde daha fazla zaman geçirmesine imkân sağlamaktadır (World Bank, 2001).

Kadınlar, bir ülkenin ekonomik büyümesinde etkisi olan insan gücünün çok önemli bir parçasıdır. Bunun yanında beceri ve işgücü yönünden dünya nüfusunun yarısına karşılık gelmektedir.

Kadınların işgücüne dahil olmasını etkileyen pek çok unsur vardır. Gelişmekte olan ülkelerin büyük bir kısmında, kadınlar, işgücünde yeterli miktarda temsil edilmemektedir. Sürdürülebilir kalkınma hedefleri kapsamında eşit şartlarda eğitim vermek, hayat boyunca öğrenme imkanını teşvik etmek, cinsiyet eşitsizliğini ortadan kaldırmak, kadınları güçlendirmek, politika oluşturmak amacıyla gerekli hedeflerdir.

Kadınların işgücüne katılımının artması, 21.yüzyıl toplumlarında “ekonomik büyümenin” gelişmesinin bir özelliğidir. Bu durumun esas analizi, Becker’in terminolojisinde “mal ve hizmet üretmek için satın alınan mal ve hizmetler ile birleştirilen piyasa dışı faaliyetleri” olarak ifade edilmektedir.

Sürdürülebilir gelişme, büyümenin anahtarı konumundadır. Kadınlar sahip olduğumuz beşerî sermayenin yarısını meydana getirmektedir. Bölgesel ve global çapta sürdürülebilir bir büyüme, kadınların becerileri ve sahip olduğu niteliklerinin baştan sona kullanılmasına ve işgücüne dahil olmalarına bağlıdır. Kadın ve erkek arasındaki eşitsizliklerin ortadan kaldırılması ve kadınların işgücüne dahil olma oranlarının artmasıyla, kadınların işgücünde aktif rol oynaması ekonomik büyümeyi, gelir eşitsizliği

durumunu, toplumsal refahı, kiři başına dūřen milli geliri, mesleki performansı ve yeniliği iyileştirmekte ve arttırmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KADIN İŞGÜCÜ

1.1. Kadın İşgücünün Tanımlanması

Kadın işgücü konsepti, cinsiyet kaynaklı feminist yanlı yaklaşımında ve ekonomik kaynaklı işgücü sektörü kuramlarında farklı farklı kavramlar kazanmaktadır. Feminizm yanlısı yaklaşımlar, kadının işgücü sektöründeki konumunu cinsiyet kimliği üzerinden tanımlamaya çalışırken, global bir yaklaşım olarak ise, cinsiyet eşitsizliğinin üretim ortamında tekrar meydana geldiğini, eşitsizliğin ortadan silinmesi ile üretimde kadın emeğinin negatif taraflarının ortadan kalkacağını ortaya atmaktadır. Feminizm yanlısı yaklaşım, üretim safhalarını ve işgücü sektörünün dinamiğini değişmez bir veri olarak irdelemekte, global bir bakış açısı ortaya koymada cinsiyet kavramını göz önüne çıkarmaktadır. Yapılan çalışmalara göre, kadınların meslek gruplarının genel olarak ev kadınlığının, anneliğin bir alt kümesi olan öğretmenlik, hemşirelik, temizlik çalışmaları ve çocuk bakımı gibi işler olduğunu ve birçok toplumda kadınların meydana getirdiği bu işlerin küçümsendiği, önemsenmediği görülmüştür. Bazı kadın bireylerin çalıştıkları işler çoğu zaman, yüksek geliri olan erkek bireylerin yaptıkları işlerden daha çok beceri ve tecrübe isteyen işler olsa da sırf, kadın bireylerin işi olarak toplumda lanse edildiği için daha düşük ücret elde etmektedirler (Ergüder, 2006: 62).

Farklı pencerelerden kadın işgücü tanımı farklı yorumlansa da bütün bu teorilerin temelinde, kadının iktisadi ve iktisadi olmayan faaliyetlerinin ele alındığı görülmektedir. Kadının iktisadi olmayan çalışmaları arasında ev işleri ve çocuk büyütme yer almaktadır. Ev işlerinin ve çocuk yetiştirme işgücü piyasasında değerlendirilmedikçe gelir sağlayıcı olmaması iktisadi olmayan bir faaliyet olarak değerlendirilmesine sebep olmaktadır. Kadının evde çocuk büyütmeyle geçireceği süre ve emek ise, bir ev çıktısı olarak karşımıza gelmekte ve kadın bireylerin böyle bir çalışması iktisadi olarak ele alınmamaktadır. Ekonomik çalışmaların kapsamındaysa, çalışma hayatında emek sarf etmeleri halinde bir gelir elde etmeleri söz konusu olmaktadır. Sanayileşmiş toplumlarda ve sanayi öncesi tüm toplumlarda kadınlar, işgücü sektöründe iktisadi çalışmalar

içerisinde yer almışlardır. Bazı zamanlarda kutsallaştırılan kadın emeği, çoğu dönemlerde ise hor görülmüş ve itibarsızlaştırılmıştır. Modern çağlarda iktisadi özgürlüğünü eline alarak, kendini geliştirebilmek, sosyal hayatta ve hane içerisinde saygın bir statüye ulaşabilmek için gün geçtikçe işgücü sektöründe sayısı çoğalan kadınlar, çalışma hayatında birtakım problemlere de maruz kalmışlardır. Bu noktaya nasıl ulaşıldığı, günümüzde ne tür problemlerle karşılaştığı ve bu problemleri çözebilmek uğruna uluslararası örgütlerin, hükümet yetkililerinin ve sendikaların ne denli çaba sarf ettiği tüm dünyaca bilinmektedir (Karaman, 2014: 105-106).

1.1.1. Eğitim ve Kadın İşgücü

Eğitim seviyesi ile kadınların çalışma yaşamına katılma oranı arasında olumlu yönde bir bağlantı yer almaktadır. Kadınların eğitim seviyesi yükseldikçe işgücüne katılım oranı ve çalışma yaşamında tutunma süreleri yükselmektedir. Teorik olarak bakarsak eğitim düzeyinin işgücüne katılım oranı üzerinde iki farklı açıdan belirleyici olduğu görülmektedir: İlk olarak; daha donanımlı ve eğitilmiş çalışanlar emek piyasalarında daha büyük kazanç sağlayacaklarından, bu takdirde iş piyasalarından ayrı kalmalarının maliyeti de artacak, işgücüne katılım oranları da yükselecektir. İkinci olarak ise, eğitim direkt, dolaylı ve psikolojik masrafları olan bir yatırım tipi olduğundan, eğitim yatırımının gelirini elde edip eğitim masraflarını karşılamak yalnızca emek piyasalarında çalışmak ile mümkün kılınacaktır. Bu tarafıyla, teorinin oluşturduğu etkilerin Türkiye işgücü piyasalarında kabul edilebilir olduğu gözlenmektedir (Özer ve Biçerli, 2003: 66).

Eğitim bölgeler arası farklılıkları minimize etme hususunda da oldukça önemli bir role sahiptir. Eğitimde fırsat eşitsizliğinin daha yoğun etki ettiği bölgelerde farklı imkanlar yaratılarak eğitim seviyesinin yükseltilmesi amaçlanmıştır. Geri kalmış bölgelerde yatılı okullar açarak, öğrencilere burs imkânları sağlayarak eğitim seviyesinin yükseltilmesi hedeflenmiştir. Eğitim seviyesinin yükseltilmesi eğitilmiş bir birey haline gelen kadının ya da annenin elde ettiği sosyal güç ile yetiştireceği bireylerin eğitilmiş ve bilinçli olmasının yanında nüfus artış hızının kontrol altına alınmasında sağlayacağı katkı düşünüldüğünde bile sadece işgücü pazarı için değil, uzun soluklu olarak ülke ekonomisine sağlayacağı etkileri de oldukça önemlidir. Eğitim tek bir çerçevede ele alınmamalıdır. Kadın işgücünü istihdam edecek işverenlerde kadın çalışanlarına karşı tutum ve davranışları konusunda bilinçlendirilmeli, kadın ve erkek işgücü arasında fırsat

eşitliği ilkesi benimsenmelidir. Bu noktada hükümetin yatırım ve teşviklerinin önemi yadsınamaz. Eğitim istihdamla direkt bağlantılı olup eğitim seviyesi arttıkça istihdam edilebilirlik yükselmekte, devamında eğitimin iktisadi kalkınma-büyüme ve oluşturduğu olumlu dışsallık ekonomiyi pozitif yönlü olarak etkilemektedir (Berber ve Eser, 2008: 14).

Şehirlerde okuma yazma bilmeyenler haricinde farklı eğitim seviyelerine sahip kadın bireylerin işgücüne katılım oranı yükselmektedir. Eğitim düzeyi yüksek olan kadınların işgücüne daha fazla dahil olduğu mevcut çalışmalarda görülmektedir. Kırsal kesimlerde okuma yazma bilmeyenlere göre ortaokul mezunu evli kadınların işgücüne katılım oranı düşerken, üniversite bitirmiş olan evli kadınların katılım oranı yükselmektedir. Kırsal alanda evli olmayan kadınlar ele alındığında, ilköğretim, ortaöğretim, lise ve üniversite mezunlarının çalışma isteği ve istihdam durumu daha yüksektir. Kırsal bölgelerde kadınların genel olarak aile işçisi sıfatıyla tarım sektöründe herhangi bir ücret almadan çalıştığı göz önüne alınırsa, eğitim düzeyinin çalışma kararlarında neden çok fazla etkili olmadığı anlaşılmaktadır. Eğitim seviyesinin Türkiye’de çocuk doğurma oranını etkileyen en önemli unsur olması bu oranı etkileyen diğer faktörlerin çocuk doğum oranına olan etkisini engellemez. Eğitim, çocuk doğurma oranını doğrudan etkileyebilmekteyken dolaylı olan etkilerin de saptanması açısından diğer sosyal ve ekonomik unsurlar da önem arz etmektedir (Kızılgöl, 2012: 99).

1.1.1.1. Kadınların Eğitim Sorunları

Dünyanın her yerinde toplulukların eğitim ve kültür seviyesi, o toplumun bütün bireyelerine eşit şartlarda eğitim sunması ile belirlenmektedir. Eğitim, toplumların geleceğine ve kalkınmasına katkı sağlayacak önemli yatırımlardan biridir. Özellikle Türkiye gibi genç birey nüfusu yüksek olan toplumlar için daha fazla hassasiyet teşkil eden bir olgu mekanizmasıdır. Türkiye’de oluşan eğitim sorunlarından birisi temel eğitim seviyesinde kayıt, süreklilik ve tamamlama üçlüsü olarak adlandırılan devamlılık sorunudur. Türkiye Cumhuriyeti’nde temel eğitim Cumhuriyet döneminde yasalarla korunma altına alınmasına karşın, toplam nüfusun eğitimi ve özellikle kadın bireyelerin eğitimi ne yazık ki istenilen seviyeye ulaşabilmiş değildir. Türkiye’de temel eğitim, zorunlu ve ücretsiz olmakla birlikte ilköğretim çağına ya da yaşına gelmiş ama okula gidemeyen binlerce çocuk bulunmaktadır. Türkiye’de eğitime ulaşmada bölgeler arası

eşitsizlik olduğu gibi cinsiyetler arasında da önemli dengesizlikler bulunmaktadır. Cinsiyete bağlı dengesizlikler kırsal alanlarda şehir merkezlerine oranla daha fazla olmakta ve durum yıllar itibariyle çokta bir azalma gösterememektedir (Tunç, 2009: 238-239).

Eğitim adına 46 ülkede yapılan bir çalışmada;“ülkede kadınların okuma yazma oranının %1 yükseltilmesinin, bebek ve çocuk ölümlerini önlemede araştırma ülkelerindeki doktor sayısının %1 yükseltilmesine göre 3 kat daha etkili olduğu” sonucuna varılmıştır (Çarıkçı, 2010: 1356). Bu çalışmanın sonuçlarından da anlaşıldığı gibi, eğitim seviyesi yükselen kadın birey sosyal toplumdaki görevlerinin bilinci ile yaşamın pek çok alanında sosyal toplumun her birimi için adeta bir basamak, bir asansör görevi görmektedir. Kadın bireyin bir işte istihdam edilmesi de onu iş hayatında bir şeyler ortaya koyan, yeni ürünler üretmesinin hazzını duyan bir birey olmasının yanında, yükseldiği yerlerde erkek bireyle birlikte saygın bir konuma getirmekte ve eşit bir yarış ortamı sunmaktadır. Kadının kendi ayaklarının üzerinde durması bir yana, ekonomik olarak birilerine muhtaç olmaması ona başlıca kendi sağlığı, kendi gelişimi ve gerektiğinde bebekleri ya da çocukları ile ilgili kararlarda da bağımsız olma yetkisini edindirmektedir. Bu güven faktörü iyi bir eğitimle harmanlandığında kadının statüsünde yükselmeyi de birlikte getirmektedir (Çarıkçı, 2010: 1356).

Türkiye’de eğitim sisteminde mevcut olan sorunların en aza indirilmesi ve bu sorunların ortadan kalkması için yapılan çalışmalar son dönemde oldukça ivme kazanmıştır. Bu sorunların ortadan kaldırılması için 1997 senesinde “Temel Eğitim Programı” uygulanmaya konulmuş ve temel eğitim programı beş yıldan sekiz yıla yükseltilmiştir. Bu reformun ana hedefi eğitimin kalitesini arttırmaktır. Ayrıca yapılan bu çalışmaların başarıya ulaşması için çeşitli projeler yürütülerek uygulamaya konulmuştur. Bu kampanyalardan sadece birisi olan “Haydi Kızlar Okula” kız çocuklarının okula kazandırılmasına destek kampanyasıdır. Kampanyanın öncelikli hedefi kız çocuklarının ilköğretimde okula gitme oranını erkek çocukların okula gitme oranı ile aynı seviyeye ulaştırmaktır (Tunç, 2009: 239).

Türkiye’de yürürlüğe konulan Kalkınma Planları içeriğinde kadın eğitime ayrılan bölümler oldukça sınırlıdır. Şöyle ki:“Devlet Planlama Teşkilatı’nın Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda 1960 senesinde kadın nüfusun sadece %24,82’si okur-yazardı (Tunç, 2009: 239) ve plan yılları aralığında eğitimin her seviyesinde erkeklerle eşit seviyeyi

yakalayamayan dolayısıyla erkeklerin gerisinde kalan kadınlarla ilgili bu sonuçlara rağmen herhangi bir eğitim çalışması yapılmamıştır. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planında da ilköğretimin ilkokul yaşındaki tüm bireylerin dâhil olacağı, bireylerin temel eğitimi üstünde devlet eliyle uygulanan eğitim olanaklarından yararlanmasının fırsat eşitliğine göre ele alınması ve uygulanması maddesi yer alıyordu. Planda kız ve erkek teknik öğretiminin çok yönlü eğitim veren bir özellik kazanmamasından şikâyetçi olunarak bunların ileriye dönük çalışma hayatına hazırlayıcı ve doğaya faydalı çalışmalar yapan merkezler haline getirileceği belirtilmişti. Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planında ise öğrenciler kız ve erkek ayrımı yapılmadan değerlendirilmiş ve sadece kadın eğitime göre ilke ve önlemler oluşturulmuştur. Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planında ise ilköğretimde %87,5 olan okula gitme oranında bölgeler ve kız-erkek öğrenciler arasında eşitsizlikler olduğu saptanarak ilk kez bu kalkınma planında kızlar aleyhine eşitlikten bahsedilmiştir”. Fakat bu belirlemeye karşılık ilkeler, politikalar ve uygulamalar kısmında kadın eğitime yönelik bir düzenleme yapılmamıştır (Karaman, 2014: 89).

Türkiye’de, eğitimde toplumsal cinsiyet hassasiyetinin sağlanması niteliğinde iki uluslararası belgeye imza atmıştır. Bunlardan birisi “Pekin +5 Kararları” diğeri de “Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Kaldırılması” belgeleridir. “Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Kaldırılması anlaşmasının 10. maddesinin c bendinde eğitimin bütünleştirilerek güçlendirilmesi, farklı eğitim türlerinin de geliştirilmesi, okul öğretim programlarının ve özellikle de okul kitaplarının gözden geçirilmesi ve öğretim yöntem tekniklerinin yeniden oluşturulması amacı gerçekleştirilmesi için gerekliliği görülmektedir”.

Tüm bu uygulamalara rağmen henüz eğitim-öğretim programlarında veya öğrenme materyallerinde cinsiyet rollerinden sıyrılmış çalışmalar gerçekleştirilememiştir. Ders kitaplarında maalesef hala erkelere birincil kadınlara ise da ikinci plan rolleri dayatılmaktadır (Otaran vd., 2003: 27).

“Pekin Eylem Platformunda ülkeler 2000 yılından önce temel eğitim ihtiyacına herkesin kolayca ulaşabilmesini, ilköğretim çağındaki çocukların en az %80’inin ilkokuldan mezun durumunda olmasını, 2005 yılından önce ise ilköğretim ve ortaöğretimdeki cinsiyet farkının ortadan kaldırılmasını taahhüt etmişlerdir. Yine bu sözleşme ile 2015 yılından önce anlaşmayı imzalayan tüm ülkelerdeki bireylerin ilköğretimi tamamlamış olması hedeflenmiştir” (Hodoğlugil, 1999: 11).

Türkiye’de yapılan çalışmalar; kız çocuklarının eğitim ve öğretim ihtiyaçlarının karşılanmasının önünde pek çok engel olduğu üzerinde durmaktadır. Özellikle kırsal bölgelerde çocukların okula gönderilmesinde ebeveynlerin tercihlerini erkek çocuktan yana kullandığı yapılan araştırma ve çalışmalarca doğrulanmıştır. Dini inanışlara uygun okul tercihlerinin olmaması, ailelerin birey sayısının fazla olması, erken yaşta olan evlilikler, düşük gelir düzeyi, kız çocuklarının ikinci annelik yapma, kız çocuğunun hane içerisinde ikinci planda kalan konumu rolü gibi unsurlar okula gitmeme oranını negatif yönde etkilemekte ve bu durum olumsuz sonuçlar doğurmaktadır. Bunlara ek olarak Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde, taşınmalı ve yatılı eğitim sıkıntıları, köylerdeki okulların kapatılması, yakında başka bir okul olmaması da en önemli etmenlerdendir (Tunç, 2009: 261).

1.1.1.2. Kadınların Mesleki Eğitimleri

Bilim ve teknoloji sektöründeki gelişmeler üretim aşamalarında hızlı bir değişimi gündeme sokmakta, sektördeki bu değişimler işgücü piyasasında istihdam edilecek bireylerin yetiştirilmesinde de bu değişime uygun politikalar oluşturmalıdır. Küresel piyasalarda tutunabilme teknolojik yeniliklerle uyumlu, faaliyet ve emek üretkenliği yüksek ve verimliliğe dayalı bir sektörel büyümeye ortam sağlamayı ve bu doğrultuda uygun insan gücü yetiştirmeyi gerektirmektedir. Bilhassa önemli sektörlerdeki meslekler daha fazla bilgi ve tecrübe temelli olup, analitik düşünme, sıkıntı çözme becerileri yüksek bireylerin istihdam edilebileceği bir büyüme göstermektedir. Bu sebeple ilk olarak iyi bir temel eğitim almış olmak gerekmektedir. Bir başka anlatımla daha donanımlı, daha çok üreten, düşünme becerileri yüksek kişilerin mesleki eğitime yönlendirilmesi ve yeterli donanımsal bilgilerin aktarılması gereği şarttır (Öksüz, 2007: 24).

Türkiye’de ise bu şartların tam tersi birtakım gelişmeler gözlenmiştir. Son zamanlarda pozitif gelişmeler olmakla birlikte mesleki eğitime yöneltme yönünden bir bakıma maalesef ki “son çare” penceresi içinde değerlendirilmektedir. Bu olay muhakkak ki kadınların da mesleki eğitime yönlendirilmesini de negatif yönde etkilemektedir. Türkiye’de kadın eğitimi ve istihdamı bakımından önemli bir etmen olan kırsal bölgelerden şehirlere göç olgusu dikkate alındığında takip eden yıllarda şehirlere göç eden nüfus içindeki kadınları bekleyen olası sıkıntı işgücüne katılım güçlüğü olacaktır.

Çünkü eğitim seviyesi düşük olan kadın bireyler kırsal alanda evdeki işler ve tarım sektöründeki işlerde ücretsiz aile işçisi olarak çalışırken, kentte bu yapıya uygun bir iş bulunmadığı için çalışma hayatına katılımları son derece zor olacaktır. Sözü edilen kesim kentte yine vasıf gerektirmeyen işgücünün talip olduğu ve çoğunun sosyal hak ve güvencesi olmayan düşük gelir düzeyli işlere talip olacaklar ve bu olay hem toplumdaki cinsiyet eşitsizliği hem de işgücü piyasasında kadın emeğinin sömürülmesi gibi bir negatifliğin devam etmesi anlamına gelmektedir (Taymaz, 2010: 42).

Şehirdeki kadınların erkeklere göre daha çok işsizlik riski ile karşılaşmasının temel sebebi eğitim seviyelerinin daha düşük olması ve işgücü piyasasının gerekliliği olan özelliklere sahip olmamalarıdır. Şehirde ikamet eden kadınların eğitim düzeyleri yükseldikçe ve gerekli becerileri kazandıkça istihdam oranlarının da hızla yükseldiği de gözlenmektedir. Bu olay kadın eğitime ve piyasa ihtiyaçlarına yönelik mesleki eğitime ağırlık verilmesi gerektiğinin bir habercisidir. Kadının işgücüne katılmasının önündeki engel faktörlerinden biri - giderek etkisi azalsa da hala etkili olduğu herkesçe bilinen – sosyokültürel değer yargılarıdır. Özellikle eğitim seviyesi yetersiz kadınların ev dışında iş hayatına katılmaları pozitif karşılanmamaktadır. Eğitim seviyesi yetersiz olan kadın, düşük gelirli, sosyal güvencesi az ya da hiç olmayan işlere talip olmakta ya da ev hanımı olmayı mecburen tercih sebebi haline getirmektedirler. Oysaki eğitim seviyesi yükseldikçe daha özgür kararlar alabilme gücünü elinde bulunduran kadın, statü sahibi bir birey olabilme, özgüven edinme bakımından gelişim göstermekte ve iş hayatına daha kolay adapte olabilmektedir. Bu durum kırsal alandan kente göç eden kadınların eğitime ne denli önem verilmesi gerektiğini gözler önüne sermektedir (Tuncer ve Taşpınar, 2004: 11).

Fransız Devrimi ile annelik ulusal bilince sahip çocuklar yetiştiren bir konum halini almıştır. Anneliğin eve bağlılığının ona sunduğu ‘evin hanımefendisi’ ile birlikte işgücünün dışında tutulmuştur. Dolayısıyla bu kız çocuklarının evde eğitim alıp yetiştirilmesinde ciddi bir etken olmuştur. Kadın; eşine, çocuklarına ve evine bağlı, düzeni sağlayan bir birey olarak toplumda yer edinmiştir (Afşar, 2016: 15). Konunun en önemli boyutu da geleceğin anneleri olacak kız çocuklarının ve genç kızların eğitimden yoksun olmasının yaratacağı ciddi sorunlardır. Çünkü geleceğin anne adayları olan kız çocukları ve genç kızlar yeterince eğitim alamazlar ise istenmeyen tüm gerçeklerle karşı karşıya kalacaklardır. Eğer yeterli eğitimi ve mesleki bilgiyi almazlar ise onlar da ilerleyen

zamanlarda vasıfsız istihdam içinde yer alacaklar, emeklerinin sömürsü ile karşı karşılaşacaklar, statü sahibi bir birey olabilmeyi başaramayacaklardır. Bunların neticesinde toplumsal cinsiyet ayrımcılığını bütün yönleriyle deneyimleyebilecekler, iş hayatına katılmakta zorlandıkları için “yetersiz katılım çıkmazı” hipotezinin gerekliliği olarak onlar da kendi kız evlatlarının eğitime yatırım yapmanın gereği ve getirisi olmadığını düşünerek çıkmaz, kısır bir döngünün sadece küçük bir mimarı olacaklardır (Tuncer ve Taşpınar, 2004: 5)

1.1.2. Aile ve Kadın İşgücü

Kadınların ücretli olarak çalışması, kadınlar için ekonomik özgürlük anlamına geldiğinden, kadının ailedeki ve toplumdaki rolünü genel anlamda değiştirmektedir. Geçmişe dönüp baktığımızda yüzyıllar boyu kadın ev işleriyle, özel yaşantısıyla bütünleştirilmiş, üretimden uzak kalması bir yana, ekonomik olarak erkeğe tamamiyle bağımlı bir şekilde yaşamıştır. Kadına ve erkeğe dayatılan iş bölümü toplumsal rol paylaşımı anlamını yüklenmektedir. Erkek birey kendisine biçilen bu rolle sadece iktisadi olarak üretken olmakta ve toplumsal değer yargılarını edinmemektedir. Kadın birey ise hem erkeğe bağımlı hale gelmekte hem de yaptığı işin iktisadi olarak bir değeri olmadığı için “sosyal değersizliğe” ötelenmektedir. Kadın bireyin çalışmadığı aile yapılarında, erkek birey para kazanma işlevini, kadınsa ev bakıcılığı (ev hanımlığı, çocuk bakımı ve yaşlıların bakımı vb.) işlevini üstlenmek zorundadır. Dolayısıyla cinsiyet yargılarının en temelinde iş paylaşımı söz konusu olmaktadır. Bu işleyişe göre, “baba-koca”, ailenin beslenme ihtiyaçlarını, barınma ihtiyaçlarını karşılayıp, aile bireylerinin dış dünyayla bağlantılarını oluşturarak ailenin sosyal fizik bütünlüğünü sürdürür. “Anne-kadın” da aile içi ilişkilerinin doğru ve düzgün çalışmasıyla ilgilenir, aile bireylerine manevi olarak destek sağlar, ailenin toplu bir şekilde çatışmadan yaşamını idame ettirmesi için üzerine düşeni yapar (Otaran, 2003: 64).

Fakat aile içindeki bu oluşum, kadınların çalışmasıyla birlikte farklılık göstermeye başlamıştır. Değişim olayı hem kadın bireyin hem de erkek bireyin ev içindeki rolünü yeniden ortaya koymuştur. Kadınların ve erkeklerin hane içindeki eski rolleri çalışma hayatına adım atmalarıyla birlikte şu şekilde değişim göstermiştir: Kadının çalışmasıyla birlikte ortak gelire olan katkısı önemli miktarda yükselmekte, erkeğin ev işlerine olan

katkısı ise göreceli olarak düşmektedir. Erkek bireyin ev bakımına katılımı eğitim düzeyi yükseldikçe artmaktadır. Kadınlar haneyi geçindirmede elini taşın altına koymakta, fakat erkekler benzer yardımlaşmayı ev işlerinde gerçekleştirememektedirler. Erkeğin ev işlerinde kadına yardımı, kadının ev işleriyle ilgili iş yükünü bir nebze de olsa azaltsa da erkek ve kadının ev işlerinin yürütülmesi bakımından taşıdıkları yük daima büyük olarak kadının üzerinde kalmaktadır (Efe vd, 2010: 24).

Yavaş yavaş da olsa evdeki rollerin evrilmeye başlaması erkekler tarafından çok ta kolay kabul edilememektedir. Sadece Türkiye’de yaşayanlar değil, yurt dışında hayatını idame ettiren vatandaşlarımızın da aynı doğrultuda davranış gösterdiğini görmekteyiz. Nitekim İsveç’e göçen aileler özelinde yapılan bir araştırmada kadınların iş hayatına katılmasıyla, ev içindeki cinsiyete göre iş bölümünde mecburi olarak yaşanan göreceli dengeli durum gerek kadın bireyler ve gerekse erkek bireyler için olağanüstü şartların oluşturduğu “olağanüstü durum” olarak kabul görmektedir. Erkek bireyin iş hayatına yönelik sosyalleşmesi, kadının aileye yönelik sosyalleşmesi, kadın bireyin çalışma hayatına dâhil olmasıyla ev içi sorumluluklarının teklemesi, eşler arasında sıkıntılara sebep olabilmektedir. Aile içi ve iş hayatındaki bu sorunlarla baş edemeyen kadın, aile ile ilgili işlerini öne çıkarıp, çalışma hayatını arka plana itebilmektedir. Kadın bireyler çalışma hayatı ve aile hayatının gerektirdiği işlerini yerine getirebilmek için ağır bir efor sarf etmektedir. İş ve aile, bireylerin günlük yaşantılarının çok büyük bir bölümünde haşır-neşir oldukları ve uzun vadede başarılı olmayı ve doyum duygusu elde etmeyi hedefledikleri önemli rollerdir. Kadın bireyler iyi bir ev kadını, iyi bir eş, ve iyi bir anne rolüne ek olarak iş rolleri de eklendiğinde rol karmaşası yaşayabilmektedir (Koray vd., 1999: 27).

1.1.3. Toplumsal Yapıda Kadın İşgücü

Toplumsal yapının getirdiği kalıplaşmış, gelenekçi tutumları arasında yer bulan ‘kadının yeri evidir’ düşüncesi bireyler üzerinde etkili olmaya devam etmektedir. Kırsal kesimlerde, özellikle başta Güneydoğu bölgesi olmak üzere kadınların okuma yazma oranlarının hayli düşük olduğu görülmektedir. Erkekler daha çok teknoloji içeren eğitim alanlarını seçerken kadınlar teknik bilimlerin dışında kalmışlardır (Afşar, 2016: 50).

Ekonomi literatüründe kadın bireylerin toplumsal yapıdaki işgücü ve konumunu irdelemek amacıyla geliştirilen çeşitli kavramsal teoriler mevcuttur. Bunlardan sadece birisi olan ‘Neo-Klasik/Beşerî Sermaye Kuramına’ göre, ‘kadın işgücünün çalışma hayatındaki düşük pozisyonu, kadınların erkeklere oranla daha az beşerî sermaye potansiyeline sahip olmalarıyla bağlatılmaktadır. Beşerî sermayenin eksikliği de beceri, deneyim ve bilgi eksikliğinden kaynaklanmaktadır. Beşerî sermaye noksanlığı sebepleri olarak da kadın bireylerin aile, çocuk bakımı ve ev işleri yükümlülükleri gösterilmektedir. Beşerî sermaye noksanlığına sebep olarak kadınların gelir düzeyi düşük ve kısıtlı sayıda olan işlerde çalışmalarına, işe devam edememelerine ve işe ara vermelerine sebep olan bütün bu sorumluluklar kadın bireylerin kişisel ve rasyonel kararlarına dayandırılmaktadır’. Feminist teori ise, kadın bireylerin çalışma hayatına başlamalarını ve konumunu irdelerken, cinsiyet ile sosyal cinsiyet arasındaki farka dikkat çekmektedir. Cinsiyetin tanımı, kadın ve erkek arasında biyolojik olarak belirlenen farklılıklar olarak adlandırılmaktadır. Sosyal cinsiyet ise cinsel kimliğin sosyal kurgulanışını anlatır. Cinsiyet biyolojik olarak tayin edilmiştir, doğuştan var olandır. Sosyal cinsiyet ise biyolojiden bağımsızdır, toplumda zaten var olan kültürel, dini ve ideolojik algoritmaların kuvvetlendirdiği, büyük bir toplumsal iş paylaşımının yansıması olarak ortaya çıkmaktadır (Özçatal, 2011: 21).

Toplumsal cinsiyet nosyonu, cinsiyete bağlı iş paylaşımı ve biyolojik cinsiyetler arasındaki toplumsal bağlantılara vurgu yapar ve sadece kadın bireyin değil erkek bireyin konumuna da işaret eder. Cinsiyete bağlı iş paylaşımı ise, kadın ve erkek arasındaki iş paylaşımının hem seksüel hem de sosyal ve kültürel şeklini ifade eder (Özçatal, 2011: 24).

Bu iş paylaşımı, kadın bireye ev içi çalışmayla ya da üreymeyle ilişkili, erkek bireye de kamusal ya da üretimle alakalı sorumlulukları getirir. Cinsiyete dayandırılan iş paylaşımı, kadın bireye ev içinde yapılması gereken işleri (ev temizliği, çocuk bakımı gibi) erkek bireye de ev dışında olan işleri vermiştir. Kadınlara ev, aile ve çocuk bakımı işi ile atanırken, evin geçiminin sağlanması erkeklerin işi olarak görülmektedir (Savcı, 1999: 150).

1.1.4. Siyasal Düzlemde Kadın İşgücü

Uygulanan siyasal politikalar bağlamında kadın istihdamını değerlendirecek olursak;“Neo-liberal politikaların uzantısı olarak, sosyal politika alanı gerek paradigmal gerekse uygulama düzeyinde yeniden yapılandırılmıştır”.Hızla metalaştırılan ve özelleştirilen sosyal politika alanında yeniden yapılandırma “hak odaklı pasif yurttaşlıktan, aktif yurttaşlığa geçiş” olarak sunulmaktadır. Aktif yurttaşlık, yurttaşların yükümlülükleri yerine getirdikleri, hak kavramının yerini çalışma yükümlülüğünün aldığı bir modeldir. Bu modelde devletin fonksiyonları da değişmektedir. “Refah devletinden (welfarestate), istihdam devletine (workfarestate) geçilirken” devletin rolü refahı temin etmek değil, kişileri çalışma hayatına katılarak kendi hayatlarını kazanmaları ve sorumluluklarını üstlenmeleri konusunda zorlamaktır (Kartal, 2009: 42).

“Aktif yurttaşlık modelinin emek piyasasına yansımaları aktivasyon politikaları olmuş, emek piyasasına yönelik düzenlemelerde öne çıkmıştır. Aktivasyon politikaları insanları uzun süreli işsiz ve sosyal yardımlara bağlı kalmaması için eğitim vb. yollar ile yeniden aktive eden, yardımlardan yararlananları aktif iş arayanlar haline getirmeyi amaçlayan, esneklik ve gezginliğini arttıran politikalar olarak ele alınmaktadır”(Özçatal, 2011: 31).

Kadın istihdamının geliştirilmesine yönelik politika öneri ve uygulamaları aktivasyon politikaları etrafında şekillenmiştir. Bu politikaların üç alanda yoğunlaştığı görülmektedir. Bunlar;“eğitim düzeyinin yükseltilmesi”, “esnek çalışma koşullarının yaygınlaştırılması” ve “kadın girişimciliğinin arttırılmasıdır”. Kadın istihdamının geliştirilmesi için önerilen politikalar içinde eğitim ilk sıralarda yer almaktadır. Eğitim seviyesi ve kadınların işgücünde yer alması arasında doğrusal bir ilişki olduğu bilinen bir

gerçektir. Kadınlar toplumsal baskılar nedeni ile çeşitli nedenlerden ötürü işgücüne dâhil olamamaktadır çünkü kadının işgücüne katılımı genellikle eşin ve babanın iznine tabidir. Ev içi sorumluluklarda kadın için aşılması gereken ciddi bir engeldir çünkü eşler arasında birinin bu işleri yapması gerekirse genelde iş hayatından çekilen kadın olmaktadır (Özçatal, 2011: 39).

1.1.5. Cinsiyet ve Kadın İşgücü

Cinsiyet ve kadın işgücü kavramlarını anlatmaya çalışacak olursak toplumdaki fırsatlardan kadınlar ve erkeklerin eşit şekilde yararlanma imkânları cinsiyetler arasındaki adalet ve eşitlik duygularının temelini oluşturmaktadır. Kadınların karar verme aşamalarına eşit şekilde katılımı sadece eşitlik ve demokrasi isteği olmakla yetinmeyip aynı anda kadının statüsünün geliştirilmesinin de zorunlu bir şartıdır. Kadının her seviyede yönetime aktif olarak katılımı sağlanmadan ve karar almanın bütün kademelerine eşitlikçi ve adaletçi sosyal cinsiyet temel yaklaşımı oturtulmadan gelişmişlik ve çağdaşlaşmışlık hedeflerine ulaşamayacaktır (Dedeoğlu, 2009: 42).

Türkiye’de kadınların işgücüne katılımları diğer bir anlatımla gelişmeye katılımında erkeklerin arkasında kaldığı ve zamanla işsizlik oranı yükselirken istihdam oranlarında azalma olduğu görülmektedir. Hâlbuki kadınlarımızın toplumsal ve ekonomik evölüsyonlardan faydalanabilmeleri işgücü pazarlarına katılımları ile doğrudan ilgilidir; çünkü iş hayatı kadınlara iktisadi özgürlüklerini verirken, özgüvenlerini ve sosyal statülerini artırmakta, aile içindeki yerlerini sağlamlaştırmaktadır. Kadınların istihdamında hukuki açıdan herhangi bir kayırma olmamasına karşın aile hayatındaki sorumlulukları, onları iş yaşamından uzaklaştırmakta, iş yaşamına girebilen kadınların da işlerini terk etmesi ya da kariyerinde sıçrama yapması ve potansiyelini ortaya çıkarabilmesinin önünde set oluşturmaktadır (T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, Yetki ve Karar Alma Sürecinde Kadın Politika Dokümanı, 2008: 5).

Türkiye’de son zamanlarda kadınların toplumdaki rolünü sağlamlaştırmayı hedefleyen devlet politikaları ve çalışmaları aktifleştirilmiştir. Bu bağlamda ilk olarak Anayasa’da olmak üzere “Türk Ceza Kanunu’nda”, “Türk Medeni Kanunu’nda” ve “İş Kanunu’nda” pek çok değişiklik yapılmaya başlanmıştır. Yapılan değişikliklerle kadın

ve erkek eşitliğinin hukuki alt yapısı sağlamlaştırılmakla birlikte bu hakların gerçek hayatta uygulanması bakımından birtakım sorunlar ortaya çıkmaktadır. Kız çocuklarının okula gitmesi, kadınların sağlık hizmetlerine kolay erişimi, istihdama ve yetki-karar alma aşamalarına eşit şartlarda katılımı gibi alanlarda halen çok önemli sıkıntılar baş göstermektedir. Kadınların gündelik yaşamda karşılaştıkları dezavantajlı durum sosyo-ekonomik ve siyasal işaretlerle açıkça ortaya konulmaktadır. Sosyal yapı içindeki birtakım feminist değer ve yargılar kadın bireylerin sosyal hayatta, gündelik yaşam kolaylıkları içinde var olan yasal haklardan faydalanmalarının önünde birer engel unsuru olarak yer almakta ve günümüzde halen var olmaktadır. Bu sebeple sosyal anlayış ve davranış şekillerimizin irdelenmesi, sorgulanması ve gerekirse tamamen veya kısmi olarak değiştirilmesi gerekmektedir (Altınay, 2007: 42).

1.1.6. Ekonomide Kadın İşgücü

Kadınlar bir toplumun göz önünde olmayan ama toplumun gelişmesinde önemli bir rol oynayan baş aktörlerdir. Bir toplumun gelişmişliğini de kadının o toplumda ne kadar sosyal ve üretken olduğu da belirlemektedir. İş yaşamında kadınların kendine yer bulması sosyal ve iktisadi kalkınma aşamasında, insanın ve insan emeğinin bağımsızlaşması açısından büyük önem arz etmektedir. Aynı anda kadınların çalışması sosyal statülerinin gelişmesi ve yükselmesi açısından da son derece gereklidir. Dolayısıyla sosyal ve iktisadi kalkınma aşamasında kadınların aktif şekilde rol oynaması, kadınların işgücüne katılımının ve istihdamının çoğaltılması, kişisel ve toplumsal yönden sürdürülebilir gelişmenin gerçekleştirilebilmesinde çok önemli bir faktördür. Bu doğrultuda kadın istihdamının çoğalması, kadın yoksulluğunun engellenmesi, eve giren daha yüksek gelir düzeyi ve daha iyi insancıl yaşam koşullarına kavuşmak anlamına gelmektedir (Altınay, 2008: 44).

1.1.6.1. Tarım Sektöründe Kadın İşgücü

Tarım sektöründe kadın işgücüne bakacak olursak, kırsal kesimde çalışan kadınlara, şehirdeki emekçi kadınının statüleri birbirinden oldukça farklıdır. Kırsal kesimde yaşayan ve üreten kadın ücretli bir çalışan olmayıp, aileye ait topraklarda veya zirai alanlarda çalışan bir üretici kimliğindedir, gelir, sağlık sigortası ya da emekliliğe sahip değildir.

Fakat Anadolu'nun bazı yörelerinde kadın, aile toprakları haricinde tarım işçisi olarak çalıştığında harcadığı çabanın karşılığını para olarak temin eder. Anadolu'daki yöre özelliklerine göre cinsiyetlere uygun iş bölümü incelendiğinde yüzde 50 ile yüzde 80 arasında değişim gösteren iş türünde kadının başarım sağladığı ve üretime oldukça büyük bir katkıda bulunduğu görülmektedir. Son zamanlarda yapılan incelemeler, Türkiye'de iş gücüne dâhil olan kadınların yüzde 84'ünün ziraat sektöründe çalıştığını ve bu sektördeki tüm emekçilerin -çalışanların- yüzde 52'sinin kadınlar olduğunu göstermektedir. Bir Türk Atasözü der ki; "Kadın her şeyi, erkekler de geri kalanı yapar." Hakikaten de kırsal kesimde kadın erkekten çok daha fazla emek sarf etmek durumundadır. Ve işlerin en çaba gerektireni ve ağır olanları kadının sorumluluğundadır. İster sebze yetiştiriciliğinin yoğun olduğu, isterse hayvancılık ile geçimini sağlayan bir köy olsun her birinde durum aynıdır. Hatta köy yaşamında zanaatkarın eşleri de zor şartlar altındadır. Bu zanaatkarlar aynı zamanda bitkisel ve hayvansal üretim yapan kişiler de olduklarından, onların eşleri da tarla işleri ve hayvancılık ile uğraşmak zorunda kalırlar. Sanayileşme az gelişmiş ya da gelişmekte olan bölge ve ülkelerdeki kadınların statülerini negatif bir şekilde etkileyerek tıpkı Afrika kıtasındaki ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de "gezici kadın tarım işçiliği" kavramını ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bir başka deyişle, kırsal kesimde pek çok kadın aile işlerinin dışında düşük ücret karşılığı çalışmaktadır. Adana ya da Ege bölgeleri gibi ovalarda duyulan el emeği ihtiyacı, bu bölgelere önemli sayılarda mevsimlik işçi akımlarının olmasına yol açmıştır. Bu sektörde çalışan kadın işçileri koruyan hiçbir yasa yoktur. Bu işçilerin hiçbir mesleksel saygınlıkları yoktur. Mevsimlik çalışan tarım işçilerinin (ya da kadın gezici tarım işçilerinin) de ailece çalışma yerine göç gerçekleştirdiği ve çalıştıkları yerlerde aile olarak çalıştığı varsayılırsa, bu ailede çalışan kadınların da bir bakıma, "aile içinde çalıştığı" dile getirilebilir. Bunun doğal neticesi, kadınların gelirlerinin harcanma şeklinde tesirli olamamasıdır. Diğer yandan, kırsal alanda yaşayan kadınların çalışma şartları, Türkiye'de hala var olan ve kadınların sosyo-ekonomik prestijlerini göstermek bakımından çok anlamlı bazı ananelerin iktisadi temellerini açıklar niteliktedir. Kırsal kadınlarının ücretsiz aile işçisi olarak istihdam edilmeleri, evlilik zamanı damadın ailesi tarafından gelinin ailesine "başlık" bedeli ödenmesinin sebebidir. Kadın bireylerin tarımdaki iktisadi getirileriyle ilgili bir diğer anane, çok eşli evlilik kavramıdır. Ücretsiz işgücünü çoğaltmak, üretimde birim maliyeti

düşürmek ve ev işlerinin yoğunluğuna sonuç bulmak için böyle bir kuruma da başvurulmaktadır (Düzkan, 2001: 138).

1.1.6.2. Sanayi Sektöründe Kadın İşgücü

Sanayi sektöründeki işgücü rakamlarının son on yılına baktığımızda 15 yaş üstü bireylerin, dolayısıyla çalışabilir diye adlandırılan nüfustan işgücü piyasasına doğru geçiş yapan yani işe talip olup çalışmak isteyenlerin sayısı hızla arttı. 2008 yılında %47'ye yaklaşan istihdam oranı devam eden yıllarda yükseldi, 2012 yılında %50'yi gördükten sonra 2017 yılındaki yılında ki verilerde %53'e yaklaştı. Bu oran, Avrupa Birliği ortalamasının altında kalan bir istidam oranıdır fakat yükselme hızı dikkat çekicidir. Kadın bireyler özelinden bakıldığında, 2008 yılında 15 yaş üstü kadınlardan istihdama katılanların oranı %24,5 ile çok gerilerdeydi. Takip eden yıllarda kadınlar hızlı bir şekilde istihdam edilmeye başlandılar. Ve 2012 yılında bu oran %30 seviyelerini gördü. 2017 yılına gelindiğinde ise kadın bireylerin neredeyse %34'ünün istihdam edildikleri görülmektedir. Bu rakamlar, son on yılda 9 puana yakın bir artıştır ve son derece dikkat çekicidir (Düzkan, 2001: 38).

Kadınların özellikle tarım sektöründe işgücü olmaktan çıkıp tarım sektörü dışında işgücüne katılması da çok hızlı ve çabuk gelişen bir olaydır. Türkiye İstatistik Kurumu'nun Hane Halkı İşgücü Anketi sonuçlarına göre, 2004 yılında kadın bireylerin tarım sektöründe çalışan sayısı 2 milyon 565 bin iken tarım dışında çalışan sayısı da bu rakamdan daha az olan 2 milyon 492 bin kadın istihdamı söz konusuydu. Fakat devam eden yıllarda tarım dışı kadın istihdamı, tarımdaki kadın istihdamını geçmeye başladı ve 2011 yılına gelindiğinde tarımdaki 3 milyon kadın istihdamına karşılık tarım dışında kadın istihdamı 4 milyonu barajını geçti. 2017 yılının sonlarına doğru gelindiğinde ise tarımda 2,4 milyon kadın istihdamına karşılık tarım dışı kadın istihdamı 6,5 milyon rakamına dayandı. Buda, neredeyse 9 milyon olan kadın istihdam rakamının artık yüzde 72'sinin tarım dışı (özellikle sanayi sektöründe) sektörlerde istihdam ediliyor demektir. Kadın çalışanın sanayi sektörü ve hizmet sektöründeki sayısının 13 yılda 2,5 milyondan 6,5 milyona çıkarak 4 milyon çoğalması ya da başka bir deyişle 13 yılda %160 oranında artması, kadının statü sahibi olması ve özgürleşmesi anlamında da son derece önemli bir gelişmedir (Tokgöz, 2009: 210).

1.1.6.3. Hizmet Sektöründe Kadın İşgücü

Hizmet sektöründe kadın işgücüne gelindiğinde, özellikle 2008 ekonomik krizi sonrası hane ihtiyaçlarına destek olmak ve yükselen eğitim seviyesiyle birlikte tarım sektöründe istihdam edilen kadın işgücünün ilk tercihi hizmet sektörü olmuştur. Eğitim seviyesi arttıkça hizmet sektöründe istihdam edilen kadın işgücünün sosyal statü ve hakları da doğru orantılı olarak artmaktadır. Büro ofis işleri gibi çok fazla eğitim ve nitelik gerektirmeyen işlerden tutun da pek çok insanların hayranlıkla izlediği bilim, sanat, kültür ve politika alanlarında günümüz dünyası kadınları artık birer başrol olmuşlardır (Özer ve Biçerli, 2003: 57).

Hizmet sektöründe istihdam edilen kadın işgünü rakamlarla destekleyecek olursak; kadınların istihdam edilme dağılımı yıllar itibarıyla farklılık göstererek, tarım sektöründen hizmet sektörüne doğru kaydı. Türkiye İstatistik Kurumu verilerine göre“2008 yılında kadın iş gücünün %42,1'i tarımda istihdam edilirken, 2017 yılında bu oran %28,3'e geriledi. Hizmet sektöründe 2008 yılında %42,3 olan oranın 2017 yılında %56,1'e yükselmesi dikkati çekti. Son 10 yıllık dönemde toplam istihdamda tarım dışı istihdamın payı %76,3'ten %80,6'ya çıkarken, tarımsal istihdam 4,3 puanlık düşüşle yüzde 19,4'e geriledi. 2008 yılında kadın iş gücünün tarım dışı istihdamı %57,9 iken, 2017 yılında 13,8 puanlık yükselmeye %71,7'ye yükseldi” (TÜİK, 2018).

1.2. Kadın İşgücünün Tarihçesi

Ev işleri ve çocuk bakıcılığı dışında kadın işgücünün ücretli olarak işgücü piyasasına dâhil olması Sanayi Devrimi ile ortaya çıkmıştır. Sanayi Devrimiyle İngiltere başta olmak üzere Avrupa'nın pek çok ülkesinde de ortaya çıkan sanayileşme süreciyle birlikte kadınlar tarım sektöründe istihdam edilirken sanayi sektöründe istihdam edilmeye başlamışlardır. Hızla ilerleyen ve büyüyen bu aşamalarla birlikte kadınlar kendilerine tarım sektörü dışında hizmet ve sanayi sektöründe de çalışma fırsatları bulmuşlardır. Lakin hizmet sektöründeki istihdamın genellikle devlet eliyle yapılması ve bu sektörde vasıflı işgücüne daha fazla ihtiyaç olması nedeniyle kadınların işgücüne katılım oranları uzun yıllar bir sıçrama yapamamıştır. Hizmet sektöründe istihdam edilen kadınların

istihdama katılım oranı 1960'lı yıllarda %6 iken 1990'lı yıllara doğru gelindiğinde %11 seviyelerinde olmuştur (Özer ve Biçerli, 2003: 134).

Sanayi Devrimi'nin devamında kadının istihdam edilmesine ön ayak olan diğer olaylar ise Birinci ve İkinci Dünya Savaşlarıdır. Savaş dönemlerinde erkeklerin cephede olması sebebiyle iş yaşamında kadın işgücüne olan talep artmıştır. Bu artışın nedeni ise savaş döneminde, erkeğin evde olmayışından dolayı daha az kazanç anlamına gelmekteyken kadın içinde daha az ev işini ifade etmektedir. Bu sebeplerden ötürü kadın kendi yaşamını sürdürebilmek ve erkeğin yokluğunda bir nevi vatanına olan görevini de yerine getirebilmek için iş yaşamına dâhil olmak zorunda kalmıştır. Türkiye'de de diğer ülkelerde olduğu gibi tüm bu aşamalar devam etmiş, savaş durumlarında kadınların iş yaşamına katılım oranı yükselmiş ve bu zamanlarda kadınlar fabrikalardan tutun, sokak temizliğine ve yol yapımlarına kadar birçok farklı sektörde çalışma yaşamına dâhil olaya başlamışlardır (Tiğınçe, 1998: 94).

1.2.1. Antik Dünyada Kadın İşgücü

İnsanların ilk dönemlerinde belirgin olarak işgücü ayırımından söz edilememektedir. Uzunca bir dönem, ilk insanlar küçük bitkileri toplayarak ve daha kolay hayvanları avlayarak besin ihtiyaçlarını gidermişlerdir. İnsanların bir araya gelerek toplanmalarından sonra yarı yerleşik yaşama geçtikleri görülmektedir (Ponting, 2011: 39). Sözü edilen değişimle birlikte, avcılığa başlayan erkeklere karşılık kadınların, bitki toplayıcılığıyla ilgilendiği görülür. Üretim, özellikle avcılıkla başlamış, buna karşın ilkel düzeyde bahçecilik kadınların maharetleriyle gelişmiştir (Thomson, 1988: 50). Avcılığın gelişmesine bağlı olarak evcilleştirilen hayvanların, zamanla tarım toplumunun temelini atılmasında etkili olduğu söylenebilir. Bu aşamada kadınlar, toplayıcılık ve tarımsal faaliyetlerle ilgilenmeye başlamışlardır (Bahçe, 2016:16). Kadınların, cinsiyet ayırımına tabi tutuldukları bu ilk dönemler, özellikle ev işlerinin yoğunluğu ve çocuk bakımı gibi işgücünü kapsıyordu. Bunun yanında elbise yapmak, yemek ve dikim işleriyle uğraşmışlardır (Saran, 1992:133-34).

Antik dönemlere gelindiğinde, karmaşıklaşan yaşam içinde kadın işgücünde ve kadının toplumsal yapıda edindiği konum belirginlik kazanmaya başlamıştır. Mısır'da kadın, ev işçisi olarak görülmüştür. Tahıl öğüten, yemek ve ekmek pişiren, giysi dokuyan

kadınlar, belirli ölçüde de olsa bir takım haklara sahip olmuştur. Miras hakkından, seyahat edebilme özgürlüğüne kadar kadınlara yönelik haklardan söz edilebilir (Freeman, 2013: 67). Yunan toplumlarında kadın için en belirgin konumların başında, evlilik olgusunun bir miras geleneği içinde değerlendirildiği görülür. Kadın için evlilik, yeni bir yaşam biçimi olarak değerlendirilmiştir (Yalom, 2002: 21-23). Evin içinde işgücü üreten kadın, yün eğirme ve dokumacılık gibi üretim işleriyle meşgul olmuştur (Bahçe, 2016: 33). Hane yönetimi kadınların omuzlarına yüklenmiş, erkekler ise dışarı işleriyle meşgul olmuşlardır. Burada ekonomi sözcüğünün ev-idaresi ile yakın bir bağı olduğu görülmektedir. Hane ile ilgili tüm mali ve yönetim işleri kadınların işgücü alanına girmiştir (Martin, 2014: 127). Kadınlar daha çok ev içi yaşantının bir figürü olarak yasal sistemin de dışındadırlar; mülkiyet ve evlilik bu işlemlerde istisna olarak görülse de temelinde ekonomik bir işbirliği yatmaktadır (Pontig, 2011: 202). Ev halkının devletin temel yapısı şeklinde tanımlayan Aristoteles, kadın için ikincil bir konuma işaret eder. Köleler ve kadınlar arasında ayırım yapılmış olsa da neticede himaye (kyreia) olarak bir statüye sahiptir. Bu bağlamda kadınlar oldukça erken yaşta evlendirilip himaye durumunda değişiklik ortaya çıkmıştır. Evlilik kadınlar için sadece bir himaye değişikliği gibi görülmüştür (Sowerby, 2012: 87). Antik yunan toplumları yoğun olarak geleneksel yasalarla yönetilirdi. Şehir, onlar için her şeyin sınırını belirler ve toplulukların konumları bu çerçevede ortaya çıkardı. Kadınlar ve köleler, metik denilen yabancılar, erkek yurttaşlardan farklı konumlara sahiptirler (Roberts, 2010: 53).

Roma Devlet'inin ilk dönemlerinde kadınlar, başta evlilik olmak üzere, Yunan geleneğine yakın bir yaşam olanağına sahiptir. Ancak cumhuriyet dönemiyle birlikte, hane içinde kadın ile erkek eşit haklara yakın bir duruma yükselmişlerdir (Yalom,2002: 26).

Antik dünyada kadının konumu hane içindeki cinsiyetçi rollerle sabitlenmiştir. Yerleşik hayata geçilmesiyle birlikte avcılık, toplayıcılık, tarım gibi ev dışında yapılan işlerde erkek bireyler çalışırken, ev içinde yapılan işleri, çocuk bakımı, yemek gibi görevleri ise kadın bireyler üstlenmiştir (Ecevit, 2010: 109).

1.2.2. Orta Çağ'da Kadın İşgücü

Orta Çağ özellikle Batı Avrupa'da toprak sahipliğinin ve köleliğin hüküm sürdüğü üretim sisteminin dönemidir. Orta Çağ döneminde kadın işgücünün genel görünümü, özellikle üst düzey yetkililere ve senyörlere ait toprakların işlenmesinde köle olan kadın gücünden yararlanılmıştır. Üst düzey yöneticilerin ve varlıklı hanelerin evlerinde yine kadınlar hizmetçi olarak istihdam edilmektedir. İlk zamanlarda sadece karın tokluğuna çalışan kadınlar daha sonra yaptıkları işler karşılığında belli bir ücret talep etmişlerdir. Tüm bu olup bitenlerin yanında kendi aile evlerinin de işlerini sürdürmek kadının temel sorumluluğunu oluşturmuştur (Keller vd., 2007: 13).

Roma imparatorluğunun çöküşüyle birlikte yeni bir dönem başlamıştır. Roma köylü bir toplumdur ve ekonomik geliri bu alandaki kazançlarla mümkün olabiliyordu. Kötüye giden köylünün ekonomik durumu, savaşların kazanç yerine büyük kayıplar vermesi, teknolojiye yeniliklerin yapılamaması ve köylü nüfusun şehirlere göç etmesi gibi nedenler Roma imparatorluğunun sonunu getirdi (Beer, 2012: 139-40). Roma bir bütünü temsil ediyorken, ortaçağ ise parçalanmışlığı temsil etmiştir. Bu yerellik hemen her alanda kendini göstermiştir. 6. Yüzyılla birlikte başlayan ortaçağlar (feodalizm), 12. Yüzyıla kadar etkisini sürdürmüştür (Wood, 2013: 177). Bu dönemde özellikle tarım gelişme gösterdi. Örneğin sabanın geliştirilmesiyle birlikte ekilen arazi çoğaldı. Değirmenler daha da güçlendi ve bahçe ekimi de giderek artış gösterdi (Zubritski, vd., 2011: 147-48). Bu gelişmelerle birlikte ortaçağ dünyasında toprak kullanımı, toplumsal yapının belirlenmesinde de etkili olmuştur. Toplamların yaşam döngüsü bu çerçevede belirginleşmiştir (Le Goff, 2015: 225).

Ortaçağ dünyasında kadının yaşamını değiştiren ana etmen, kilisenin hukuksal alandaki doğrudan etkisi olmuştur. Erken ortaçağda kadınların miras hakkı korunabilmişti. Roma yasaları hali hazırda kendine olan gücünü hissettirebiliyordu (Smith, 2015: 182-84). Kilise, kadını her şekilde kocasının emri altına alarak, kadınların hiyerarşik olarak senyöre bağlı kalmasını sağlamıştır (Yalom, 2002: 46-47). Kadınlar, erkeklere göre doğası gereği ikincil varlıklar olarak kabul edilmiştir. Kilisenin ve Hıristiyanlığın Roma sonrası dönemde yeni bir toplumsal düzen inşa ettiği ve kadınların, her halükarda erkeğin karşısında ikincil olması gerektiği yönünde bir kanaat oluşmuştur. Burada tek istisna, asil soylu kadınlarda ortaya çıkar. Asil kadınlar, erkeğin karşısında

güçlü bir figürü temsil etmişlerdir. Bu istisnanın temelinde, toprak egemenliğine dayanan siyasal düzen yer almaktadır (Eco, 2014: 316-17). Eco, bu türden kadınlara erkeksi kadın (mulievirilis) rolünün biçildiğini belirtmektedir. Tarıma bağlı hale gelen ekonomide aile kavramı öne çıkmış, kadın ise bu çerçevede evin erkeğine bakmakla yükümlü olmuştur. Ailenin birliği, her şeyin üstünde yer alır. Kocasını ölmüş bir kadının bekâr kalması tehlike olarak görülürdü. Burada önemli olan toprağın yönetiminin erkekte olmasına yönelik bir baskı yer almaktadır (Bloch, 2014: 223-26). Kadınların işgücü üretimi olarak, evin erkeğine bakmanın dışında, yün eğirme, keten dövme, kenevir işleriyle ilgilenme gibi üretime ait bazı işlerden sorumlu olduğu bilinmektedir (Le Goff, 2015: 315).

1.2.3. Modern Çağda Kadın İşgücü

Ekonomide makineli üretim sistemlerinin yaygınlaşmasından önceki zamanlarda üretim el işçiliğine dayalı olarak sürdürülmekteydi. Sanayileşme neticesinde ortaya çıkan makineleşmeyle beraber insan iş gücüne olan ihtiyaç azalmış olup yaş ve cinsiyet farklılıkları önemli arz etmeksizin işçi sınıfı ailelerin bütün fertleri ücretli olarak farklı işlerde çalışmaya başlamıştır (Reed, 1995: 19).

Makineleşen dünyada üretim safhalarında buharlı makinelerin kullanılmasıyla öncelikle İngiltere olmak üzere başlayan sanayileşme akımı hızla bütün Avrupa ülkelerine yayılmıştır. Şehirlerdeki fabrikalarda istihdam edilen işçilerin aldıkları kazancın az olması sebebiyle aileler geçim derdine düşmüş ve böylelikle çocuklar ve kadınlar da dâhil neredeyse bütün aile fertleri işçi olarak çalışmak mecburiyetinde kalmışlardır (Dalkıranoğlu ve Çetinel, 2008:12).

Sanayi Devrimi kadın bireyleri işçileştirmiştir. Bununla birlikte ekonomik ve sosyal olarak birçok sıkıntı ortaya çıkmış ve var olan bu yeni düzene karşı ayaklanmalar gözlenmiştir. Çalışma hayatında karşıt görüşlerin ortaya çıkmasıyla birlikte kadınlar ve çocukların erkek bireylere göre nispeten daha uysal olmaları çalışma yaşamına seçilmeleri aşamasında dikkat çekici unsur olmuştur. Bu durum kadınların işçileşmeye başlamasındaki ilk aşama konumunda olmuştur. Ücret mukabilinde çalışan sınıfın ortaya çıkması ilk olarak Sanayi Devrimi ile birlikte olmuş ve devam eden zamanlarda da kadın

bireylerin ve çocukların da çalışma yaşamına dâhil olmasıyla “kadın ve çocuk işçi” kavramları ortaya çıkmıştır (Yaprak, 2009: 20).

Tarihsel çağların hemen hemen hepsinde farklı ekonomik çalışmalarda bulunan kadınlar için en çok önem arz eden zaman Sanayi Devrimi olmuştur. Bunun sebebi ise kadınların ilk olarak bu zamanda ücret karşılığı iş yapmaya başlamış olmasıdır. Devam eden yıllarda başta İngiltere olmak üzere pek çok Avrupa ülkesinde dokuma ile sanayileşme başlamış ve istihdamın çok büyük bir kısmını ise kadın çalışanlar oluşturmuştur (Raider, 1998: 13).

Sanayi Devrimi’nden sonraki senelerde ise istihdamda kadının payı son derece artmış, teknik yenilikler ve üretim yenilikleri kadının işgücünden yararlanmayı basit hale getirmiştir. Dokuma sektöründe ise kadın işgücü erkek işgücüne oranla daha iyi, daha başarılı olarak ele alınmıştır. Sanayi Devrimi’nden önce hiçbir şekilde ayrılığa düşülmeyen “emek” kavramında, Sanayi Devrimi’nden sonra sanayi emeği olarak ve ev emeği olarak ikiye ayrıldığı görülmüştür. Bu ayrılıkta cinsiyetçi iş paylaşımı görebilmekteyiz. Ev emeği kavramını kadın ortaya çıkartırken, erkek birey ise sanayi emeğini ortaya çıkarmaktadır. Lakin kadınların arzuları arasında gelir düzeyi yüksek işlerde istihdam edilmek, ekonomik faaliyetlerde boy göstermek gibi farklı temalar da yer almaktadır. Bunun sebebi, sadece bu yollarla kendilerine toplumun üst statülerinde yer edinebilecek olmalarıdır (Çakmak, 2013: 9).

Modern Çağ’la birlikte kadınların istihdam oranları artsa da bu işlerin büyük bir kısmı düşük ücretli, sosyal hak ve güvencelerinin olmadığı ve yasal korumanın yok sayıldığı işlerdir. Modern sosyo-iktisadi meyillerin etkisiyle pek çok kadın, işlerini daha vasıflı erkek çalışanlara bırakırken, daha çok teknik bilgi gerektiren iş imkânlarından ne yazık ki yararlanamamaktadır. Modern dünya ile değişen istihdam alanlarında, kadının işgücü esnek ve maliyeti düşük olduğundan ehemmiyet kazanarak, kadınlar ikame işgücü olarak ve daha çok enformel işgücü alanlarında istihdam edilmeye başlanmıştır (Kılınç, 2011: 124)

1.2.4. Günümüzde Kadın İşgücü

Globalleşme ve kapitalist düzen ile birlikte işgücü sektöründe değişmelerin ortaya çıkması kadın işgücüne olan istihdam ihtiyacını yükselmiştir. Fakat kadının ucuz işgücü olarak istihdam edilmesi ve değerlendirilmesi aynı zamanda da kadınların yoksullaşmasında itici güç olmuştur. Yapılan araştırmalar globalleşmenin gelişmekte olan ya da az gelişmiş ülkelerin kadın bireyleri adına ne tam anlamıyla pozitif ne de tam anlamıyla negatif olduğunu ortaya çıkarmaktadır (Demirtaş, 2017: 24).

İktisadi anlamda globalleşme veya küreselleşme, devlet elinin piyasalar üzerindeki hâkimiyetini azaltmayı amaçlamaktadır. Bu amaçları gerçekleştirebilmek için atılacak en önemli adımlardan biri özelleştirme çalışmalarının yürürlüğe konulması, örgüte bağlı olmayan ya da sendikasız işgücünden faydalanılması, ödenen ücretlerin düşürülmesi gerekmektedir. Üretimin ve emeğin elastikiyetinin artırılması politikasını izleyen bu çarklar bünyesinde ucuz işgücünün temeli olarak genellikle kadınları görmektedir. Böylece kadınların çalışma hayatındaki rolü sosyal hayatında da olduğu gibi ikincil durumda yer almaktadır (Çarıkçı vd., 2010: 14).

Globalleşme ve kapitalizm birlikteliğinin neticesinde ülkelerin istihdam sektörlerinde farklılıklar ortaya çıkmaktadır. Örneğin, sanayi devrimiyle beraber tarım sektöründeki işgücü sanayi sektörüne doğru bir kayma yaşamıştır. Erkek işgücünün ve kadın işgücünün tarım alanında istihdamı düşmekte fakat kadın bireylerin düşük maliyetli işgücü olarak değerlendirilmelerinden ötürü bu süreçte kadın çalışanlara olan talep artmaktadır. Bu durum ise toplumda cinsiyet eşitsizliğini yükseltmekte ve düşük ücretle istihdam edilen kadınların erkek bireylerden daha düşük pozisyonlarda kalmalarına neden olmaktadır (Değirmenci, 2013: 21).

Pek çok ülkede kapitalist globalleşme kapsamında kendini yenileyen iktisadi sistemlerde ucuz işgücü olarak ele alınan kadınların sosyal hak ve güvenceleri olmadan çalışmalarına zemin hazırlanmıştır. Örnekle açıklamak gerekirse, Meksika'da sebze, meyve paketleme sektöründe, Mısır'da pamuk hasadında ve Türkiye, Çin hatta gelişmiş diğer ülkelerde bile göçmen olarak istihdam edilen kadınların hazır giyim sektörü gibi pazarlarda istihdam edildikleri görülmektedir. (Değirmenci, 2013: 21).

İşgücü pazarındaki bu kadın yükselişine rağmen kadınların aleyhine yapılan ayrımcılıkta bir düşüş görülmemiştir. Bu sebepten ötürü birçok ülkede 1970’li senelerden sonra “eşit fırsat yasaları” adıyla farklı hukuki düzenlemeler yapılmaya çalışılmış ve kadın bireylerin yararına pozitif ayrımcılık strateji ve çalışmaları geliştirilmiştir. Küreselleşmeyle birlikte kadının işgücü istihdamına olan katılımı artış eğilimi göstermekle beraber, feminizm temelli ayrımcılığın bazı ülkelerde ve yerlerde devam ettiği de maalesef ki gözlemlenmektedir (Değirmenci, 2013: 18).

Kendine biçilen geleneksel kalıptan ayrılmadan yarı zamanlı işlerde çalışma imkânı yakalayan kadınlar aynı anda aile içi sorumluluklarını da üstlenebilecek bir konumda yer edinmişlerdir. Böylelikle kadına yüklenen ailevi sorumlulukların çalışma yaşamı yüzünden aksamasına mâni olunmuştur. Gelişmiş ülkeler üretim aşamalarını geliştirmekte olan ülkelerde ortaya koymaya başlamışlar ve bunun sonucu olarak ise en başta kadınlar etkilenmiş ve kadın işgücü yükseliş göstermiştir. Yani küreselleşmeyle birlikte kadın işgücünün istihdam katılımlarında büyük bir artış gözlemlenmiş ama kadınların istihdam edildikleri işler genellikle gelir düzeyi düşük ve güvencesi az ya da olmayan işler olmuştur (Yahşi, 2007: 38).

Sözü edilen negatif sonuçların yanında, kadın bireylerin küreselleşmeyle beraber istihdam katılımlarının artması, eğitim ve donanım seviyelerinin artması, evlilik yaşlarının yükselmesi, çekirdek ailelerin oluşturulması ve zaman içinde kadınlara yönelik sosyal bakışın pozitif yönde değişmesi gibi olumlu değişim ve gelişmelere de sebep olmaktadır.

1.3. Dünyada ve Türkiye’de Kadın İşgücünün Görünümü

Günümüz dünyasında, özellikle son yıllarda oluşan globalleşme ve getirdiği sıkı rekabet, teknolojik gelişmeler ve eğitim ekonomisi her sektörde olduğu gibi iş hayatında da önemli değişimlere sebep olmuştur. Dünya, hızlı bir biçimde gelişen bir teknoloji bilişim çağını yaşamaktadır. Global rekabet, birçok beceriye sahip, rekabet etmeyi seven ve hayat boyu öğrenmeye açık işgücüne ihtiyacı çoğaltmıştır.

Dünyadaki iktisadi piyasaların, 1970’li yılların başındaki petrol krizinin de etkisiyle süratli bir daralmaya uğraması, globalleşme ve çok milletli şirketlerin önemini

çoğaltırken, şirketlerin üretim, yönetim ve pazarlama taktiklerinde büyük değişikliklere sebep olmuştur. Sanayileşmiş ülkeler ve bölgeler, mevcut dış satım kapasitelerini küçülen pazara rağmen ayakta tutabilmek için toplam talebi devamlı olarak canlı tutacak çalışmalar yapmaya başlamışlardır. Teknolojik gelişmelerle beraber özellikle ar-ge (araştırma-geliştirme) çalışmalarına hız verilmiş; toplu üretiminden, elastikiyeti yüksek ve özgün üretime geçilmiş, stratejik insan kaynakları idaresi ve toplam kalite idaresi çok aktif bir biçimde kullanıma sokulmuştur.

Türkiye’de işgücü ve istihdamın önemini ve niteliğini belirleyen başlıca sebepler arasında, nüfusun hızla çoğalması, gelir dağılımındaki eşitsizlik, bölgeler arasındaki gelişme dengesizlikleri, eğitim ve öğretim uygulamalarındaki sorunlar ve yatırım politikalarındaki yanlış stratejiler bulunmaktadır. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde kadın istihdamı oluşturmanın yolu, makroekonomik sürdürülebilirlikle gelen büyüme ve genişlemekten geçmektedir. Büyüme ve gelişme tek başlarına oluşup istihdamı yükseltmediği takdirde istihdam yükselmeyeceği gibi tam tersi olarak düşme eğiliminde de bulunabilir. Kadın istihdamını yükseltecek bir büyüme ve gelişme için de mutlaka kadın işgücü pazarının istihdam artışını belli bir kalıba sokmaya çalışan yapısal niteliklerini belirlemek, devamında bu tür sorunların geçilmesine yardımcı olacak ekonomi siyasetinin tasarlanması gerekmektedir. Türkiye’nin ana sorunu yeterince kadın işgücüne istihdam olanakları oluşturamamasıdır. Nüfus artış süratinin arkasında kalan yeni yatırım ve iş imkânları, kadın işgücü piyasasını negatif yönlü olarak etkilemekte, çalışan nüfusun ekonomik olarak aktif nüfusa olan oranını düşürmektedir (Bağdadioğlu, 2008:20).

1.3.1. Dünyada Ve Türkiye’de Kadın İşgücüne Katılım Oranları

1.3.1.1. Dünyada Kadın İşgücüne Katılım Oranları

İş bulmaya çalışanların ve hali hazırda çalışanların toplamı, çalışabilecek durumdaki yaşa gelmiş olan toplam nüfusa oranı, işgücüne katılım oranı sonucunu verir. Çalışılabilir yaşta nüfus tanımı bütün ülkeler için küçük farklılıklar gösterse de genellikle 16-64 yaş aralığındadır. Dünya genelinde işgücüne katılım oranını inceleyen çalışmaların sonuçları bize iki maddede sunulmuştur. İlki, zamanla kadınların işgücüne

katılma oranının artışta olduğunu göstermektedir. İkincisi ise, kadınlardaki bu oranların yükselmesinin aksine erkeklerde bu oranın sabit kaldığı veya kadınların oranı kadar artmadığını ifade etmektedir (LewisvePeterson, 1997).

Tablo 1. Dünya Çapında İşgücüne Katılım Oranları (%)

Yıllar	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Toplam	65,30%	64,80%	64,50%	64,20%	64,00%	63,70%	63,40%	63,40%	63,40%	63,50%	62,90%	62,90%
Erkek	78,70%	77,60%	77,40%	77,20%	77,00%	76,70%	76,50%	76,50%	76,50%	76,60%	76,20%	76,10%
Kadın	51,90%	52,00%	51,70%	51,30%	51,00%	50,70%	50,40%	50,30%	50,30%	50,30%	49,70%	49,60%

Kaynak:<http://www.ilo.org>

Tablo 2. Bazı Gelişmiş Ülkelerde 15 Yaş Üstü Toplam İstihdam ve Bu İstihdam İçindeki Kadın Ve Erkek İstihdam Oranları (%)

	Avustralya			Avusturya			Kanada			Fransa			Almanya			Yunanistan			Honkong			Macaristan		
	T	E	K	T	E	K	T	E	K	T	E	K	T	E	K	T	E	K	T	E	K	T	E	K
1996	58,3	67,4	49,4	55,2	66,1	45,3	58,1	64,9	51,5	48,5	56,4	40,9	53,1	63,5	43,4	47,2	62,5	32,4	59,8	73,5	46,4	43,8	52,1	36,4
1997	58,1	67	49,4	55,3	65,9	45,5	58,6	65,4	52	48	55,9	40,7	52,7	62,6	43,3	47	61,9	32,6	59,8	73,5	46,7	43,6	51,9	36,2
1998	58,5	67,2	49,9	55	65,3	45,4	59,3	65,8	53,1	48,3	56,1	41	53	62,8	43,8	47,2	61,6	33,2	58,3	71	46,4	43,6	51,2	36,9
1999	58,8	67,5	50,4	55,6	65,9	46,1	60,1	66,5	54	48,6	56,2	41,5	53,3	62,5	44,7	46,9	60,9	33,4	57,2	69	46,3	45,5	53,5	38,5
2000	59,5	67,8	51,5	55,5	65,6	46,2	60,8	67,1	54,7	49,6	57,2	42,4	53,6	62,6	45,2	47,1	61	33,8	58	69,5	47,6	46	53,9	39
2001	59,3	67,1	51,7	55,9	65,7	46,9	60,7	66,6	54,9	50,2	57,9	43	53,6	62,2	45,7	46,7	60,4	33,5	57,9	68,5	48,4	46,1	54,1	39,1
2002	59,6	67,3	52	56	64,9	47,7	61,2	66,8	55,8	50,4	57,6	43,5	53	60,8	45,6	47,4	60,8	34,4	56,9	66,3	48,5	46,2	54,1	39,3
2003	60	67,5	52,7	56,3	64,9	48,3	62	67,3	56,8	51,3	57,7	45,2	51,8	58,9	45	48,1	61,3	35,3	56,3	65,4	48,2	46,8	54,5	40
2004	60,2	67,9	52,7	54,9	63,1	47,4	62,2	67,5	57	50,8	57,4	44,7	51,7	58,7	45,2	48,1	61	35,8	57	66,2	48,7	46,7	54,6	39,8
2005	61,3	68,7	54,1	55,6	63,6	48,2	62,1	67,5	56,9	51,2	57,4	45,4	52	59,2	45,2	48,3	60,9	36,1	57,5	66,4	49,5	46,6	54,3	39,8
2006	61,8	68,9	54,8	56,5	64,3	49,2	62,4	67,4	57,5	51,1	57,1	45,6	52,9	59,9	46,3	49,1	61,4	37,2	57,9	66,7	50,1	46,8	54,8	39,9
2007	62,5	69,7	55,5	57,5	65,6	49,9	63	67,8	58,4	51,7	57,4	46,4	54,1	61,2	47,4	49,3	61,6	37,6	58,4	67,1	50,7	46,8	54,8	39,7
2008	62,9	69,8	56	58,1	65,7	51	63,2	67,9	58,6	52,1	57,7	46,8	54,8	61,9	48,2	49,6	61,6	38,2	58,3	66,6	51,1	46,2	54	39,4
2009	61,9	68,2	55,7	57,5	64,2	51,3	61,2	65	57,6	51,3	56,6	46,5	54,8	61,3	48,7	49	60,3	38,3	57,2	64,9	50,6	45,1	52,3	38,8

Tablo 2 devam

2010	62,2	68,8	55,6	57,6	64,2	51,3	61,2	65,2	57,3	51,2	56,4	46,3	55,3	61,6	49,4	47,5	58	37,5	56,8	64,8	50	45,1	51,6	39,3
2011	62,3	68,7	55,9	57,9	64,5	51,6	61,4	65,6	57,3	51	56,2	46,2	56,5	62,7	50,6	44,2	53,8	35	57,7	65,5	51,1	45,3	52,2	39,2
2012	61,9	68,1	55,7	57,9	64,3	51,9	61,4	65,6	57,4	50,8	55,8	46,2	56,7	62,8	50,9	40,5	49,2	32,2	58,1	65,9	51,5	46,1	52,8	40,1
2013	61,3	67,3	55,4	57,7	63,7	52	61,4	65,5	57,5	50,3	55	45,9	57,1	62,9	51,6	38,6	47,1	30,7	58,8	66,3	52,4	46,9	54,1	40,4
2014	60,9	66,8	55,1	56,8	62,2	51,6	61,2	65,3	57,2	50,1	54,6	46	57,4	63	52	38,9	46,9	31,3	58,8	66	52,6	49,6	57,4	42,6
2015	60,8	66,6	55	56,7	62	51,7	61	65	57,1	49,8	54,1	45,8	57,6	63,2	52,3	39,6	48	31,8	58,5	65,7	52,3	50,1	58	43,1
2016	60,9	66,8	55,1	56,5	61,7	51,5	60,8	64,7	57	49,8	54,2	45,7	57,9	63,4	52,6	40,3	49,1	32,2	58,2	65,3	52	50,9	58,8	44

Tablo 2 devam

	İrlanda			İtalya			Japonya			Hollanda			Yeni Zelanda			Norveç			İspanya			ABD		
	T	E	K	T	E	K	T	E	K	T	E	K	T	E	K	T	E	K	T	E	K	T	E	K
1996	48,3	60,5	36,6	41,8	56,2	28,5	61,5	75,3	48,4	55,2	66,3	44,4	61	69,5	52,9	60,8	67,3	54,6	39,8	53,7	26,7	62,3	70,2	54,9
1997	49,7	61,5	38,2	41,7	55,9	28,6	61,7	75,4	48,7	56,9	68	46,2	60,4	68,9	52,5	62,1	68,7	55,8	40,8	54,7	27,7	63	70,7	55,7
1998	52,6	64,3	41,3	41,8	55,9	28,9	60,9	74,3	48,2	58,3	69,4	47,6	59,5	67,5	52	63,5	69,9	57,3	42,1	56,5	28,5	63,3	71	56,1
1999	55,1	66,6	43,9	42,2	56	29,5	60	73,4	47,4	59,5	69,8	49,6	60	67,8	52,8	63,7	69,6	58	44,2	58,7	30,5	63,6	71,2	56,4
2000	56,8	68,3	45,6	42,6	56,1	30,2	59,6	72,9	47,1	61,1	71,2	51,4	60,8	68,7	53,3	63,8	69,5	58,3	45,9	60	32,6	63,7	71,3	56,6
2001	57,3	68,6	46,3	43,4	56,4	31,4	59,1	72	46,9	62,1	71,7	52,8	61,8	69,6	54,6	63,4	68,9	58,2	47,1	60,9	33,9	62,9	70,1	56,1
2002	57,4	67,7	47,3	44	56,9	32	58,2	71	46,1	62,4	71,9	53,3	62,6	70,5	55,2	63,4	68,7	58,4	47,6	61,1	34,8	61,8	68,8	55,2
2003	57,5	67,5	47,7	44,5	57,3	32,6	57,9	70,4	46,1	61,8	70,3	53,5	62,7	70,3	55,7	62,7	67,5	58,1	48,6	61,4	36,3	61,3	67,9	55,1
2004	57,9	68	48,1	45,6	57,8	34,2	57,8	70,2	46,2	61,3	69,6	53,3	63,8	71,5	56,5	62,6	67,2	58,1	49,6	61,9	37,9	61,4	68,1	55
2005	59,8	69,5	50,3	45,2	57,2	34	57,9	70,2	46,3	61,3	69,1	53,8	64,7	72,1	57,7	62,4	67,2	57,8	51,6	63,4	40,3	61,7	68,4	55,2
2006	60,5	70,1	51	45,6	57,4	34,6	58	70,2	46,6	62,2	69,9	54,7	65,2	72,6	58,2	63,1	67,9	58,4	52,8	64,1	41,9	62,1	68,9	55,6
2007	60,8	69,8	52	45,7	57,4	34,8	58,3	70,6	46,7	63,5	70,9	56,3	65,6	72,8	58,9	64,5	69	60,1	53,4	64,1	43	62	68,6	55,6
2008	59,3	67,2	51,5	45,7	57	35,1	58,1	70,3	46,7	64,3	71,4	57,5	65,3	72	59,1	65,5	69,8	61,3	52,3	61,8	43,2	61,2	67,3	55,3
2009	54,7	60,1	49,4	44,5	55,5	34,4	57,2	68,8	46,5	64,1	70,7	57,7	63,9	70	58,1	64,3	68	60,6	48,6	55,9	41,5	58,3	63,4	53,4
2010	52,7	57,4	48,1	44	54,6	34,2	57,4	68,2	47,3	61,8	68,2	55,6	63,5	69,7	57,5	63,4	67,2	59,7	47,5	54,3	41	57,4	62,5	52,5

Tablo 2 devam

2011	51,7	56,3	47,3	43,9	54,2	34,3	56,8	68	46,3	61,1	67,3	55,1	63,9	70	58,1	63,3	67	59,7	46,6	52,7	40,6	57,4	62,8	52,1
2012	51,5	56,1	46,9	43,5	53,2	34,5	56,7	67,7	46,4	61	67,1	55,2	63,4	69,2	58	63,5	67,1	60	44,6	50	39,3	57,8	63,6	52,2
2013	52,7	58	47,4	42,4	51,6	33,9	57,2	67,8	47,2	60	65,8	54,4	64	69,9	58,5	62,9	66,4	59,4	43,5	48,8	38,4	57,9	63,6	52,3
2014	53,5	59,4	47,8	42,3	51,4	34	57,6	68,1	47,8	59,5	65,6	53,5	64,2	70	58,8	62,7	66,1	59,2	44,3	49,7	39,1	58,3	64,2	52,6
2015	54,3	60,4	48,4	42,6	51,6	34,3	57,5	67,9	47,7	59,6	65,8	53,6	64,1	69,7	58,8	62,1	65,4	58,7	45,5	51,3	40	58,8	64,7	53,1
2016	54,9	61,2	48,8	42,7	51,6	34,3	57,4	67,9	47,7	60	66,2	54	64,1	69,7	58,9	61,7	64,7	58,7	46,7	52,8	41	58,9	64,8	53,1

Kaynak: www.ilo.org

1.3.1.2. Türkiye’de Kadının İşgücüne Katılım Oranları

Türkiye hızla bir sanayileşme hareketi içinde yer almasına karşın tarım ülkesi olma özelliğini de devam ettirmektedir. Bu sebeple kadının işgücüne dâhil olmasında en belirgin özelliklerden birisi istihdama dâhil olan kadın bireylerin büyük bir kısmının tarımsal ve hayvansal üretimin içinde yer almasıdır. Kadın ve erkek eşitsizliğinin sektörel dağılımını ele aldığımızda kadınların büyük kesiminin yine tarım ve hayvancılık sektöründe ücretsiz aile işçisi olarak istihdam edildiği gayet açık bir şekilde görülmektedir. Kadınların esas işinin, aile ve ev kalıbında tanımlanmasından dolayı kadınlar, gıda, seramik, tekstil gibi gelir düzeyi düşük vasıf gerektirmeyen işlerde yoğun olarak çalışmaktadırlar. Kadınların düşük ücretlerle çalışmasına en büyük neden yapılan bu iş bölümü, diğer taraftan da kadını erkeğe bağımlı hale getirmektedir. Bununla beraber, aile içindeki ataerkil yapıyı da devam ettirmektedir (Sayılan, 2012: 24)

Tablo 3. Türkiye’de 15 Yaş Üstü Toplam İstihdam Oranı ve Bu Oranı İçindeki Kadın ve Erkek İstihdam Oranları (%)

	Toplam	Erkek	Kadın
1996	49,5	71,5	28,6
1997	48,2	71,1	26,4
1998	48,3	70,6	27,1
1999	47,7	69,1	27,6
2000	45,6	67,8	24,7
2001	44,5	65,3	24,9
2002	43,3	62,6	25
2003	42	61,5	23,6
2004	41	62,3	20,9
2005	41,1	62,8	20,7
2006	41,1	62,5	21
2007	41,1	62,4	21
2008	41,3	62,3	21,6
2009	40,8	60,4	22,3
2010	42,6	62,4	24
2011	44,5	64,7	25,5
2012	44,8	64,5	26,2
2013	45,3	64,8	27
2014	45,2	64,8	26,7
2015	45,8	65,1	27,5
2016	46,2	65,3	28,1

Kaynak:www.ilo.org

Kadınların ekonomik bağımsızlığa erişememesine istihdama dâhil olamamaları neden olmaktadır. Durumun bu hali alması bir taraftan da toplumsal cinsiyet dengesizliklerinin daha çok ve daha baş edilemez bir duruma gelmesine sebep olmaktadır. Tabii istihdam yükselişinin güvencesiz, gelir düzeyi düşük ve elastikiyeti yüksek zamanlı işlerde kadınların aktif rol oynamasıyla toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin ortadan kalkmasında hiçbir fark oluşturmayacağı rahatlıkla söylenebilir. Öte yandan bu durumun kadınların mevcut statülerinin kötüleşmesine bile neden olabileceği söylenebilir (İğde, 2011:152).

Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne uyum kriterlerini sağlamak adına yaptığı düzenlemelerde, kadın ve erkek eşitliği çalışmalarını yasal mevzuata dâhil etme konusuna büyük önem verilmiştir. Bir takım yasal düzenlemeler ile cinsiyete dayalı bütün eşitsizliklerin ortadan derhal kaldırılması hedeflenmiştir. Türk Medeni Kanun'un 2002 yılında yürürlüğe girmesiyle birlikte kadın-erkek eşitsizliğini destekleyen maddeler yürürlükten indirilmiştir (Dedeoğlu, 2009: 48).

1.3.2. Türkiye'de Kadınların İşgücüne Katılımını Etkileyen Unsurlar

1.3.2.1. Ücretsiz Aile İşçiliği

Türkiye'de kadın bireylerin istihdam konumları ele alındığında, istihdam edilen kadın bireylerimizin büyük bir bölümünün ücretsiz aile işçisi olarak istihdam edildikleri görülmektedir. Ücretsiz aile işçiliği kırsal bölgelerde oldukça yaygın iken, kentsel işgücü piyasalarında tam tersi olarak az oranlarda görülmektedir. Bu durum kırsal alanlar ve şehirler arasında kadın işgücüne dâhil olma oranlarının farklılık göstermesine sebep olmaktadır. Bu olgulardan hareketle, kadın işgücünün, tarım sektörünün yoğun olarak yapıldığı kırsal alanlarda ücretsiz aile işçisi olarak istihdam edilmelerine rağmen, ücretli ve yevmiyeli istihdam imkânlarının daha aktif olduğu şehirlerde emek pazarına dâhil olmadıkları kolaylıkla ifade edilebilir (Korkmaz ve Korkut, 2012: 25).

Devlet İstatistik Enstitüsü verilerinden de yararlanılarak hesaplaması yapılan istihdam edilen kadın işgücü içinde ücretsiz aile işçilerinin oranı bu tespiti destekler niteliktedir. Buna göre kırsal kesimde bu oran %75-85 arasında iken, şehirlerde %9-13

arasında değişiklik göstermektedir. 1988 yılından bu yana yapılan çalışmalar neticesinde kırsal kesimdeki kadın işgücüne katılım oranının %54'lerden %40'lar düzeyine önemli miktarda azalırken şehirlerde kadın işgücüne katılım oranının neredeyse aynı kalması, köyden kente gerçekleşen göçle birlikte kadın işgücünün tarım kesiminden ayrıldığını, fakat kente göç eden kadın işgücünün şehirlerde emek piyasalarına aktif bir şekilde giriş yapamadığını göstermektedir (Bozkaya, 2014:77).

1.3.2.2. Eğitim Düzeyi

Eğitim düzeyi de işgücü istihdamı bakımından ele alınması gereken başka bir kavramdır. Eğitim düzeyi yüksek olan bireylerin ve eğitimli işgücünün iş yaşamına dâhil olma ihtimali daha yüksek olmaktadır. Buna verilebilecek en güzel örnek;“kırsal kesimden şehirlere göçen kadın işgücüdür”.“Kırsal kesimdeki eğitim olanaklarının yetersizliğinden ötürü kırsal alandan şehirlere göçen kadın işgücü şehirdeki iş yaşamına belli bir müddet katılamayacak ya da tamamen iş yaşamından kopacaktır. Günümüzde, doğurganlık çağında olan kadınlar on yıl öncesine göre çok daha iyi eğitimli ve bilinçlidir. Geride bıraktığımız son on yıl içinde, ilköğretimin en az ikinci seviyesi olarak nitelendirilen sekiz yıllık zorunlu eğitimi başarıyla bitiren kadınların oranı %65 artmış, ilköğretimin birinci seviyesini yani beş yıllık eğitimi bitirmemiş veya bitirememiş kadınların oranı da %41 oranında azalmıştır. Kadınların yalnızca ilköğretim birinci seviye eğitimini alanların oranı ise yaklaşık olarak %52'dir. Bütün bu oranların yanında, Türkiye'de şehirlerde yaşayan kadınların kırsal kesimde yaşayan kadınlara göre genel olarak daha eğitimli oldukları görölmektedir. Kırsal kesimde ikamet eden kadınların %28'i herhangi bir eğitim seviyesini tamamlamamış iken, şehirlerde ikamet eden kadınlar için bu oran %15 dolaylarına inmektedir” (Korkmaz ve Korkut, 2012:59).

Kadınların eğitim seviyelerinin yanı sıra eşlerinin eğitim seviyesi de kadının istihdama dâhil olma kararında oldukça etkili bir mekanizmadır. Erkeklerin eşlerinin eğitim seviyesinin yüksek olmasına bağlı olarak dâhil olacağı iş kolu ve alacağı ücret düzeyi de hiç kuşkusuz yüksek olacaktır. Eşlerinin eğitim seviyesinin kadın işgücüne katılımını etkileyip etkileyememek, kadının nitelik derecesine ve şehirde ya da kırsalda yer almasına göre de farklılık gösterecektir. Örneğin; şehirlerde yaşayan yüksek özellikli ve eğitimli kadın birey bakımından, eşlerin eğitim seviyesi önemli bir unsur

oluşturmaktadır. Bu durum kadınların, yalnızca kendi eğitim seviyeleri için değil, işgücüne katılım ihtimalleri bakımından da önem teşkil etmektedir. Kırsal alanlarda yaşayan kadın penceresinden ele alırsak, eşlerin eğitim seviyesi istatistiksel bakımdan önemli bir anlam ifade etmemektedir. Şehirlerde yaşayan düşük nitelikli kadınlar bakımından ise, eşin eğitim seviyesi ne kadar fazlaysa kadının istihdama dâhil olma oranı bir o kadar düşüktür (Uraz ark., 2010: 11).

1.3.2.3. Kayıt Dışı İstihdam

Kayıt dışı istihdam kavramı olarak istihdam çalışmalarının resmî belgelere sağlanmasının yapılmaması ve böylelikle resmi kayıtlara geçememesi sonucunda vergisel ve zorunlu yasal mevzuatlarda dâhil olmak üzere bütün yükümlülüklerin, maliye ve sosyal güvenlik mecralarının denetim ve terbiye çerçevesi dışına çıkarılmasıdır. Olağanüstü ve geçici bir istihdam şekli olarak belirli bir zaman kısıdında gayet olarak normal karşılanabilecek bu kavram, Türkiye’de konstrüktif bir istihdam sıkıntısı halini almıştır (Özer ve Biçerli, 2003: 67).

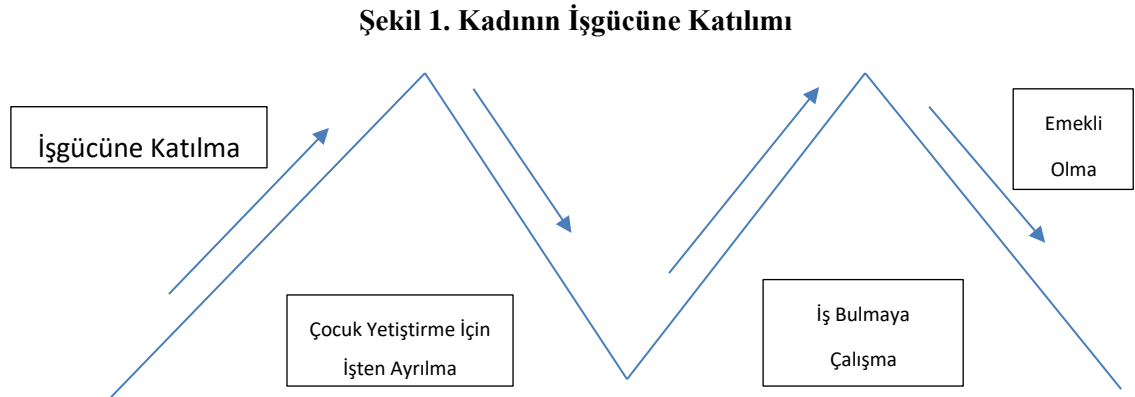
Türkiye’de kadın işgücüne dâhil olmayı etkileyen bir başka etmen de ebatları son yıllarda iyice artan kayıt dışı ekonomidir. İstatistiksel verilerde “çalışmıyor” olarak görülen bir bölüm şehirlî kadının özellikle kumaş ve tekstil sektöründe fason üretim yapan firmalardan ve toptancılardan parça başına iş ve ödeme aldığı, bunun dışında el işi oyaları, dikiş, gündelikçi temizlik işleri, örgü işi gibi sektörlerde de kazanç sağlamaya çalıştıkları bilinmektedir (Özer ve Biçerli, 2003: 67).

Kayıt dışı istihdam genellikle yoğun göç alan büyük şehirlerde günübirlikçi diye adlandırılan yevmiyeli çalışanların ortaya çıkardığı bir istihdam türüdür. Özellikle kadınlarda günübirlik çalışma daha çok olduğundan kayıt dışı istihdamda yine kadın işgücünde erkek işgücüne oranla daha çok yaşanmaktadır. Ayrıca kadınların, erkeklerin ucuz işgücü ikamesi olarak toplumda yer edinmesi yine kadın işgücünde kayıt dışı istihdamın fazla olmasının en etkili neticelerindendir. Kadınların eğitim seviyesinin genel anlamda erkeklerin eğitim seviyesine oranla düşük olması, ticaret hakkında çok bilgi ve deneyim sahibi olmamaları ve ev içi yükümlülüklerinin genellikle kadınlar tarafından

yapılması kadınların işgücü istihdamlarını kısıtlayan başlıca unsurlardır (Ersoy ve Şengül, 2002: 65).

1.3.2.4. Yaş

Kadınların belirli yaş gruplarında işgücüne dâhil olma oranının fazla olduğu görülürken, belirli yaş gruplarında ise düşüşlerin yaşandığıyla karşılaşılmaktadır. Kadınların, ilerleyen yaşlarda evlenmeleri ve ebeveyn olma gibi sebeplerle iş hayatında tutunması zaman geçtikçe güçleşmektedir. Türkiye’de, kadın bireylerin ortalama çalışma zamanları çok düşük seviyelerdedir. Evlilik kurma, ev işleri ve çocuk sahibi olma gibi sebeplerle kadın bireyler işgücü piyasasından geri çekilmekte ve 30’lu yaşlarından sonra aktif olarak çalışan kadın sayısı gün geçtikçe azalmaktadır. Türkiye’de kadının işgücüne dâhil olmasına yaş grupları itibariyle değerlendirdiğimizde; “15-19 ve 20-24 yaş gruplarında azami seviyeye ulaşan oranın 25 yaşından sonra düşüşe geçip 40-44 yaş grubunda ikinci azamiye ulaştığı, ondan sonra yine azalma sürecine dâhil olduğu görülmektedir”. Bu bakımdan yaş grupları olarak kadın işgücüne katılımının çok belirgin olmasa da “M” tipinde bir grafiği olduğunu söylemek kolay olacaktır (Özer ve Biçerli, 2003: 68)

Kaynak: Wirth, 2002: 4

İş hayatındaki çoğu kadının 25–35 yaş arasında çocuklarını büyütmek için işten ayrıldığı veya yarı zamanlı işlerde çalıştığı; bu zamanları atlatan kadınlardan bazılarının, daha sonra tam zamanlı çalışma hayatına geri döndükleri gözlenmektedir.

Bu olay doğal olarak, daha yavaş kariyer basamaklarını tırmanma ve dolayısıyla daha az kazanmaya sebep açmaktadır. Aynı anda bu durum çalışma yaşamında ve bir bütün olarak ele alındığında toplumda, anneyi destekleyecek yasal düzenlemeler ile uygulamaların noksanlığına da dikkat çekmektedir (Wirth, 2002: 29-32).

1.3.2.5. Yasal Düzenlemeler

Türkiye Avrupa Birliği'ne uyum döneminde cinsiyet ayrımcılığından kaçınmak amacıyla kadınlar için pozitif yönde çeşitli hukuki düzenlemeler yapılmıştır. Bu düzenlemelerin başında "2002 senesinde yürürlüğe giren Medeni Kanun'da yer alan cinsiyetçi maddeler kaldırılarak kadınlar için pozitif olacak şekilde yapılan düzenlemeler, 2004 senesinde Anayasanın 10. Maddesinde yapılan değişiklikler, 4857 Sayılı İş Kanunu ve 5510 Sayılı Sosyal Güvenlik Kanunu" olarak yer almaktadır. 2002 senesinde yürürlüğe giren Medeni Kanun'a göre, "eşler ikamet edecekleri haneyi birlikte seçerler ve birlikteliği beraberce idare eder ve yönetirler" maddesiyle aile reisi kavramı tamamen ortadan kaldırılmış ve taraflara eşit özgürlük ve haklar tanınmıştır (Dedeoğlu, 2009: 48).

2004 yılında Anayasa'nın 10. maddesi değiştirilmiş ve Anayasa'ya "Kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir. Devlet, bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlüdür" şeklinde bir fıkra eklenmiştir. AB'ne uyum sürecinde cinsiyet ayrımcılığını ortadan kaldırmaya yönelik hukuksal düzenlemelerden bir diğeri de 4857 Sayılı İş Kanunu'dur. 4857 Sayılı İş Kanunu'nun 5. maddesine göre, "İş ilişkisinde dil, ırk, cinsiyet, siyasal düşünce, felsefi inanç, din ve mezhep ve benzeri sebeplere dayalı ayırım yapılamaz. Aynı veya eşit değerde bir iş için cinsiyet nedeniyle daha düşük ücret kararlaştırılmaz. İşçinin cinsiyeti nedeniyle özel koruyucu hükümlerin uygulanması, daha düşük bir ücretin uygulanmasını haklı kılmaz" fıkraları mevcuttur. İş Kanunu'nun 18. maddesinde, iş güvencesi kapsamında olan işçilerin iş sözleşmelerinin feshinin geçerli bir sebebe dayandırılmasında, cinsiyetin fesih için geçerli bir sebep olmadığı sayılmıştır (Bozkaya, 2013: 79).

Yine yeni Medeni Kanunda, "çiftlerin eşit hak ve sorumluluklarının teminat altına alınması ve evlilik birliği süresince edinilmiş mülklerin sorumluluklarının teminat altına

alınması” gibi konularda da kadınlar için pozitif yönde düzenlemelere ve yeniliklere rastlanmaktadır (Dedeoğlu, 2009: 48).

Yasal düzenleme çocukları yalnızca kadınların yani anne bireyin bakımına tabiymiş gibi görmekteyken, erkeklerin yani baba bireylerin çocuk bakımı yükümlülük ve sorumluluklarını görmezden gelmektedir. Bu düzenlemenin doğurduğu bir sonuç olarak, işletmelerin ve işverenlerin kadın çalışanı işe almak konusunda caydırıcı bir etkiye sahip olduğu düşünülebilir. Bununla birlikte, kadın çalışan sayısının yeteri kadar olduğu işletmelerde bile bu hizmetlerin gerçekleştirilmediği ve işletmelerin alacakları cezayı ödemeyi seçtikleri önemli bir konu olarak kabul edilmektedir. 2008 senesinde yürürlüğe giren İstihdam Yasası ile birlikte işyerlerinin kreş ve emzirme odaları açma sorumlulukları kaldırılmış ve bu hizmetlerin özel sektörden satın alınması ile alakalı imkânlar genişletilmiştir. İşyeri ile kreşin birbirlerinden farklı lokasyonlarda bulunması, kadınların gün içinde gidip çocuklarını görmesi konusunda bir engel teşkil edebileceği gibi, çalışma alanlarına gelmeden önce kreşe çocuklarını bırakmak ve mesai sonunda çocuklarını kreşten almak gibi durumlar kadınların var olan ve kısıtlı zamanları için ayrı bir baskıya sebep olacaktır.(Dedeoğlu, 2009: 51).

Kadın istihdamını yükseltmek amaçlı yasal düzenlemelere ek olarak ek politikalara da ihtiyaç duyulmaktadır. Bu konuda yüksek önceliğe sahip isteklerden bazıları ise, toplumsal feminist bakış açısına sahip, işsizlik sıkıntısını çözmeye amacıyla geliştirilmiş aktif istihdam çalışmaları ve kadın erkek eşitliği temellerinde yükselen yaklaşımın istihdam çalışmalarında yer bulması ihtiyacıdır. Kadın birey istihdamını yükseltmeye yönelik söz konusu bu çalışmaların faaliyete geçirilmesi için, büyük ölçekli, belirli bir zamanda olma özelliğine sahip ve somut amacı olan kadın istihdamı çalışmalarının alakalı kurumların ortak politikalarında ortaya konması gerekmektedir. Çalışma yaşamını ya da kamusal sektördeki düzenlemeleri bir başına konu eden çalışmalar, eşitlik sağlama ile alakalı pozitif sonuçlar ortaya çıkaramamaktadır. Bunu elde edebilmek için, aile yaşamı, özel alan ile çalışma yaşamı ve kamusal alanı belli bir ahenge ulaştıracak ve toplumsal iş bölümündeki kadın erkek ayrımcılığına dayanan yapılandırmayı ortadan tamamen kaldıracak politikalara gereksinim duyulmaktadır. Yalnızca bu sayede kadınlar için hem iş hayatında hem de sosyal alanda eşitlik sağlamak ve var olan eşitsizliği yok etmek olası hale gelmektedir. Yalnızca kamusal alan ile özel alan arasında ayırım

gözetmeksizin yaşamın her alanındaki ayrımcılığa karşı mücadele vermek gerekmektedir. Bu sayede, hem kadının istihdamı arttırılmış olacak hem de var olan ataerkil sistemin etkisi altına aldığı kurumların bu sayede de yaşamın dönüşmesi gerçekleştirilmiş olacaktır (Yarıkkaya, 2012: 5).

1.3.2.6. Medeni Durum

Medeni duruma göre kadın bireylerin işgücüne dâhil olmaları incelenirken şehir ve kırsal ayrımına da bilhassa dikkat edilmesi önem teşkil etmektedir. Şehirlerde hayatlarını idame ettiren evli kadın ile kırsal kesimde ikamet eden evli kadının işgücüne dâhil olmaları bakımından birbirinden mutlaka farklı olacaktır. Yine kırsal kesimde ücretsiz aile işçisi olarak çalışan kadınlar ve evlat sahibi olan kadınlar ile şehirde yaşayan ve çocuk sahibi olan kadın bireylerin işgücü istihdamı farklı ele alınmaktadır. Çünkü kırsal alanda ücretsiz aile işçisi olarak çalışan kadın birey, işe giderken çocuğunu da yanında birlikte götürebilecek iken, şehirde çalışan kadınlar ise çocuğu için bakıcı veya benzer birini bulmak zorunda kalabilmektedirler. Çocuklara bakıcı bulmak zorunluluğu olan şehirli kadın ise, çalışıp çalışmama tercihini kazanacağı ücret ile çocuk dadısına vereceği ücreti çıkartarak iş hayatını idame ettirmek zorundadır (Mercanlıoğlu, 2009: 40).

İKİNCİ BÖLÜM

EKONOMİK BÜYÜME VE KADIN İŞGÜCÜ

2.1. Ekonomik Büyüme Kavramı

Devamlı olarak artmakta olan insani gereksinimler, kaynakların giderek tükeniyor oluşu ve aynı şekilde nüfusun da artması, iki kavramın kullanımının artmasına yol açmıştır. Ekonomik büyüme kavramı, meydana getirilen araçların artışı ve dolaylı olarak da nüfusun hayat şartlarındaki bir artışa sebep olur. İnsan gereksinimlerinin sınırsız oluşu ve dünyadaki pek çok ülkede nüfusta gerçekleşen artış gibi, mal ve hizmetlerde de üretim ölçeğini devamlı olarak arttırmasına yol açmaktadır. Bu duruma da ekonomik büyüme adı verilmektedir.

Ekonomik büyüme kavramı, çoğunlukla gelirden gerçekleşen artışın haricinde kişi başı reel çıktıdaki artış şeklinde de ifade edilmektedir (Doğan, Şanlı, 2003: 46).

Ekonomik büyümeyi, herhangi bir ülkede belirli bir zaman dilimi içerisinde üretilmiş olan nihai mal ve hizmetlerin değeri olan Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla'da (GSYİH) gerçekleşen artış şeklinde de tanımlayabiliriz.

Kapasitede gerçekleşen artışın çeşidine göre, ekstansif ve intansif olarak iki ayrı ekonomik büyüme bulunmaktadır. Ekstansif büyüme, herhangi bir teknolojik değişiklik yapmadan kaynak miktarındaki artış ile birlikte meydana gelen büyüme şeklidir. Teknolojik gelişmeler aracılığıyla, kaynakların kullanım etkinliği ve kalitesini yükseltme ile gerçekleşen büyüme ise intansif büyüme türüdür (Kiraz, 2016: 19).

Bu yüzden, ekonomik büyüme kavramı yalnızca çıktıda meydana gelen niceliksel değişimi değil, aynı zamanda niteliksel olanı da yanında getirir. Ekonomik büyüme sadece üretimde bir artış sağlamakla yetinmez, bununla birlikte hayat şartlarını ve halkın ekonomik refah seviyesini de arttırır (Doğan, Şanlı, 2003: 47).

Ekonomik büyümeyle engel olabilecek bazı durumlar bulunmaktadır. Bunların en başında gelenler; kaynak eksikliği, ekolojik problemler, siyasi zorluklar, istikrarsız politikalar vb. durumlardır.

Ekonomik büyümenin belli başlı özellikleri şu şekilde sıralanabilir(Doğan, Şanlı, 2003:47).

- Ekonomik büyüme kavramı kantitatif bir kavramdır. Bu yüzden rakamlar ile anlatılmaktadır.
- Ekonomik büyümede alternatif yatırımlar mevzubahis olamaz. Mesela yıkılmış durumdaki bir yapının yerine aynı kat sayısına sahip bina yapılıp herhangi bir büyümeden bahsedilemez.
- Uzun vadeye dayalı bir kavram olan ekonomik büyümede, üretimde bir yükseliş gerçekleşmesi, ekonomik yapının farklılaştırılması ve yatırımların artırılması sadece birkaç senede gerçekleşebilmektedir.
- Ekonomik büyümeden bahsedilebilmesi mevcut olana ek yapılması ile olasıdır. Büyüme nominal değil reel bir artıştır.
- Ekonomik büyüme, ekonomi içerisinde birtakım istikrarsızlara sebep olabilmektedir. Bu durum da büyümenin dinamik bir yapısı olduğunu göstermektedir.

Ekonomik büyüme kavramı yalnızca bazı bölge ve sektörleri değil, ekonominin tamamını içermektedir. Bu sebeple makro bir kavram olarak alan yazında yerini almıştır (Acar, 2008: 35-36).

2.2. Ekonomik Büyümenin Kaynakları

Ekonomik büyümede artışa sebebiyet veren birçok faktör vardır. Ekonomik büyümeyle pozitif olarak etkileyen faktörlerden en az birinde artış olursa, aynı miktarda

ekonomik büyüme de artış görülecektir. Ekonomik büyümenin beş temel belirleyicisi vardır: nüfus, fiziki sermaye, doğal kaynaklar, teknoloji ve beşerî sermaye(Ağayev, Yamak, 2009: 81)

2.2.1. Nüfus

Nüfustaki artış ile beraber gerçekleşen işgücündeki artış, ekonomik büyümeye pozitif yönde bir kaynak şeklinde düşünülmektedir. Nüfusun artması, iç piyasanın hacminin büyümesine ve nitelikli işgücünde artış olmasına olanak sağlar (Berber, 2006: 29).

Nüfusta gerçekleşen artış ile birlikte, hacmi artan ve büyüyen gereksinimlerin karşılanması şarttır. Gereksinimlerin karşılanması amacıyla üretim ihtiyacı, işgücü istihdamı ve yatırım mecburi duruma getirilecektir. Bahsettiğimiz bu durum genellikle gelişmiş ekonomilerde kendini gösterecektir. Az gelişmiş ülkelerde ortaya çıkan nüfus artışı, olumsuz yönlü sonuçlara neden olacaktır. Az gelişmiş ülkelerde gerçekleşen nüfus artışına rağmen üretim miktarını yükseltecek olanakların kısıtlılığı nedeniyle büyük bir tehlike oluşturmaktadır (Kiraz, 2016: 24).

Üretimde gerçekleşen artış, işgücü kapasitesine ve işgücünün niteliğine bağlı olarak tayin edilir. İşgücünün niteliğinin artırılması ile birlikte üretimdeki artışlara bağlı bir şekilde ekonomik büyüme ortaya çıkabilmektedir (Üstünel, 1990: 236).

Nüfusta gerçekleşen değişimler, ekonomik büyüme unsurunda farklılıklara neden olabildiği gibi ekonomik büyümedeki dönüşüm durumları da nüfusu etkileyebilmektedir. Bir ülkede gerçekleşen nüfus artışı o ülkedeki tüketimi artıracak ve bunun yanında işgücü miktarını da arttıracaktır. İşgücünde gerçekleşen artış diğer üretim faktörlerinin yerine koyulabilirse üretimde bir artışa yol açmaktadır. Nüfusun artmasıyla birlikte artış gösteren işgücü, emek faktörünün marjinal verimliliği ortalama verimliliğe kıyasla daha hızlı bir şekilde arttırdığında ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkileyecektir. Ancak azalan verimler kanunu devreye girdikten sonra oluşabilecek işgücü artışı, üretim miktarında artışa sebep olmayarak ekonomik büyümeyi olumsuz olarak etkileyecektir (Taban, 2016: 32).

2.2.2. Fiziki Sermaye Faktörü

Sermaye birikimi, var olan gelirin bir bölümünün tasarruf edilip, ilerideki üretimi ve geliri yükseltmek için yatırıma dönüştürülmesidir. Üretim artışında büyük rol oynayan fabrikalar, donanımlar ve ulaşım ekipmanları ekonominin sermaye stokunu artırır. Bu yatırımlar üretken yatırımlar şeklinde isimlendirilir. Üretken yatırımlarda yararlanılan sermayenin artırılmasında tamamlayıcı yatırımların rolü büyüktür. Yol, su, elektrik, iletişim gibi konular üzerinde yapılan yatırımlar tamamlayıcı yatırımlardır. Bu yatırım çeşidine sosyal sabit sermaye yatırımları ismi de verilmektedir. İnsan kaynaklarına gerçekleştirilen ve işgücünün kalitesini attıran yatırımlar da beşerî sermaye yatırımları olarak isimlendirilmektedir (Berber, 2006: 30).

Sermaye birikimi yardımıyla üretim araçları miktar ve nitelik açısından daha yüksek seviyelere ulaştırılabilir. Eğer işgücünün elinde daha iyi kalitede üretim araçları bulunursa ve var olandan daha iyi altyapı yatırımlarının bulunduğu bir yerde çalışma olanağı sağlanırsa üretkenlik yükselmekte ve böylelikle de gelir seviyesi artmaktadır (Malatyalı, 2016: 87).

Sermaye ve işgücünün buluşmasıyla mal ve hizmetlerin üretimi ortaya konulabilir. Bir ülkede fazla miktarda işgücü olmasına rağmen sermaye miktarı yeterli seviyede değilse, işgücü gerektiği gibi üretim yapamamaktadır. Yani sermaye faktörü, büyümek isteyen bir ekonomi içinde aslında en önemli kaynaktır. Bazı ülkelerin ekonomik olarak geri kalmalarının en önemli sebeplerinden biri sermayelerinin yeterli olmayışıdır. Gelişmekte olan ülkeler söz konusu olduğunda gelir azlığı düşük tasarrufa, düşük tasarruf da düşük yatırım haline gelmektedir. Söz konusu bu durum, gelişmekte olan ülkelere mevcut sermaye birikimlerine gelecek olan katkıyı da azaltmaktadır. Sermaye birikimlerinde meydana gelen yetersizlik, kaynakların yeni yatırımlara ayrılması sayesinde düzeltilebilir. Fakat gelişmekte olan ülkelerin tüketimi azaltarak kaynakların yatırım haline getirilme olanağı, kişi başına düşen gelirin az olması nedeniyle ve tüketimlerin zaruri gereksinimleri gidermede kullanılması sebebiyle çok azdır. Bu nedenler dolayısı ile gelişmekte olan ülkelere sermaye birikiminin artırılması ve hedef tüketim seviyesinin yakalanması arasında kararsız kalınmaktadır (Taban, 2016: 33).

2.2.3. Doğal Kaynaklar

Doğal kaynaklar, doğa içerisinde hazır bir şekilde bulunan ve tüm insanların gereksinimlerinin giderilmesi amacıyla kullanılan varlıkların tümüdür. Doğal kaynaklar, canlı/cansız, yenilenemez/yenilenebilir şekilde kendi içerisinde ayrılabilir. Fosil yakıtlar, madenler, mineraller doğal kaynaklara örnek verilebilir. Bir ülkenin doğal kaynak sayısı bakımından zengin olması, o ülkenin ekonomik gelişimi üzerinde olumlu etki yaratmaktadır. Fakat gerçek hayatta bu durum her zaman gerçekleşmeyebilmektedir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerin ve az gelişmiş ülkelerin sahip olduğu doğal kaynakların çıkarılması için yeterli teknoloji ve kalifiye elemanın bulunmaması sebebiyle, böyle ülkelerde doğal kaynak sayısının fazla olması ekonomik gelişimleri üzerinde olumlu bir etki yaratmayacaktır (Kiraz, 2016: 28).

2.2.4. Teknolojik Gelişme Düzeyi

Dördüncü ekonomik büyüme kaynağı ise teknolojidir. Bu kaynakların içinden en önemli olan da teknolojidir. Teknoloji, mal ya da hizmet üretimi için gereksinim duyulan tekniklerin ve bilginin tamamıdır. Teknolojinin gelişmesi; daha fazla miktarda ürün elde edilmesi veya bir kaynaktan daha kaliteli mal ve hizmet üretilmesi ile ilgili olanaklar sağlayan bilgilerin meydana gelmesi şeklinde de tanımlanabilmektedir.

Ekonomistler, Sanayi Devrimi ile birlikte bulunan icatlar ile beraber teknolojiye ilgi duymaya başlamışlar ve ekonomik büyümede en önemli kaynağın teknoloji olduğunu belirtmişlerdir. Literatürde teknolojik gelişmenin içselleştirilmesi kavramı Schumpeter ile beraber ortaya atılmıştır. 1980'li senelere dek geçen sürede Neoklasik büyüme modelleri ekonomik büyüme konusunda literatüre hükmetmiş ve bahsedilen bu modeller ekonomik büyümeyi belirli kılan erkenler olarak dışsal şekilde oluşan teknolojik gelişme ve nüfus artış hızıdır. Sonraki senelerde ise, Romer ve Lucas'ın liderliğinde ortaya çıkan içsel büyüme modellerinde teknoloji faktörü ekonomik büyümenin içsel bir faktörü şeklinde değerlendirilmiş ve teknolojinin uzun dönemde ülke ekonomisinin kalkındırılmasında çok önemli bir belirleyici olduğunu ileri sürmüştür. Bunlardan hareketle teknolojik gelişme ve verim arasındaki pozitif yönlü ilişki ortaya çıkmış ve

istihdamın verime bağı bir şekilde arttığı ve verimliliğin de teknolojiye bağı şekilde artış gösterdiği ortaya çıkmıştır (Ağayev, Yamak, 2009: 87)

Teknolojik gelişme, bilimsel yönlü araştırmalara olan yönelim ile doğru orantılıdır. Bu durumdan hareketle, bir ülkede eğitim düzeyi yüksek olan nüfusun artması, ülkenin teknolojik gelişmelerinin de artmasına yol açmaktadır. Bu açıdan, gelişmiş ülkelerin eğitilmiş nüfusunun az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere kıyasla daha yüksek olduğu söylenebilir. Zira gelişmiş ülkeler, nüfusuna eğitim vermekte ve kazandıkları gelirlerin %2-3 kadar bir oranını Ar-Ge çalışmalarına ayırmaktadır. Dolayısıyla bu durum ülkelerin teknolojilerinin yükselmesini ve ekonomik büyüme oranlarında da bir artış sağlamaktadır (Taban, 2013: 32).

2.2.5. Beşerî Sermaye Faktörü

Ekonomik büyüme kaynaklarından beşincisi beşerî sermaye faktörüdür. Beşerî sermaye kolay olarak insana yapılan her çeşit yatırım olarak tanımlanabilir. Çoğunlukla daha yüksek beşerî sermaye sahibi olanlar daha çok verim ve üretim gerçekleştirerek daha yüksek gelirler sağlarlar. Beşerî sermaye eğitim aracılığıyla elde edilir ve eğitim düzeyinin artması daha yüksek gelir sağlanmasının yolunu açabilmektedir. Beşerî sermayenin artışıyla beraber artan eğitilmiş nüfus, teknoloji alanındaki gerçekleşen ilerlemelerde önemli rol oynamakta ve bu ilerlemeler verimi artırarak üretimde artış gerçekleşmesini sağlamaktadır. Demek oluyor ki beşerî sermayedeki artış birbirini izleyen bir etki ile ülkelerde ekonomik büyümenin artışına ve devamlılığına yol açmaktadır (Ağayev, Yamak, 2009: 89)

Ekonomik büyüme kavramı, işgücünde büyüme, teknoloji ve sermaye ile gerçekleşmektedir ve ekonomik büyüme kavramı ile toplam faktör büyüme oranı arasında belirgin bir fark ortaya çıkmaktadır. Bahsedilen bu fark, öge olarak tanımlanmakta ve ekonomik büyümenin var olan faktörlerin özelliğinden de kaynaklandığını işaret etmektedir (Kiraz, 2016: 37).

2.3. Ekonomik Büyümenin Temel Modelleri

Ekonomik büyüme modelleri ikiye ayrılmaktadır. Bunlardan ilki Neoklasik bir yöndür ve Cobb-Douglas, R. Solow modellerinde gösterilmiştir. İkinci grup Keynesyen kurama dayalı olan modelleri kapsamaktadır. Bunların içinden en önemlisi ise Harrod-Domar modelidir (Özel, 2012: 63).

2.3.1. Klasik Teoride Ekonomik Büyüme

Ekonomi literatüründe pek çok büyüme teorisi bulunmaktadır. Ekonomik büyümenin klasik kuramdaki kurucuları Adam Smith ve David Ricardo'dur. Adam Smith (1776)'e göre, sermaye verimliliği ve emek faktörünün artışı, çoğunlukla iş bölümü ile neticelenmektedir. Bunun dışında iş bölümü üç sebepten dolayı etkinliği artırmaktadır (Özel, 2012: 64):

- Her işçinin yalnızca bir iş üzerinde durması o işçinin becerisini arttırır
- İşçinin bir işten farklı bir işe geçişi aşamasında ortaya çıkacak vakit kaybından tasarruf edilir.
- İşçiler verimliliği arttıran ekipmanları geliştirip, işe uygularlar. İşçi yeniliğe katkıda bulunabilir ve verimliliği artırabilir.

Daha çok emek bölüşümü, sermaye birikimi ve daha büyük pazarlarca sağlanır (Taban, 2008, s. 23-25):

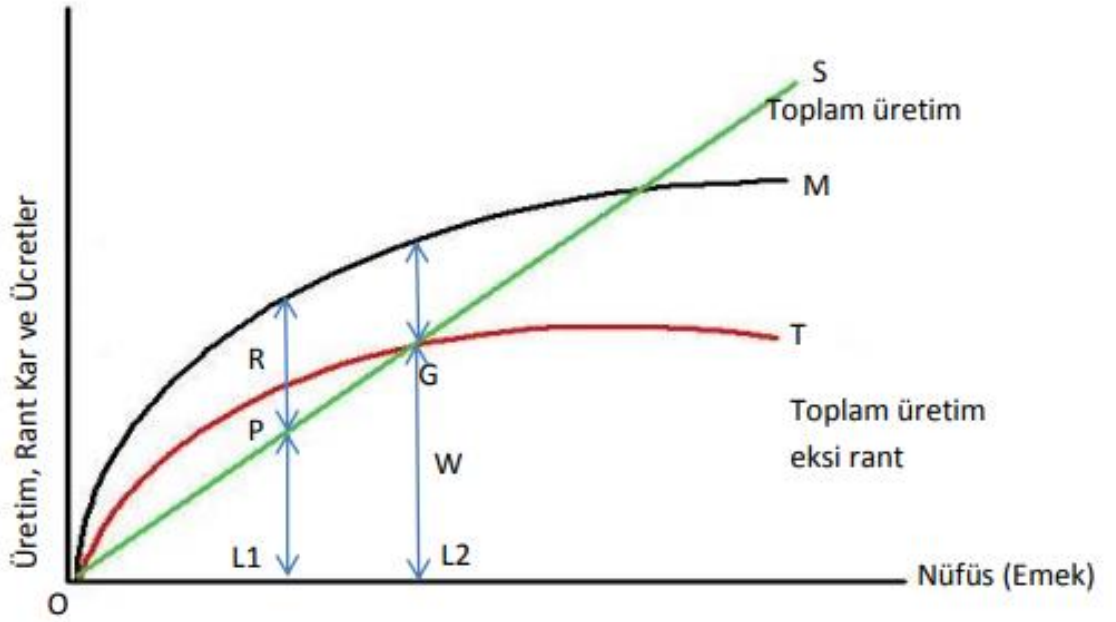
- Güven ve istikrarlı hükümet
- Demokrasi
- Geliştirilen teknolojiler
- Ekonomik büyüme
- Serbest ticaret

Adam Smith (1776)'e göre sermaye birikimi kavramı ekonomik büyüme konusunda büyük öneme sahiptir. Sermaye miktarı arttıkça kişi başına düşen sermaye de artar. Bu da işgücü üretkenliğinde ve büyümede artışa yol açar.

Ricardo'nun ekonomik modeli (1817), tamamıyla azalan verimler yasasına dayanmaktadır. Ricardo'ya göre sanayi alanında sağlanan verim, ekonomik büyümenin gerçekleşmesi için çok önemlidir. Teknoloji yardımıyla artan verimlilik ile birlikte üretim miktarında artış olmakta, buna ek olarak ücret seviyesinde de artış olacaktır. Ücrette bir artış gerçekleştiği için de kâr oranında düşüş olacaktır. Kâr oranı düştüğü için yatırımda da bir düşüş gerçekleşecektir. Zira yatırımcılar için kâr kavramı çok önemli bir motivasyondur. Kısacası bahsettiğimiz bu süreç durağan bir ekonomiye sebep olacaktır. Bu yüzden de model, nüfus artışında ekonomik büyüme problemini tartışmaktadır. Zira nüfustaki artış nedeniyle kârın payındaki ücret oranı artacaktır. Bu yüzden işgücü ücretlerinin olağan bir seviyede olması gerektir (Özsağır, 2008: 98).

Bunların haricinde bir de rant yüksek seviyelerde olmalıdır. Nüfus miktarında artış oldukça ve kaynaklar daha çok kullanılmaya başladığı zaman, azalan verim vaziyetine göre toprak verimliliği düşürülmelidir. Verimliliğin azalmasıyla da ekonomik büyüme azalacaktır. Yalnızca teknolojik ilerleme kâr, nüfusta artış ve ücretlerde geçici de olsa bir uçuruma yol açacaktır. Bahsedilen bu farkın süresi, ülkedeki ekonomik büyümenin düzeyini de belirleyecektir (Özsağır, 2008: 99).

Grafik 1. Ricardo'nun Büyüme Modeli

Kaynak: Taban, Sami, İktisadi Büyüme Kavram ve Modeller, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2008, s.33.

Grafik 2 Ricardo'nun Büyüme Modeli'dir. Üretim miktarındaki artış, toplam üretme oranı doğrusal OS eğrisi temsil etmektedir. Azalan verim sebebiyle asıl üretim seviyesi OGT eğrisi olacaktır. Ücretler W ve PR toplam kârı göstermektedir. Ücret miktarı arttıkça kâr oranı düşecektir. Nüfus miktarı ve ücret yükseldikçe L1-L2 işgücü artacaktır. Böyle sürüp gidecek ve kâr G noktasında sıfır olacaktır. Bu sırada yatırım olmayacaktır. Nüfus ve işgücü miktarındaki artış duraklayacaktır. Böylelikle de ekonomik büyümede durağanlık yaşanacaktır.

2.3.2.Harrod-Domar Büyüme Modeli

Harrod-Domar'ın ekonomik büyüme modeli, büyümenin esas belirleyicilerinden tasarrufların ve yatırımın önemini ele alınmaktadır. Model üç temel varsayımdan oluşmaktadır. Bu varsayımlar (Atamtürk, 2007: 93):

1) Tasarruflar yatırımlara sebep olmaktadır. Bireyler ya da şirketler fazla tasarruflar (S) olduğunda, yatırım (I) yapabilirler.

$$S=I$$

2) Yatırım (I) sermaye stokundaki (K) farklılıklara (ΔK) sebep olmaktadır. Yatırım sırasında sermaye stoku artmaktadır.

$$I= \Delta K$$

3) Sabit Sermaye-çıktı oranıdır (r). Bu genel olarak, bir ekonomide, sermaye yönünden ölçülen üretim verimliliğidir. Şayet sermaye-çıktı oranı düşükse, ekonomi az bir sermayeden oldukça fazla çıktı elde edebilir. Sermaye-çıktı oranı yüksek ise, üretim için oldukça büyük bir sermaye gerekir ve bu sermaye miktarı için fazla bir çıktı değeri sağlanamaz. Şayet ülke verimli, yüksek kaliteli bir sermayeye sahip olsa, daha yüksek bir büyüme oranına erişebilecektir.Şayet sermaye (K) artışı, çıktıda (Y) artışa neden oluyorsa, sermayedeki her ek artış, çıktıyı da aynı miktarda artırır.

$$r=K/Y, \quad r= \Delta K/ \Delta Y$$

Çıktının değişikliğe uğratılması aslında ekonomik büyümedir. Böylelikle bahsedilen üç varsayım ile Harrod-Domar ekonomik büyümenin yöntemini göstermektedir. Net ihracat miktarı sıfırdır çünkü ekonomi dışa kapalı durumdadır. Kamu harcamaları bu modelin içerisinde değildir. Büyüme modelindeki öncelik, yatırım ve sermaye-çıktı oranı arasındaki bağlantıdır. Bu bağlantı aşağıda verdiğimiz formül ile gösterilebilir:

$$r = \Delta K / \Delta Y, \Delta Y \cdot r = \Delta K, \Delta Y \cdot r = I, \Delta Y = I/r, \Delta Y = S/r$$

Ekonomik büyüme oranı olan ΔY , tasarruf (S) ve sermaye-çıktı (r) oranının bir kısmını oluşturmaktadır (Karakaş, 2017: 29). Bu model, gelişmekte olan ülkelerin dengeli bir büyüme sağlamasının neden bu denli güç olduğunu alenen göstermektedir. Gelişmekte olan ülkelerin esas problemi, tasarruf miktarındaki eksikliklerdir.

2.3.3. Neo-Klasik Teoride Büyüme

Neo-klasik büyüme modeli Solow aracılığıyla oluşturulduğu için Solow olarak da isimlendirilmektedir. Ekonomik büyüme, üretim fonksiyonuna bağlıdır. Ekonomik büyümeyi sermaye (K) ve işgücü (L) miktarına bağlamaktadır (Türker, 2009: 22).

$$Y = f(L, K)$$

Standart Solow modelinde teknolojik gelişme faktörü bir değişken olarak değerlendirilmemiştir. Bunun dışında yeni Solow modelindeki teknoloji birikmiş bilgi ve düşünceler olarak bulunmaktadır.

$$Y = f(L, K, A)$$

Bu fonksiyonda Y, hâsılamiktarını; K, sermaye, L, emek ve A, birikmiş bilgi ve düşüncelerdir. A, çıktı üretmek amacıyla L ve K'yi en aktif şekilde birleştirme gayretlerini temsil etmektedir.

Solow modelinde, emek üretim faktörünün miktarı (L) ve verimliliğinin zamanla sabit olduğu kabul edilmektedir. Bu modelde, sermaye iki faktör ile yönetilmektedir. Bunlar yatırım ve amortismandır.

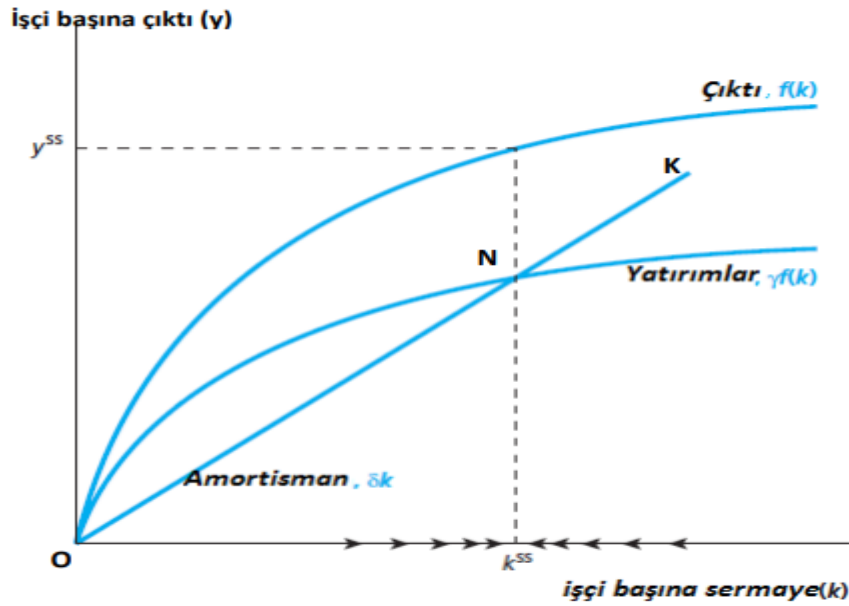
Grafikte herhangi bir noktada, sermayede gerçekleşen bir değişim, yatırım ile amortisman miktarındaki farkı ortaya çıkarmaktadır. Şayet I yatırım miktarını ifade ederse ve D amortismanı temsil ederse, sermayede gerçekleşen değişim, $\Delta K = I - D$ şeklinde gösterilebilir (Henderson ve ark., 2012: 77).

Şekil 2.1 amortisman, yatırım ve işçilere düşen çıktının bağlantısını ifade etmektedir. Sermaye oranı ne kadar yüksekse, işçilere düşen üretim ve yatırım hacmi de aynı oranda yüksek olur. Fakat sermaye ne kadar yüksek olursa, amortisman o oranda büyük olur. Yatırımın ve amortisman eğrisinin kesiştiği noktaya denge noktası denmektedir (N).

ON için K_{ss} 'nin solunda, yatırım miktarı amortisman miktarından daha büyük, zira sermaye oranı dengesi noktanın altındadır. Yani, sermaye-emek oranı yükselmekte ve denge bir seviyeye ulaşana dek üretim ile beraber büyüyecektir. NK için K_{ss} 'nin sağında amortisman yatırımdan daha yüksektir. Bu yüzden, sermaye oranı denge noktasına dek düşüş yaşayacaktır. Durağan durumun solunda ya da sağında olan bir ekonomi, durağan duruma doğru ilerlemek mecburiyetindedir (Türker, 2009: 24).

Grafik 2. Solow Modelinin Durağan Durumu

Kaynak: David N. Weil. Economic Growth. Pearson Education, 2012, p. 80.

Solow ekonomik büyüme modelinde, emek verimliliğinin artışı, teknik ilerleme oranına eşittir. Ekonomik büyüme hızı, teknolojik gelişme oranı ile nüfus artış oranının toplamıdır.

2.3.4. İçsel Büyüme Modelleri

İçsel büyüme modelleri ilk olarak teknolojik gelişmelerin ekonomi içinde meydana geldiğini böylelikle de ekonomik kararların etkisiyle oluştuğunu belirtmektedirler. İkinci olarak yakınsama kuramlarını reddettikleri için gelişmekte olan ülkeler alınması gereken tedbirleri almadıkları takdirde gelişmiş ülkelerle aralarında oluşan gelir farkı giderek artacaktır. Bu kuramda hükümet müdahalelerinin optimal büyüme oranına erişmesi için gerekli bir faktör olduğu ifade edilmektedir (Erdoğan, Canbay, 2016: 42).

Solow büyüme modelinde teknolojik gelişmelerin gerçekleşme nedenini ifade etmediği için, yani dışsal bir olgu olarak ele aldığı için, bu model ekonomik büyümenin ne şekilde oluşacağını açıklayamamaktadır. Modeldeki bu eksikliği kapatmak, büyümenin nasıl oluştuğunu açıklamak amacıyla yeni modeller ortaya çıkmıştır. Amerikalı ekonomist Paul Romer'in öncülüğünü yaptığı, 1980'li senelerin sonlarında meydana gelen alternatif yaklaşımlardan olan içsel büyüme kuramını, yeni klasik okulun öncüsü olan Robert Lucas geliştirmiştir (Ünsal, 2009: 61).

2.3.4.1. Beşerî Sermayeye Dayalı İçsel Büyüme Modelleri (Lucas)

Lucas (1988) ve Rebelo (1991), beşerî sermaye faktörünü de üretim faktörlerinden biri olarak değerlendirmişlerdir. Ekonominin fiziksel sermaye yatırımlarına gereksinimi olduğu gibi, beşerî sermaye yatırımlarına da bir o kadar ihtiyaç vardır. Beşerî sermaye, genel anlamda eğitim ile birlikte ortaya çıkar ve sonrasında öğrenme metodunun etkisiyle de meydana gelebilmektedir. Eğitim sürecinde harcanan vaktin fırsat maliyeti beşerî sermayeye kullanılan yatırım olarak ele alınmaktadır (Kar, Ağır, 2006: 58).

Lucas, teknoloji faktörünün beşerî sermaye vasıtasıyla ekonomik anlamda büyümeye faydalı olacağını ileri sürmektedir. Ekonomik büyüme sürecinde, daha önceden iki tane işçi ile gerçekleştirilen iş, teknolojinin devreye girmesiyle birlikte bir işçi tarafından gerçekleştirilebilir duruma gelmektedir. Beşerî sermayenin teknolojik gelişmelere tamamlayıcı veya ikame olarak eğitilmesi, yetenek kazandırılması; işgücünü ekonomik büyümenin motoru durumuna getirmektedir (Lucas, 1988: 17). Lucas, her kişinin kendi verimlilik düzeyini artırmasının beşerî sermayede oluşan artışa ilave olarak,

diğer tüm üretim faktörlerinin verimliliğine de fayda sağladığını ileri sürmektedir (Kibritçioğlu, 1998: 224).

Ülkeler, Lucas'ın modeli yardımıyla beşerî sermaye faktörlerine uygun olan ürünleri üretebilmektedir. Beşerî sermaye birikiminde gerçekleşen artış, az gelişmiş ülkelerden, teknoloji düzeyi daha yüksek olan ülkelere doğru emek göçüne uğramaktadır. Bahsettiğimiz bu göçler yüzünden az gelişmiş ülkelerde ekonomik büyüme sağlanamamakta, gelişmiş ülkelerin ekonomilerinde de durgunluk önlenmiş olmaktadır. Lucas, tüm ülkelerin birebir aynı teknolojiye sahip olması durumunun beşerî sermaye likiditesini ortadan kaldıracağını ifade etmiştir (Lucas, 1988: 32).

2.3.4.2. Bilgi Üretimi ve Taşmalar Modeli (Romer'in Yaklaşımı)

Romer modelinde, ekonomik büyümedeki etkili faktörlerden teknolojik değişiklik üzerinde durmuştur. Bu modelde, kar maksimizasyonunu amaçlayan şirketlerin verdiği yatırım kararları ile teknolojik değişim gerçekleşmektedir. Ekonomik karar verici birimler ortaya çıkan teknolojik ilerlemelerle sermaye birikimlerini devam ettirerek teşvik olmaktadır. Sermaye birikiminin yanı sıra teknolojik ilerleme, verimliliğin yükselmesine de neden olmaktadır. Piyasa teşviklerine karşılık veren bireylerin rasyonalist etkinlikleri neticesinde teknolojik ilerlemeler görülmektedir. Bu nedenle bu modelde teknoloji faktörünün içsel bir parametre olduğu ifade edilmektedir. Ancak bu konuda teknolojik gelişmelere katkı sağlayan birimlerin piyasa teşviklerince motive edildiği düşüncesi oluşmamalıdır. Kamu destekli araştırmalar teknolojik ilerlemeler için çok önemlidir. Bu modelde bilginin yeniden kullanılabilme özelliği, farklı bilgilerin oluşturulması sonucunda yalnızca bir kerelik sabit bir maliyete tahammül edildiğini ve ilave bir maliyet ile karşılaşılmasının avantajına değinilmektedir (Türker, 2009: 89).

Arrow'un da önermiş olduğu yaparak öğrenme yöntemi yardımıyla ilk içsel büyüme modelini Romer (1986) ileri sürmüştür. Arrow (1962) zaman geçtikçe birtakım alanlarda maliyetlerde düşüş gerçekleşip kalitede bir yükseliş olduğunu ve bunun yanında üretimin de arttığını sezmiştir. Sezmiş olduğu bu duruma yaparak öğrenme yöntemi ismini vermiştir. Romer'in bu düşüncesi de bir yan ürün olarak bilginin, üretim ve yatırımda meydana geldiğini göstermektedir. Yeni üretim aşamasında bu bilgi bir çeşit

karşılıksız girdi olarak kullanılmaktadır. Yani yeni üretimin daha az maliyetli ve daha kaliteli olduğu düşüncesindedir (Kiraz, 2016: 25).

Romer, yaratılan bilginin başka şirketler tarafından da benimsenme olanağı doğacağı için onların da üretim olanakları eğrisi üzerinde olumlu bir dışsallık meydana geleceği düşüncesindedir. Yani yeni büyüme kuramları için ilham kaynağı olmaktadır.

2.3.4.3. Kamusal Politikalara Dayalı İçsel Büyüme Modeli (Barro)

Rekabetçi piyasa şartlarını ölçüğe göre sabit kazanç ile benimseyen, teknoloji, ekonomik büyüme ve verimlilikle hükümet harcamalarını ilişkili duruma getiren model Barro (1990) aracılığıyla meydana getirilmiştir. Bu harcamaların vergilerle finanse edilmesinin kişi başına düşen büyüme oranında yarattığı etkiler çok önemlidir. Diğer modellerdeki gibi sermaye, geniş kapsamlı bir şekilde ele alınmaktadır. Ekonomide, bu harcamalar bir üretim girdisi kabul edilip, ülkelerin sahip olduğu ekonomik büyüme oranlarının kamu harcamalarından oldukça fazla miktarda etkilendiği ifade edilmektedir. Modelin içsel büyüme yaklaşımı sunmasında, harcamalar politikasının ekonomik büyümedeki etkisi bulunmaktadır (Yardımcı, 2006: 102).

Barro, büyüme sürecine ivme sağlayacak bir faktör olarak kamu harcamalarının etkilerinden bahsetmektedir. Ekonomik büyümeyi pozitif olarak etkileyen bu kamu harcamaları kar amacı olmayan ve hane halkının fayda fonksiyonunu en üst seviyeye çıkaran politikalarla gerçekleşmektedir. Bu politikaların refah seviyesi ve ekonomik büyümedeki etkisinin pozitif yönlü olduğu belirtilmektedir. Vergilendirmelerden doğan özel tasarruflardaki azalma durumu ise bu harcamaların ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkilediği duruma örnek olarak verilebilir (Ercan, 2002: 134).

2.4. Ekonomik Büyümede Kadın İşgücünün Rolü

Ekonomik büyüme konusunda istihdam faktörü en önemli belirleyici olarak değerlendirilmektedir. İstihdam, beşerî sermaye yatırımları kapsamında değerlendirilmekte ve bu konuda araştırılmaktadır. Pek çok ülke tarafından beşerî sermaye yatırımlarının artırılması için birçok politika izlenmektedir. Mevzubahis

politikalarla bir taraftan daha vasıflı bir işgücü meydana getirilmek istenirken, diğer taraftan bağıl geri planda olan kadın istihdamının artırılması da istenmektedir (Kiraz, 2016: 52).

Fransa, İngiltere ve Almanya gibi bazı ülkelerin ilk sırada olduğu sanayileşmiş ülkeler, 18. Yüzyılın sonlarından beri kadın istihdamını arttırmak için gerekli politikaları uygulamaya başlamışlardır. Ancak bahsettiğimiz bu uygulamalar o zamanın ağır olan sanayi yapısı sebebiyle sektördeki kadın işgücünü attırmada yeterli olmamıştır. Zira bu sektör daha çok güce dayalı olan bir sektördür ve kadın istihdamı arttırmak gerçek anlamda istenen bir durum olarak görülmemiştir. Ancak sonraları sanayi toplumundan daha üst bir düzeye geçişi temsil eden bilgi ekonomisine dair toplumlarda, kadın işgücünü olduğundan daha fazla ön plana çıkararak yürütümler ortaya çıkmıştır. Bunun dışında az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde de ücretlerin düşük olması sebebiyle kadın işgücünü arttırmaya yönelik politikalar ortaya atılarak hafif sanayideki tekstil ve elektroniğe bağlı alanlarda önemli bir istihdam kaynağı olmaktadır.

Son 30 senelik zaman dilimi içerisinde kadın işgücünün istihdam içerisindeki payı önemli oranda artış göstermiştir. Ülkelerin ekonomik büyümelerinde kadın istihdamının yükseltilmesiyle ilgili birtakım politikaların da ön planda tutulmasını önemli kılmaktadır. Böylelikle meydana getirilen ilk yürütümlerle gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki kadınları istihdam içerisine almaya yönelik bazı politika uygulamaları hayata geçirilmiştir. Bahsi geçen uygulamalar arasında kadınların ekonomideki girişimciliğini arttırmak için yapılanlar ve beşeri sermayenin daha nitelikli olmasıyla ilgili olan uygulamalar en başta bulunmaktadır. Bu uygulamalarla ekonomik büyümenin gerçekleştirilmesi ve geri kalan ülkelerde gerçekleştirilecek ekonomik büyümeyle ülkelerin ekonomik yönden birbirine yaklaşması istenmektedir. Bunun dışında kadın istihdamının artırılmasının bir neticesi olarak işgücü piyasasına daha aktif bir düzen kazandırılmak arzu edilmektedir. Böylelikle güçlü bir piyasa ekonomik büyümeye yardımcı olacak ve ekonomiyi ilerletecek önemli bir faktör olacaktır (Kiraz, 2016: 57).

2.4.1. İkili Rol Yaklaşımı

İş piyasası içinde kadın işgücünün erkekten farklılaştırılmasının birçok nedeni olmakla beraber konu ile ilgili geliştirilmiş birtakım teori ve yaklaşımlar vardır. Bu teorilerden birincisi kadının ev harici bir yerde çalışması ile beraber iş hayatında üstlendiği ikinci görevin dengesini oluşturmaya çalışan fakat çözüm önerileri ile yükünü arttıran ve öneri olarak kadının çalışmasının ev bütçesine katkı maksadını benimsediği ve iş içindeki konumunu kendi açısından ikinci planda görmesini benimseyen “ikili rol yaklaşımı”dır (Eyüboğlu, 1999: 20).

Aile hayatı ile iş hayatını uyum içerisinde yürütülmeye çalışıldığı bu yaklaşımda kadının çalışması, yalnızca işteki pozisyonunun kendi açısından ikinci planda olmasıyla kabul edilebilir olarak görülmekte ve hem ev içinde hem de erkeğe tabi olarak benimseyerek bu durumu normal olarak değerlendirmektedir. Bu yüzden hangi niteliğe sahip olursa olsun kadının ilk vazifesinin evdeki sorumlulukları ve ailenin gereksinimlerinin giderilmesi şeklinde görmektedir (Erdem, Şahin, 2008: 49).

İkili rol yaklaşımı kapsamında MacDonald'da (1999: 268) “Women's Employment and Commuting: Explaining the Links” isimli çalışmasında kadın istihdamı ve işe gitmesi ile ilgili alan yazında beş kilit açıklamayı değerlendirmektedir. Alan yazın işe geliş gidiş ve istihdam arasındaki bağlantıyı toplumsal yardım programlarının tasarımı için türlü kavram tavsiyesinde bulunmaktadır. Bunun dışında literatür çalışması bu bağlantıya bakışımızdaki türlü noksanları da meydana çıkarmaktadır. İlk açıklama kadınların erkeklere kıyasla daha az kazanç elde ettiklerine odaklanmaktadır. Ekonomik yönlü geri bildirimler kadınların uzun mesafeli işlerde erkekler kadar kazanç elde etmediğini, bu yüzden de işe geliş gidiş harcamalarının düşürerek ücretlerinde bir artış sağlamaya çalıştıklarını ifade etmektedir.

2.4.2. Neo-Klasik İktisat Yaklaşımı

Büyüme alan yazınında 1980’li senelerin ikinci yarısına dek büyük rol oynayan Neo-Klasik büyüme modelidir. Model esas olarak Slow’un 1956 senesindeki çalışmasını esas almaktadır. Teorideki bazı varsayımlar şöyledir;

1. Üretim faktörleri için ölçüğe kıyasla azalan, üretim fonksiyonu için sabit kazançlı bir üretim teknolojisidir.
2. Tasarruf oranındaki yükseliş durağan büyüme hızını etkilememektedir.
3. Nüfus artış hızı sabit ve modele dışsal olarak dâhil edilmektedir.
4. Teknolojik ilerleme dışsal olarak modellenmektedir.
5. Kapalı ekonomi varsayımı bulunmaktadır.
6. Devlet müdahalesi minimum seviyededir.
7. Beşerî sermayedeki üretkenlik faktörleri dikkate alınmamaktadır (Atamtürk,2007: 91).

Neo-Klasik Büyüme Teorisi’nde, sermaye düzeyinin altın kuralı, tüketimi en yüksek duruma getiren durağan durum, sermaye seviyesine denilmektedir. İşçi başına çıktı ve yıpranma arasındaki farkın en çok olduğu sermaye seviyesini gösterdiği için sermayenin altın ilkesi olarak isimlendirilmiştir (Ünsal, 2007: 293).

Bu kuramda üretimde verimlilik ve işçilere düşen üretim artışı teknolojik ilerlemeler ile gerçekleşebilmektedir. Neticede teknoloji yardımıyla aynı üretim faktörleri ile daha fazla miktarda çıktı sağlanmaktadır. Kuramda teknoloji faktörünün üretimde sağladığı artış, üretim faktörlerinin üretim miktarındaki kazançları hesaplandıktan sonra, geriye kalan pay üzerinden anlaşılmaktadır. Teknoloji faktörünün katkısı olan bu pay Solow artığı şeklinde isimlendirilmiştir (Seyidoğlu, 2006: 840).

Neo-klasik modelin günümüz yaşamı ile uyuşmayan varsayımları sebebiyle ve özellikle teknolojik ilerlemeyi çok önemsemelerine karşın model içinde açıklayamamaları içsel büyüme kuramlarının doğmasına neden olmuştur.

2.4.3. İşgücü Piyasalarının Bölünmesi

İşgücü piyasalarının bölünmesinde temel tartışma alanını yeni bir sosyal biçimlemeye geçiş kapsamında iki temel gelişmenin etkilediği belirtilebilir. Bu gelişmeler; hizmet sektörünün endüstriyel alandan uzaklaşan vasıfsız işgücünü kendisine çeken tek sektör durumunda olması ve üretim sistemlerinde meydana gelen değişimlerdir.

İşgücü piyasasının bölünmesi hakkında birçok yorum yapıldığı bilinmektedir. Bu bölünmelere yön veren şey bazı kuramcılara göre sebebi teknolojik ihtiyaçlardır (Hinchliffe, 1987: 143). Sürekli olarak artan rekabet ortamında süreklilik sağlamanın yolu üretim ile yatırımlarda istikrar oluşturmaktır. Dolayısıyla da işletmeler işe aşım ve diğer istihdam koşullarını belirlerken belli bir prosedüre sadık kalmaktadırlar. Bu piyasalara belli noktalar haricinde girmek çok zordur. Bazı kuramsal yaklaşımlar, işgücü piyasasında yaşanan bölünmeye sebep olarak, işgücünün parçalara ayrılarak sınıf düşüncesinin minimuma indirilmesi, baskı yoluyla çalışma koşullarında iyileştirme yapmadan piyasa dalgalanmalarına uyum sağlayarak, maliyetleri azaltmak ve kâr oranını en üst seviyeye çıkarmak olarak ifade etmektedir (Reich ve ark., 1990: 168).

İşgücü piyasasının bölünmesi düşüncesinde, ekonominin belli kısımları gelişmemiş belli kısımları ise gelişmiş haldedir. Bu sonuç, bazı sektörlerin elinde kaynak bulunması ve bazı sektörlerin elinde de bulunmamasından dolayı değil, kaynakların başka sektörlerden kapsam açısından farklı olmasından dolayı ortaya çıkmaktadır.

İşgücü piyasasında istikrarını sürdüren ve çalışanların iyi ücretlere sahip olduğu “iyi işler”in bulunduğu birincil bölüm ve istikrarını bulamayan aynı zamanda çalışanların kötü ücrete tabi tutulduğu ikincil bölüm olmak üzere sert bir bölümlenme bulunmaktadır. Buradaki meslek çeşitleri yalnızca işyeri kalitesi düzleminde iki tarafın simgesi olmakla kalmazlar, ayrıca bu meslek çeşitleri sosyo-ekonomik mekanizmalar sayesinde tutunabilen ve birincil işgücü piyasasından ikincil işgücü piyasasına doğru olan sınırların

kesinlikle geçirimsiz olan iki bölümlenmeyi de temsil ederler. İşgücü piyasasında bölünme yaklaşımı kapsamında değerlendirilen dual yapı, ekonominin kararlı ve standartlaştırılabilir yığınsal üretimin hâkim olduğu bir birincil monopolleşmiş alanı ile aralarında rekabet eden orta ve küçük boyutlu işlerin çokça bulunduğu, yapısal, esnek üretimin uygun bulunduğu ikinci bir alan şeklinde bölünmesinin bir neticesi olarak ifade edilmektedir (Gümüş, Şişman, 2012: 41).

Birincil işgücü piyasası genellikle yoğun sermayeli endüstrilerde olmaktadır. Böyle endüstrilerde düzenli bir üretim isteği vardır. Bu piyasada yer alan işgücünün eğitim seviyesi yüksektir ve ekonomi açısından önemli bir konumda bulunmaktadır. Bu işgücünün sendikaları ve görev yaptıkları firmaları ile aralarında kuvvetli bir bağ bulunmaktadır. Bu piyasada iş kaybına uğrayan bir işçi, Keynesgil açıdan irade dışı işsizdir. İrade dışı işsizler, başka bir iş bulmak amacıyla işten çıkmış değildir. Bu işçi büyük ihtimalle geçici olarak az çekici olan işleri kabul edecektir. Ancak önceliği, önce çalıştığı türde bir iştir. (McNabb, 1987: 148).

İkincil işgücü piyasasında işler emek-yoğun ve rekabetçi endüstrilerde yer almaktadır. Bu piyasadaki firmaların ürettikleri mallara olan talep istikrar göstermez. İstikrarsız istihdam yapısı ikincil işgücü piyasası ile uyum göstermektedir. Bu piyasadaki işverenler işgücünün taleplerine karşı kayıtsız kaldıkları sürece istihdam yapısındaki istikrarsızlık sürecektir. Ücret düzeyini firmanın kar oranı belirler. İşgücünün niteliği ücret düzeyini belirlemeyecektir (Gümüş, Şişman, 2012: 41).

İkincil işgücü piyasalarının meydana gelmesinde vasf ve niteliklilik kaybı ile hizmet sektörün egemen olması önemli bir durumdur. Bu yönden gittikçe çok büyük bir sektör haline gelen hizmet sektörü için karakteristik istihdam şeklinin doğru olmaması sebebiyle ikincil işgücü piyasalarında atipik istihdam şekilleri seçilmektedir. Atipik istihdam şekillerinin sektörel nitelik açısından önemli olan özelliklerinden biri, kurumlarda çevresel bir istihdam ile oluşturularak işgücünde kutuplaşmaya sebep olmasıdır.

Günümüzde sanayileşmiş ülkelerde işgücünün istihdam edildiği iş yapısı genellikle atipik özelliktedir. Bunun sonucu olarak OECD ülkeleri ve pek çok ülkede işsiz kalanlar

çoğunlukla atipik veya geçici özellikte işlere yönelmektedir. Atipik istihdam şekilleri, bariz bir şekilde yeni teknolojilerin hızlı bir şekilde yayıldığı ve işleri kolaylaştırdığı hizmet, finans ve ticaret alanlarında yoğunlaşmaktadır. Diğer yandan ikincil işgücü piyasasındaki işgücünün artmasıyla doğru orantılı olarak çalışanların hareketlilik ve tek işverene karşı bağlı bir şekilde çalışmama eğilimine girmesi mevcut sendikaların önem kaybetmesine yol açmaktadır. Atipik istihdam şekillerinin kendi bünyesinden kaynaklandığı ele alındığında hizmetler sektöründe var olan çalışma şartları ve bu şartlardan oluşan problemlerin iş ilişkilerinin başlıca problemlerini oluşturduğu belirtilebilir. Bahsi geçen problemler çoğunlukla endüstri sektöründeki çalışma şartlarına göre şekillenen istihdam modelinin yeni sosyal formasyonun getirdiği dinamiklere uygun olmamasından kaynaklanmakta ve piyasanın bölünmesi de işgücünün eşit dağılıma durumunu azaltmaktadır (Benli, Gümüş, 2002: 593).

2.4.4. Marksist Yaklaşım

Sosyalist düzende üretime sunulan faktörlerin önemli bir kısmının, kamuya ait olduğunu öne süren büyüme şekli Marks'a dayanmaktadır. Marks emek faktörünün, üretim miktarını belirlemesinin dışında büyümenin de esasını oluşturduğunu belirtmektedir. Büyüme aşamalarını tamamıyla dengesizlik şeklinde değerlendiren de Marks'tır.

Marks'ın modelinin dayandığı emek-değer kuramı; emek değerini, üretim aşamasında yararlanılan sermaye, beşerî sermaye girdisi ve artı değer şeklinde isimlendiren; üretim basamaklarına giren sermaye ve emeğin üstünde ve ötesindeki aşırı değer olarak üç ayrı bölüme ayırır. Marksist büyüme kuramı; artı değerın meydana gelmesinden dolayı, diğer tüm girdi değerlerinden daha az miktarda ödeneceği sebebiyle emek faktörünün sömürüldüğünü düşünmektedir (Göktaş, 2005: 65).

Marksist model sermaye birikimi faktörünün büyümeyi belirlemeyen bir unsur olduğunu ileri sürmektedir. Artık değerın kapitale dönüşmüş şekli sermaye birikimidir. Daha net bir anlatımla, artık değere ulaşılma amacıyla üretime katılan sermayedeki artış ve artık değerın de artmasıyla birikimli şekilde büyüme gerçekleşmektedir. Marks'a göre üretim aşamasında geçerli olan koşullardaki değişim, sermaye birikimi süreci yüzünden

mutlak nüfus artışından bağımsız bir şekilde işgücünün devamlı olarak işsiz kalmasına neden olmaktadır. Bu yüzden de sanayi hazır bir ordu oluşturduğu için, ücretler yalnızca asgari geçimi sağlayan düzeyde tutulmaktadır (Karaca, Şahin, 2010: 5).

Kapitalist düzenin dinamik olduğunu belirten Marks, düzenin sürekli olarak geliştiğine, dinamizmin ve büyümenin esas sebebinin de teknik gelişmelerden kaynaklandığını ileri sürmektedir. Tüm bunlardan çıkarılacak sonuç ise, Marks'ın büyümede teknik gelişmelere ve yatırımlara önem verdiğidir. Bunun dışında hem teknik gelişmeler sonucunda yapılabildiği hem de teknik gelişmenin hayata geçirilmesi için gerektiği düşüncesindedir. Yaklaşım, teknolojinin büyümeyi ne kadar etkilediğinden ziyade, emek faktörünün sömürsünü nasıl arttırdığıyla ilgilenmektedir. Marks ekonomik büyümeyi dar bir geçit şeklinde değerlendirdiği için yatırımlardaki noksanlık ya da fazlalığın meydana gelmesinin sonucunda kapitalist düzenin konjonktür dalgalara sebep olacağını ifade etmektedir (Hiç, 1994: 32).

2.4.5. Feminist Yaklaşım

İşgücü piyasasında kadını değerlendiren son yaklaşım da Feminist yaklaşımdır. Bu yaklaşım, ekonomi disiplininin modeli metot, kavram, kapsam ve konusunun kadınların ekonomik vasıflarını hesaba dâhil ederek değerlendirilmesi, ekonomi disiplininin bütün ayrımcı faktörlerle değerlendirilmesidir (Serdaroğlu, 2010). Bu kapsamda feminist iktisadın ilk amacının iktisat alanının erkek ve kadın tecrübelerini içerecek şekilde hacminin artırılması, iktisadın eril görüş açısından sıyrılması, cinsiyetçi, ırkçı yönlerinden arınmasının sağlanması olduğu söylenebilir.

Modern ekonomilerde piyasayla ilgili ekonomik uygulamalarda baskın olarak erkekler, ev içi üretim ilk sırada gelmek üzere piyasa dışındaki uygulamalar ise çoğunlukla kadınlar aracılığıyla idare edilmektedir. İktisat bilimi piyasayla ilgili uygulamalar üzerinden değerlendirmeler yapmaya eğilim taşıdığı için, piyasa dışı uygulamaları iktisadi olmayan durumlar olarak görmekte veya iktisadi olarak değerlendirse de inceleme konusuna dâhil etmemektedir. Piyasa ilişkilerinin dışında olan iktisadi uygulamaların değerlendirme dışında tutulması feminist eleştiri yönünden belirleyici bir durum olmaktadır (Demir, 1996: 64).

Feminist iktisatçılar Neoklasik sınırlar çerçevesinde değerlendirilmesine şiddetle karşı çıkmaktadırlar. Feminist iktisatçılara göre, piyasadaki ayrışma, birtakım kurumsal değişkenler ve piyasa dışı etkenler ücretteki farklılıklara büyük ölçüde etkileyen faktörlerdir. Kadınların ortalamadan daha düşük ücret kazanılan mesleklerde bulunmasının esasında kadınların verimlerinin düşük oluşu ya da ilgili işlerde çalışma konusundaki gönüllülükleri bulunmaz. Mesleki ayrışma konusunda cinsiyetin rolü feminist iktisatçılar için çok önemlidir. Diğer taraftan ekonomik gelişme ve dalgalanmalar, kurumlar, kamu, aile yapısı ve devlet politikaları da feminist iktisatçıların gözünde ayrımcılık ile ilişkilidir. Yani, ayrımcılığın feminist tanımı bu şekildedir: işgücü piyasasında yer alan ayrımcılık iktisadi, toplumsal, siyasi ve kültürel güçlerin gelirden, mevkide ve istihdamda fark oluşturacak şekilde çok yönlü etkileşimidir (Serdaroğlu, 2010: 4).

Feminist yaklaşıma göre, kadınların işyeri ve evde aynı anda ayrımcılık ile karşı karşıya olmalarının esas sebebi, ataerkil yapıdaki kalıplaşmış toplumsal ve geleneksel değer yargılarıdır. Ataerkil yapı, erkeğe ayrıcalık sağlar ve erkeği daha güçlü kılar. Toplumsal ve ekonomik faktörler birbiriyle ilişki içerisinde olduğu için cinsiyet ayrımı kaçınılmazdır (Power, 1975). Diğer taraftan ataerkil düzende, sorumlulukların cinsiyet faktörüne göre dağıtılması da işgücü piyasasındaki ayrımcılığın sebeplerini analiz etmeye yardımcıdır (Parlaktuna, 2010).

Bu teoride, kadınlara yüklenen bazı özellikler cinsiyete dayalı mesleki sınıflar oluşumu yönünden önem arz etmektedir. Kadınlara yüklenen bazı olumlu, olumsuz ve diğer özellikler kadınların herhangi bir konuda yükselmelerinin önüne geçmektedir. Kadınlara yüklenen olumlu özellikler; yetiştirme konusundaki yetenek, ev işi gibi işlerde yetenek ve deneyim, el mahareti, erkeğe kıyasla daha dürüst olma ve daha çekici olan dış görünüşüdür. Olumsuz özellikler; başka birinin kendini yönlendirmesine müsait olma, fiziksel gücün daha az olması, bilimde daha az beceriye sahip olma, seyahat engeli, fiziksel kuvvet uygulama konularında da az gönüllü olmalarıdır. Diğer özellikler; çalışma şartlarıyla ilgili şikâyet etmeme, emir almaya yatkınlık, tekrara dayalı işlerde sabırlı olmalarıdır (Lordoğlu ve Özkaplan, 2005: 257). Bunun dışında, işyerinde herhangi bir davranışın kadın için farklı erkek için farklı algılanması da erkek ve kadını farklı değerlendirmelere sebebiyet vermektedir (Başak, 2009).

Feminist yaklaşımda kadınların yaptığı işlerin gerektirdiği nitelikler ile kadınların kalıplaşan bazı özellikleri arasında yakın bir ilişki olduğu açıklar ve cinsiyete dayalı mesleki ayrımcılığın anlaşılmasında önemli faydalar ortaya koyar. Bu kuram, mesleki ayrımcılığı yatay ve dikey olmak üzere iki farklı şekilde ele alır. Yatay ayrışma mesleklerin “kadın işi” ve “erkek işi” şeklinde ayrılmasıyla, dikey ayrışma aynı meslekte olan erkek ve kadınların farklı mevkilerde bulunması anlamına gelmektedir. Bu kuramda dikey ayrışmanın ilk sebebi ise cam tavanlardır (Parlaktuna, 2010).

Feminist modele göre yatay ayrılma dünyada birçok yerde görülmektedir. Yöneticilerin kadınları bazı mesleklere daha uygun görmelerinin üç esas sebebi vardır:

1) Kadınlar, annelik sorumlulukları nedeniyle meslek hayatından her an vazgeçebilecekmiş gibi görülmelerinden dolayı düşük ücrete boyun eğler. Tabii bahsedilen bu durum işverenin işine yaramaktadır.

2) Kadınların evde yaptıkları işlere benzer nitelikte işleri seçecekleri gibi bir düşünce mevcuttur. Yani kadınlar çoğunlukla aşçılık, temizlikçilik ve öğretmenlik meslekleri edinmeye meyillidir.

3) Kadınların erkeklerin etkileyebilme yeteneği olduğunu ele alarak birtakım mesleklerde erkek müşterileri etkilemek amacıyla kadınlar tercih edilmektedir (Anker, Hein, 1985).

Feminist teori, kadın meslekleri şeklinde isimlendirilen mesleklerle kadınların kendilerinden beklenen becerilerinin ne kadar çok örtüştüğünü göstererek alan yazına büyük faydalar sağlamaktadır. Diğer taraftan, hemen hemen bütün dünyada ve neredeyse tüm mesleklerde kadınlar erkeklere oranla daha az miktarda gelir kazanmaktadır. Bu farklılığın sebebi ise beş ana öge ile açıklanabilir:

a) Eğitim, deneyim gibi insan sermayesiyle ilgili farklılıklar

b) Direkt ayrımcılıkla ilgili olarak aynı meslekte farklı ücretlerin ödenmesi

c) Meslek basamaklarındaki farklılıklar sebebiyle farklı ücretlerin ödenmesi

d) İstenilen işlerdeki farklılıklar

e) Var olan işlerdeki farklılıklar (Anker,Hein, 1986: 11).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE KADIN İŞGÜCÜNÜN BÜYÜMEYE KATKISI

3.1. Türkiye'de İşgücü Piyasalarının Özellikleri ve Kadın İş Gücünün Gelişimi

Türkiye perspektifinden kadınların işgücüne katılımının seyri irdelendiğinde, durumun gelişmiş ülkeler ile çokta benzerlik göstermediği görülmektedir. Literatür, Osmanlı İmparatorluğu ve Cumhuriyetin ilk dönemlerinden bu yana Türkiye'de kadınların işgücüne dahil olmaya çalıştığını fakat bu gayretin kötü çalışma şartları ve düşük ücretlerle karşılık bulduğunu göstermektedir. Osmanlı döneminde de kadınlar tekstil ve imalat sektörlerinde düşük ücretlerle çalışmaktaydı. Yine aynı zamanda erkek işgücü için mevcut olan kötü şartlar ve uzun çalışma saatleri kadın iş gücü için de söz konusudur (Makal, 2010: 24-26). Dolayısıyla, Türkiye'de kadınların iş hayatında aktif bir şekilde bulunması amacıyla gereken ortamın meydana gelmesi Cumhuriyet Dönemi ile başlamıştır. Göçebelik dönemlerinde de, kadınlar erkekler gibi atlara binmiş, kılıç kuşanmış, ok atmış ve savaşmışlardır. Kadınlar, aşiretlerdeki sosyal hayat ve üretime büyük oranda dâhil olmuşlardır (Doğramacı, 1997).

Osmanlı Devleti'nin kuruluşuyla yerleşik hayata geçildiği zaman, kadın daha edilgin roller üstlenmiş ve pozisyonlarda değişmeler gerçekleşmiştir. Osmanlı döneminde kadın, sosyal hayatta gelenekler kapsamında statüsünü koruduğu ve ev içinde ailenin geçimine yardımcı olduğu görülmektedir. Bu dönemlerde maden, dokuma, savaş sanayi gibi birtakım sanayi kollarında ücretli çalışan kadınlara seyrek olarak rastlanmaktadır (Ekmekçi, 2004).

16. ve 17.yy.dan beri Osmanlı Devleti'nin yönetici sınıfın İslami kurallar kapsamında kadınların erkeğin arka planında olması gerektiği düşüncesiyle vermiş oldukları kararlar, kadınların sosyal hayatlarına bir hayli kısıtlama getirmiştir. Bu yüzdendir ki, Osmanlı zamanında kültürel açıdan ürün veren kadın sayısı çok azdır (Çakmak, 2001).

Kadınların sosyal pozisyonları, 1839 Tanzimat Fermanı ile formel boyutta konu edilmeye başlanmıştır. Tanzimat fermanı ile beraber kadınlara birtakım haklar verilmiştir. Bu zamanlar batıda harekete geçen sanayileşme, Osmanlı Devleti'ni de etkilemiştir. Cariyelik ve kölelik kaldırılmış, çocuklara veraset haklarında eşitlik tanınmıştır. Sosyal yönde gelişmede eğitim faktörünün rolünün büyük olduğu düşüncesi, kadınlar için ebelik kursları, kız ortaokulları ve kız öğretmen okullarının açılmasına yol açmıştır.

Sanayi Devriminin meydana getirdiği olumlu etkiler arasında, kadın istihdam oranının olumlu yönde etkilenmesi gösterilebilir. 1850 senesinden sonra kadınlar tekstil işyerlerinde büyük oranda çalışmaya başlamışlardır. 1915 senesi sanayi sayımı istatistiklerine göre, tarıma dayalı sanayide çalışanların büyük bölümünü kadınlar oluşturmaktadır (Tablo 1).

Tablo 4. 1915 yılı Çalışan Kadının Faaliyet Alanları

Faaliyet Alanları	Faaliyet Alanında Çalışanların Kadın Oranı (%)
Pamuk İpliği ve Pamuk Dokuma	55,5
Ham İpek İmalatı	95,0
İpekli Dokuma	63,0
Diğer Dokuma	74,3
Sabun İmalatı	30,0
Konserve İmalatı	74,4

Kaynak: DİE, 1996

3.1.1. Türkiye’de Eğitim Durumuna Göre Kadın İşgücü

Eğitim durumuna göre istihdam oranını değerlendirdiğimizde, son bitirilen eğitim kalemı ne olursa olsun, erkeklerin istihdam edilme miktarının kadınlardan daha fazla olduğunu görüyoruz. Mesela hiçbir okul bitirmemiş olan erkeklerin istihdam oranı %49,8 iken, bu oran kadınlarda %20,8’dir. Yükseköğretim kurumlarından mezun olanlar içerisinde erkekler ve kadınların istihdam oranlarında önemli bir fark mevzubahistir. Zira erkeklerin oranı %78,4 iken kadınların oranı %61’dir.

Cinsiyet ve eğitim konusu, işsizliğin alt başlığı şeklinde değerlendirildiğin de daha alt aşamalı öğretim kurumlarından mezun olmuş erkeklerin işsizlik oranının daha düşük olduğu, fakat lise ve yükseköğretim aşamasına gelindiğinde kadın işsizliğinin daha fazla olduğu görülmektedir. Bu durum da Türkiye’de, kadınların iş gücüne dâhil olabilmeleri için yükseköğretim mezunu olmalarının fazlasıyla önemli olduğu, erkeklerin yükseköğretim kurumundan mezun olmasa da istihdam edilme oranının yüksek olduğu neticesine işaret etmektedir (Ekmekçi, 2004).

Tablo 5. Eğitim Durumuna Göre Kadın İşgücü

Yıl	(Bin kişi) Toplam (Kadın)	Okuryazar Olmayan (Kadın)	Lise Altı Eğitilmişler (Kadın)	Lise ve Dengi Meslek Mezunu (Kadın)	Yükseköğretim Mezunu (Kadın)
2018	8429	606	3921	1270	2632
2017	8125	619	3804	1217	2486
2016	7648	587	3650	1132	2279
2015	7264	634	3528	1055	2047
2014	6924	649	3421	1023	1831
2013	6882	681	3495	991	1716

Kaynak: TÜİK, 2017

3.1.2. Türkiye’de Cinsiyete Göre İşgücü

Türkiye’de 2017 senesinde, erkek nüfusu 41 milyon 139 bin 980 kişi iken kadın nüfusu 40 milyon 863 bin 902 kişi idi. Farklı bir deyişle; nüfusun %50,2’sini erkekler, %49,8’ini ise kadınlar meydana getirdi. Kadın ve erkek arasındaki bu denge, kadınların daha uzun yıllar yaşaması sebebiyle 65 ve daha üst yaş grubundaki kadınların lehine değişti. Bu yaş grubundaki nüfusun %44,1’ini erkekler, %55,9’unu ise kadınlar meydana getirdi.

Tablo 6. Cinsiyete Göre Seçilmiş Göstergeler, 2017

Seçilmiş göstergeler	Toplam	Erkek	Kadın
Okuryazar olmayan nüfus oranı (25+ yaş)	4,8	1,5	8,0
Yükseköğretim veya fakülteden mezun nüfus oranı (25+ yaş)	16,7	18,9	14,5
İstihdam oranı (15+ yaş)	47,1	65,6	28,9
İşgücüne katılım oranı (15+ yaş)	52,8	72,5	33,6
Genç işsizlik oranı (15-24 yaş)	20,8	17,8	26,1

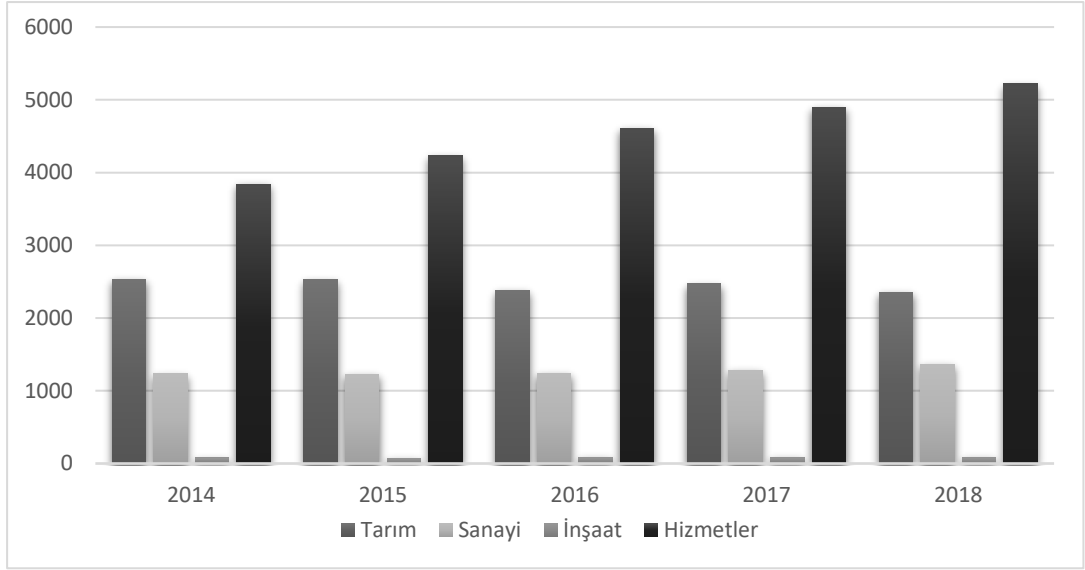
Eğitime göre işgücüne katılım değerlendirildiğinde; kadınların eğitim düzeyi arttıķa işgücüne daha yoğun olarak katıldıkları görülmektedir. TUİK 2017 verilerine göre okuryazar olmayan kadınların işgücüne katılma oranı %15,9, lise altı eğitim görmüş kadınların %27,7, lise mezunu olanların %34,3, mesleki veya teknik lise mezunlarının %42,6 iken, yükseköğretim mezunu olan kadınların işgücüne katılım oranı %72,2 olarak geręekleřmiřtir.

Hane halkı işgücü araştırmasının neticelerine göre 2017 senesinde cinsiyete ve ekonomik etkiliklere göre istihdam değerlendirildiğinde, tarımdaki toplam istihdam oranı %19,4 ve bu oran içerisindeki kadın istihdam oranı %28,3 olarak geręekleřmiřtir. Sanayi sektöründe toplam istihdam oranı %26,5 iken, bu oran içerisindeki kadın istihdam oranı %15,6 olarak geręekleřmiřtir. Hizmet sektöründe ise toplam istihdam oranı %54,1 iken, bu oran içerisindeki kadın istihdam oranı %56,1 olarak geręekleřmiřtir.

3.1.3. Türkiye’de Sektörlere Göre Kadın İşgücü

Türkiye’de istihdamın sektörel dağılımına baktığımızda 1988–2007 döneminde tarım kesimi istihdamı azalırken hizmetler ve sanayi kesiminin istihdam payları artmıştır. Ancak gelişmiş ülkelerle kıyaslandığında, Türkiye’de tarım kesiminin istihdamdaki payı hala çok yüksektir. Sanayi sektörünün istihdam payı önemli miktarda olmamakla beraber artmıştır. Son 20 yıllık dönemde, hizmetler kesiminin istihdam içindeki payı hızla artmış olmakla beraber gelişmiş ülkelere oranla hala düşüktür (Tansel, 2002: 5).Ekonomik faaliyetler açısından incelendiğinde, 2018 yılında kadınların büyük oranda tarım ve hizmet sektöründe yer aldığı görülüyor. Kadınların %26,8’i tarımda, %14,7’si sanayide, %0,9’u inşaatta ve %57,6’sı hizmet sektöründe faaliyet gösteriyor.

Grafik 3. Sektörlere Göre Kadın İşgücü

Kaynak: TÜİK, 2018

Türkiye’de 1980’li yılların sonrasında uygulanan ihracata dayalı sanayileşme modeli, nispetle ucuz olan kadın işgücüne olan talebi geliştirmekte olan ülkelerde olduğu gibi arttırmamıştır. Bu durumun sebebi, ihracata dayalı büyüme modelinin esasını meydana getiren imalat sanayi yatırımlarının çok kısıtlı oranda bir artış göstermesi, buna karşılık inşaat sanayi yatırımlarının hızlı artmasıdır. İnşaat sektöründe kadın istihdamı oldukça sınırlı olduğu için, bu artıştan kadınlar yararlanamamaktadır. Bugün hizmetler sektöründe çalışmakta olan kadın sayısı 3.349.000’e çıkmıştır. Bu büyüme göreceli olarak yüksek olsa da aslında yetersizdir, zira hizmet sektörünün baş işvereni pozisyonundaki devlet küçülme politikaları kapsamında personel alımlarını azaltmıştır (Ünsal, 2009: 299).

3.1.4. Türkiye’de Yaş Gruplarına Göre Kadın İşgücü

Hane halkı işgücü araştırması neticelerine göre; 2017 senesinde, Türkiye’de 15 ve daha üst yaşta istihdam edilenlerin oranı %47,1 olup bu oran erkeklerde %65,6, kadınlarda ise %28,9 olmuştur.

Aşağıdaki tabloda da görüldüğü üzere her geçen sene 15-24 yaş aralığındaki kadın işgücü miktarı artmaktadır. Bu durum diğer tüm yaş aralıklarında aynı şekilde yükseliş

göstermektedir. 2012 yılında 25-34 yaş aralığındaki kadınların işgücü miktarı 2.518.000 iken 2018 yılına gelindiğinde bu sayı 2.911.000'lere ulaşmaktadır. Yani her geçen gün Türkiye’de kadınların işgücüne katılım oranı artmaktadır.

**Tablo 7. Yaş Gruplarına Göre Kadın İşgücü
(Bin kişi)**

Yıl	15-24 Yaş Kadın	25-34 Yaş Kadın	35-54 Yaş Kadın	55 Ve Üzeri Yaş Kadın
2018	1814	2911	4753	995
2017	1823	2890	4535	912
2016	1788	2804	4195	849
2015	1755	2716	3936	818
2014	1622	2683	3660	764
2013	1603	2620	3676	775
2012	1512	2518	3420	741

Kaynak: TÜİK, 2018

3.1.5. Türkiye Kayıtlılık Durumuna Göre Kadın İşgücü

İşgücüne dâhil edilen kadınlar işgücü piyasasında ücretli ya da maaşlı, ücretsiz olarak aile işçisi ya da mevsimlik – geçici işçi pozisyonlarında ekonomik faaliyette bulunurlar.

TUİK 2018 verileri kapsamında çalışmakta olan kadınların %65,2'si ücretli ya da yevmiyeli, %1,4'ü işveren, %9,3'ü kendi hesabına ve %24,1'i ücretsiz aile işçisi olarak çalışıyor.

Sigorta ve kayıtlılık durumu da cinsiyetler yönünden oldukça adaletsiz bir haldedir. Tarımda hemen aynı sayıda varlığını sürdüren erkek ve kadın bulunmasına karşın kayıtlılık oranında büyük bir fark mevzubahis; tarımda çalışan kadınların %93,7'si kayıt dışı çalıştırılırken, erkeklerin ise %76,4'ü kayıt dışı çalıştırılıyor.

Tarım dışı faaliyet alanlarında daha eşit bir oran görülse de hala tarım dışı alanlarda istihdam edilen kadınların %24,7'sinin bir sosyal güvencesi bulunmamaktadır.

3.1.6. İşteki Statüsüne Göre Kadın İşgücü

Dünya Bankası'nın Girişimcilik Araştırması kapsamında Türkiye'de net ve en güncel sayılar bilinmemekle birlikte şirket sahipliğinde kadınlar yalnızca %25,4'lik bir yer kaplamaktadır. Kadın çoğunluk yöneticileri olan şirketlerin oranı ise %0,3'tür. Kurumların yalnızca %5,4'ünde bir kadın üst düzey yönetici olan Türkiye'de, tam zamanlı çalışanların da yalnızca %21,9'u kadındır. Crunchbase'in 2017 senesi Nisan ayında yayınladığı rapora göre dünyada start-up ekosisteminde kadın girişimcilerin oranı %17 dolaylarındadır. Start-up girişimlerini izleyip kontrol eden startups.watch verilerine göre de Türkiye'de kadın girişimcilerin oranı %15'tir. Yani, kadın girişimlere destek verilmesi ve kadınların iş yaşamında karar alma mekanizmaları kapsamında erkeklerle eşit bir güce sahip olması konusunda hem Türkiye'de hem global olarak büyük bir eksiklik bulunmaktadır(Ünsal, 2009: 305).

3.2.Kadın İşgücünün Görünüş Biçimleri

3.2.1.Ev Kadınlığı ve Ücretsiz Aile İşçiliği

Türkiye’de kadınların işgücü içerisindeki pozisyonları değerlendirildiğinde, istihdam edilen kadınların büyük bir bölümünün ücretsiz aile işçisi olarak çalıştığı görülmektedir. Ücretsiz aile işçiliği kırsal alanda daha fazla iken, kentsel emek piyasalarında daha düşük oranlarda görülmektedir. Bu da kır-kent arasında kadın İKO (işgücüne katılım oranı)’larının farklılık göstermesine neden olmaktadır. Bu durumdan hareketler, kadın işgücünün tarımın ağırlıklı olduğu kırsalda aile işçisi şeklinde emek piyasalarında yer edinmelerine karşılık, ücretli işlerin ağırlıklı olduğu kentlerde emek piyasalarına dâhil olamadıkları ifade edilebilir. Değerlendirilen dönem için DİE kaynağı kullanılarak hesaplanan “istihdam edilen kadın işgücü içinde ücretsiz aile işçilerinin oranı” bu saptamayı desteklemektedir. Bu duruma göre kırsalda bu oran %75-85 şeklinde değişirken, kentlerde %9-13 aralığında oynamaktadır.

1988 senesinden bugüne dek kırsaldaki kadın İKO %54’lerden %40’lar seviyesine büyük ölçüde azalırken, kentlerdeki kadın İKO’ nun neredeyse aynı kalması, köyden kente göçle beraber kadın işgücünün tarımdan çözüldüğünü, fakat kente göç eden işgücünün burada emek piyasalarına giriş yapamadığını işaret etmektedir (Koray, 2011: 17).

3.2.2.Ücretli İşgücü Olarak Kadın

İçinde bulunduğumuz toplumlarda kadınların görev ve işlevleri daha önceki dönemlere kıyasla farklıdır. Ekonomik seviyelerde gerçekleşen değişimin üst yapıda sebep olduğu toplumsal, kültürel ve ahlaki kapsamlardaki farklılaşmalar, kadının toplumsal pozisyonuna ilişkin düşünce şekillerinde de bariz farklılaşmalar yaşanmasına yol açmıştır. Bugün ataerkil sosyal yapının geçmişteki tesirini yitirmeleri ile iş hayatı ve girişimcilik konusunda önemli bir yer edinen kadının, bu konudaki gelişimini güçleştiren zorluklar sadece ulusal boyutta değil, uluslararası niteliktedir. Dolaylı ve dolaysız etkinlik gösteren uluslararası kurum ve modern örgütleri belli imkânlarla sahiptir. Buna rağmen kendilerinden bekleneni gerçekleştirememekte, aktif olamamaktadırlar. Gerekli olan

uluslararası örgütlenme ve gelişim seviyesindeki gayretler başarısız olmuştur. Böylelikle kadın girişimciliği global bir organizasyonun meydana getirebileceği pozitif neticelerden mahrum bırakılmıştır (Ulutaş, 2009: 29).

Ekonomik kalkınma kavramının olmazsa olmaz nitelikteki şartı üretim faktörlerinin yüksek düzeyde ve yüksek verimlilikte kullanılmasıdır. Fakat bahsi geçen bu faktörlerin ilk sırasındaki işgücünün kullanımında tüm ülkelerde cinsiyet açısından erkeklerin lehine olan dengesiz bir durum mevzubahistir. Tarih boyunca kadınlar üretimin önemli bir faktörü olmuşlardır ancak emek piyasalarında ücretli olarak çalışmaları sanayi devrimi ile ortaya çıkmıştır. Bugün gelişmiş ülkelerde kadınların işgücündeki oranı %70 civarlarına kadar yükselerek erkeklerin işgücüne katılım oranına yaklaşmıştır (Koray, 2011: 19).

3.3. Türkiye’de Ekonomik Büyüme ve Kadın İşgücü

Kazanç sağlayıcı bir işte çalışmanın kadınlarda ekonomik güç ve bağımsızlık oluşturduğu bir gerçektir. Dolayısıyla bu durum da kadın için bir mutluluk kaynağı niteliğindedir. Fakat bu mutluluğun ya da ekonomik gücün işçi kadına epey pahalıya mal olduğu da belirtilmelidir. Aile içindeki gelenekselleşmiş olan iş bölümünün sürmesi sebebiyle bağımsızlık ve işte çalışmaktan dolayı sağlanan mutluluk oldukça dar kalmaktadır (Özkaplan, 2009: 16).

Neredeyse tüm dünyada aile için geleneksel olan iş bölümü sürmektedir. Çok yüksek miktarlarda kazanç sağlayan kadınlar haricinde çoğunlukla çalışan kadınlar ev işlerinin büyük kısmını üstlenmektedir. Aslında ev işleri ek bir mesaiye dönüşmektedir. Türkiye’de olduğu gibi imalat sektöründe fiziksel kuvvetin tüm çalışma sürecince yoğun olarak kullanıldığı, toz dolu bir ortamda, makine gürültüsü içinde çalışıldığından dolayı yorgunluk çok fazla olmaktadır. Böyle bir işten eve dönüldüğü zaman başlayan ikinci mesai daha katlanılamaz bir durum haline gelmektedir (Dedeoğlu, 2000: 151).

Kadın işçiler, bu denli ağır şartlara karşın sahip oldukları işlerden şikâyet etmemektedirler. Gerçekleştirilen birçok araştırmada ev içi işlerin yalnızca Türkiye’de değil, dünyanın pek çok ülkesinde kadın işi olarak düşünüldüğü saptanmıştır. Bu yüzden

çalışan kadınlar işten eve geldiklerinde çocuklardan, mutfak işlerine kadar tüm görevleri kendi görevleri olarak görmekte, eşlerinin bu görevleri yapmamaları gerektiğini düşünmektedirler.

Şehre gelmek kadınların hayatında kuşkusuz birçok değişikliğe sebep olmaktadır. Fakat büyük bir kısmı için sahip oldukları sorumlulukların iş ile beraber arttığı yorucu bir hayat şekli ortaya çıkmaktadır (Koray, 2011: 19).

Özetle, biraz ekonomik güç, bir parça artan söz ve karar gücü ve bununla birlikte gelen genç yaşta yıpranma ve yorgunluk işçi kadınların gerçeğidir denebilir. Şüphesiz bu şartlarda onlar için en istekle beklenen, bir an önce emeklilik yaşına kavuşmaktır.

3.4. Kadınların İşgücüne Dâhil Olmama Nedenleri

Toplumdaki kişiler, toplumsallaşma sürecinde toplumun sahip olduğu değer ve yargılarını öğrenerek içselleştirmektedir. Böylelikle meydana gelen toplumsal cinsiyet kavramı, biyolojik cinsiyetle ifade edilemeyen sosyal sınıf, ataerkillik ve toplumdaki üretim şekliyle ilişkili bir anlama sahiptir (Savcı: 1999) ve kadın ile erkek arasındaki farklılıkların sosyal düzlemde kurulmuş yönlerini ortaya döker. İşte böyle sosyal-kültürel dayatmalar, kadının hayatındaki yerinin “evi”, birincil görevinin “kocasını ve çocuklarının bakımı” olduğunu göstermekte ve genç kuşakları da böyle yönlendirmektedir. “Toplumsal cinsiyet ayrımcılığı” şeklinde belirtilen bu kavram, kadının pozisyonunu toplum içinde ikinci plana atarak, sömürülmesine ve ezilmesine sebep olmaktadır (Aslantepe, 2006).

Bugün toplumsal cinsiyet olgusu, “toplumsal cinsiyet eşitliği” şeklinde ülkelerin kalkınma hedeflerinin arasında yer etmektedir. Dünyanın pek çok ülkesinde, kadınlar seviyeleri birbirinden farklı da olsa sosyal hayat ve çalışma hayatlarında cinsiyet esaslı ayrımcılıkla karşı karşıya kalmaktadır. Günümüzde, kalkınma ve demokratikleşme kavramlarını olumsuz olarak etkileyen bu “durumu” aşmak amacıyla, ülkeler projeler ve politikalar geliştirmektedirler. Üstelik toplumların tüm seviyelerinde “toplumsal cinsiyet eşitliği”ni yerleştirmek maksatlı, birçok milli sistemler, örgütler kurulmakta ve kamu kurumlarında ve politikalarında yer verilmektedir (Aslantepe, 2006).

Gerçekleştirilen çalışmalar, gelişmiş ülkelerde cinsiyet ayrımcılığını kapsayan uygulamaların giderek azaldığını, gelişmekte olan ülkelerde ise cinsiyet ayrımcılığının hala yüksek düzeyde olduğunu göstermektedir (Tunçsiper, Sürekçi, 2004). Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı aracılığıyla bu eşitsizliğin ortadan kaldırılması için “Toplumsal Cinsiyete Dayalı Kalkınma Endeksi” (GDI) ve kadınların ekonomik ve politik hayattaki varlığını ölçen “Toplumsal Cinsiyete Dayalı Güç Ölçütü” (GEM) endeksi geliştirilmiştir. Diğer taraftan bu konuda farklı bir kaynak olan Dünya Ekonomik Forumu, 2009 Küresel Cinsiyet Eşitsizliği Raporunda 14 değişkenden yararlanılarak meydana getirilen endekste, Türkiye toplam 134 ülke içerisinde 129. Sırada olmuştur. Türkiye’nin sıralaması, kadınların sosyal hayatlarında önemli boyutta ayrımcılıkla karşı karşıya kaldığının bir belirtisidir (Koray, 2011: 21)

Türkiye’de kadınların işgücündeki pozisyonları değerlendirildiğinde, istihdam edilenlerin büyük bir bölümünün ücretsiz aile işçisi konumunda olduğu görülür. Ücretsiz aile işçiliği kırsal alanlarda çok yaygınken, kentsel emek piyasalarında daha düşük oranlarda görülmekte, kır-kent arasında kadın İKO’larının değişmesine neden olmaktadır. Bu durumdan yola çıkarak, kadın işgücünün kırsal alanlarda ücretsiz aile işçisi olarak bulunmalarına karşılık, ücretli işlerin ağırlıklı olduğu kentlerde emek piyasalarına giremedikleri söylenebilir (Korkmaz, Korkut, 2012: 54).

Türkiye’de kadın işgücüne katılım oranını etkileyen ve kentlerde emek piyasalarında bu oranın düşük olmasına sebep olan başka bir faktör de son zamanlarda yoğunlaşan “kayıt dışı ekonomi” faktörüdür. İstatistiklerde “çalışmıyor” şeklinde görünen bazı kentli kadınların özellikle tekstil sektöründe toptancılardan parça başına iş aldığı, örgü, dikiş, gündelikçilik gibi işlerde de çalıştıkları bilinmektedir.

Şehirlerde kadın istihdamının kaydının tutulmayışının aslında kadınların tavrından da kaynaklandığı ifade edilebilir. Mesela gündelikçilik yapan bir kadının, yaptığı işin konumunu düşük gördüğü için, sayım zamanları kendisini ev hanımı olarak tanıtmayı seçtikleri gözlemlenmektedir. Böyle bir durumda erkekler kendilerini en azından işsiz olarak tanıtır ve faal nüfus içerisinde kaydedilirlerken, kadınların doğru beyan etmemeleri sebebiyle kadın-erkek işgücüne katılma oranları arasındaki farkın giderek açılmasına neden olmaktadır (Özbay, 1980: 135).

Türkiye’de kreş ve yuvaların neredeyse yok denecek kadar az oluşu, olanların belirli kurumlarla ilişkili olması ya da çok pahalı olmaları kadınların meslek hayatlarında önemli engellerden biridir. Pek çok kadına sunulan ücretin çocuk bakım maliyetini karşılamaya yetmiyor oluşu kadınların mecburi olarak ev kadınlığı pozisyonunda kalmalarına neden olmaktadır (Eyüboğlu ve ark., 2000: 150).

Boşanma durumu kadınlarda çoğunlukla ekonomik etkileri yıkıcı nitelikte bir olaydır. Kadınların genellikle eski eşlerinden yeteri kadar nafaka alamamaları onları ekonomik yönden sıkıntı içine düşürebilmekte, dolayısıyla işgücüne katılma kararlarını olumlu yönde etkilemektedir. Bu problemin hayat maliyetlerinin daha yüksek olduğu şehirlerde daha çok hissedilmesi, şehirlerde boşanmış kadınların işgücüne katılımlarını daha çok arttırmıştır (Eyüboğlu ve ark., 2000: 151).

3.5. Kadın İşgücü ve İstihdamında Görülen Sorunlar ve Çözüm Önerileri

Kırsalda çalışan kadınların büyük oranda tarım sektöründe ücretsiz aile işçisi olarak istihdam edilmeleri onların işgücüne dâhil edilmesine imkân verse de sosyal konumlarının yükselmesine veya ekonomik bağımsızlıklarına çok yararı olmamaktadır. Şehirde yaşamakta olan kadınların işgücüne katılım oranları düşük, işsizlik oranları ise yüksektir. Şehirlerde istihdama dâhil olabilmemiş kadınların işgücü piyasasında büyük problemleri ile kadınların işgücüne katılımlarını düşüren sebepler esasta birbirleriyle örtüşmektedir (Çakır, 2008: 34).

Toplumsal Cinsiyete Dayalı İş Bölümü:

İnsanların kültürel ve tarihi deneyimlerine paralel olarak kadın ve erkek için farklı sorumlulukları ve rolleri uygun görmeleri durumuna cinsiyete dayalı iş bölümü ismi verilmektedir. Bahsedilen bu iş bölümü cinsiyetler arasında bağımlılık ve iş birliğinin bir göstergesidir. Bu durumun bir yönü erkeklerin yapmış olduğu işlerin daha saygın sayılması ve daha yüksek miktarda kazanç getirmesi, kadınların gerçekleştirdiği işlerin genellikle ev içi emeğe dayalı ve ücreti olmayan işler olmasıdır. Farklı bir yönü de işlerin erkek işi ya da kadın işi olarak birbirinden ayrılmasıdır (Aksoy, 2006: 32).

Türkiye’de tüm kadınlardan medeni halleri ile ilgili olarak ev işleri, yaşlı ve çocuk bakımı gibi işleri üstlenmeleri beklenir. Henüz evli olmayan kadınlar ev dışında çalışma konusundaki kararı kendince daha özgür olarak alabilmekte iken evli olan kadınların eşlerinin onayı olmaması durumunda meslek hayatından ayrıldıkları gözlemlenmektedir. Sözün kısası evli olmak işgücü piyasasına dâhil olma kararını etkileyen en önemli belirleyicilerdendir. Kadınlar, meslek hayatına atılmaya karar verdikleri zaman evdeki işleri kimin yapacağını, çocuk ve yaşlılara kimin bakacağını düşünmek mecburiyetindedir. Çalışan kadınların iş hayatında en problemleri çocuklarının okula başladığı senelerdir. Bu dönem, meslek hayatına katılma ve sürdürme kararlarını değiştirebilecekleri bir dönemdir (Ecevit, 2009: 161).

Psikolojik Taciz (Mobbing):

Son senelerde meslek hayatının öncelikli problemleri değerlendirildiğinde merkezinde farklı bir kavramın olduğunu görebiliriz. Bahsi geçen bu kavram işyerinde psikolojik taciz şeklinde isimlendirilen “mobbing”den başkası değildir.

Kökenini Latince alan “mobbing” kavramı, psikolojik şiddet, baskı, taciz, rahatsız etme veya sorun vermek anlamına gelmektedir. Türkçede mobbing kavramı, işyerinde ruhsal taciz, yıldırma durumu, duygusal taciz, işyerinde duygusal linç, yıldırma gibi kavramlarla ifade edilmektedir. Terminolojide mobbing taraflarından biri olan mobbingi uygulayan birey için saldırgan, tacizci, zorba gibi ifadeler; mobbing uygulanan birey için ise duygusal saldırıya uğrayan, mobbing kurbanı, mağdur gibi ifadeler kullanılmaktadır. Psikolojik taciz, kurbanın yaşına ve cinsiyetine bağlı olmaksızın meydana gelebilmektedir. Fakat oranlar kadınların erkeklere kıyasla daha çok psikolojik tacizle karşı karşıya kaldıklarını göstermektedir (Korkmaz, Korkut,2012: 56).

3.6. Yurt İçinde Yapılmış Çalışmalar

Schweke (2004)’ göre, beşerî kaynaklı sermayede, zenginliği belirleyen, büyüme ve kalkınma kuramlarında konuşulan pek çok unsur bulunmaktadır. Ancak en çok dikkat çeken unsur, verimliliği yüksek olan işgücüdür. Fakat mesleki bilgiye sahip, yetenekli ve eğitim görmüş işgücü yüksek verimleri de beraberinde getirmektedir. Bu yüzden de

eğitimin, beceri ve bilgiye yönelik gerçekleştirilen yatırımların işgücü verimliliği artışı vasıtasıyla ekonomik yönlü kazançları da yüksek olmaktadır (Grunewald, Rolnick, 2007: 16). Bundan farklı olarak, kadın ve erkeklerin işgücüne dâhil olmalarını etkileyen pek çok faktör bulunmaktadır. Ancak bu faktörlerden en önemlilerinden biri eğitim ve eğitim konusundaki eşitsizliklerdir. Kadınların işgücüne dâhil olmalarını ve ekonomik büyümeye olan faydalarını belirleme konusunda eğitimde cinsiyet eşitsizlikleri oldukça önemli bir faktördür.

Eroğlu (2004)'nin yaptığı çalışmaya göre; bir ülkenin medeniyet seviyesi, o toplumdaki insanların kadına verdiği önemle doğru orantılıdır. Kadına verilen değerin gerektiği kadar anlaşılamadığı zamanlarda toplumlar ilerleyememişlerdir. Bunun yanında 21. Yüzyılda tüm insanların sağlıklı bir hayatı olmasının yanında hayat standartlarının da yüksek olması beklenmektedir. Günümüzde kadınlar erkeklere oranda daha uzun fakat hayat kalitesi daha düşük bir şekilde yaşamaktadırlar. Kadınların hayatlarındaki kalitedeki düşüklük, kadınların toplumdaki konumları ile direkt olarak bağlantılıdır (Eroğlu, 2004: 24).

2000-2013 seneleri arasında Türkiye’de eğitim düzeyine göre kadınların işgücüne katılımlarının ekonomik büyümeye olan etkilerinin ele alındığı bu çalışmada varılan sonuçlar şu şekildedir: “İlkokul mezunu olan kadınların ekonomik büyüme etkilerinin yaklaşık %15 olduğu son zamanlarda ise bu durum, işgücünde var olan kadın işçilerin sektöre ve yaşadıkları yerlere bağlı olarak farklılık gösterdiği” olarak açıklanabilir.

Şimşek’in yaptığı çalışmaya göre; kadınların ekonomik büyüme ve kalkınmadaki rolleri büyüktür. Ülkedeki ekonomik kalkınma hız kazandıkça, kadının ekonomik ve toplumsal konumu giderek güçlenecektir. Diğer taraftan, kadınların ekonomik ve toplumsal yönden güç kazanmaları ekonomik kalkınmanın artmasına yol açacaktır (Şimşek, 2008: 1).

Günsoy ve Özsoy (2012)’a göre, Türkiye’de kadınların eğitim düzeylerine göre istihdam edilmeleri ve ekonomik büyümeye olan katkıları değerlendirilmektedir. Gayrisafi milli hâsıladaki artış, eğitim ve işgücüne katılım oranı değişkenlerini ele almışlardır. Çalışma 2005-2011 seneleri arasını kapsamaktadır. Yaptıkları çalışma

sonucunda, kadınların eğitim düzeylerindeki artışın işgücüne katılım ve büyüme üzerinde olumlu bir etkisi olduğunu saptamışlardır. Hatta yükseköğretim ve meslek lisesi mezunu kadınların işgücündeki oranlarının ekonomik büyümeye olan faydasının daha fazla olduğunu ispatlamışlardır.

Korkmaz ve Alacahan (2013)'ın ülkemiz ekonomisi için erkek ve kadın istihdamını bir arada değerlendirdiği çalışmada, yatay kesit ekonometrisi ve türlü regresyon analizlerine dayalıdır. Gerçekleştirilen analiz sonuçlarına göre gayrisafi yurtiçi hâsıla üzerinde, erkek istihdamına oranla kadın istihdamının daha etkili bir faktör olduğuna ulaşılmıştır. Gerçekleştirilen çalışma sonuçlarına göre kadın işgücü sektörel olarak araştırıldığında lokomotif sektörün ticaret sektörü olduğu görülmektedir. Bunun dışında kadın işgücünün mevsimlerden etkilendiği ve kadınların işgücüne katılımlarının kış mevsiminde maksimum olduğu ifade edilmektedir. Büyük şehirlerde kadın işgücü oranının çok daha yüksek olduğu görülmektedir.

3.7. Yurt Dışında Yapılmış Çalışmalar

Mammen ve Paxson (2000)'un yaptığı çalışma, kadının işgücüne katılımının ekonomik kalkınmaya olan etkileri ile ilgilidir. 1970-1980 yılları arasını kapsayan ve 90 ülkeyi içeren bu çalışma, ekonomik büyümede kadının rolünü, eğitim seviyesini, istihdama katılım oranını, ücretlerini ve doğurganlık faktörü yardımıyla açıklamıştır. Gelişmekte olan ülkelerde kadının toplumdaki statüsünü, daha düşük eğitimi olması ve aile içi işleri de gerçekleştirmesi kadının işgücüne katılımını büyük oranda etkilediğini ifade etmişlerdir.

Tansel (2002)'nin yaptığı çalışmada, ülke ekonomisine katkısı için, kadın istihdamının ekonomik büyümedeki etkisi il bazlı olarak araştırılmıştır. 67 ilde gerçekleştirilen ve üç ayrı dönemi kapsayan analizler sonucunda ekonomik büyüme ile kadının işgücüne katılımı arasında U-şekilli bir bağ saptanmıştır. Bu demek oluyor ki, belli bir noktaya dek kadının işgücüne katılımı arttıkça ekonomik büyüme negatif yönde etkilenmektedir. Ancak sonraki süreçte bu negatiflik giderilmekte ve katılım oranı ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilemektedir. Bunun dışında eğitim faktörünün

kadın işgücüne katılımın oranında olumlu bir etkisi varken, işsizlik faktörünün de bu oran üzerinde güçlü bir olumsuz etkisi bulunmaktadır.

Lee ve ark. (2008)'in yaptığı çalışmada bir ülkenin ekonomik büyümesinde kadın işgücünün katılım oranlarının etkisi araştırılmıştır. Kadınların işgücüne dâhil olmalarını etkileyen unsurlardan “evlilik” unsurunu araştıran bu çalışma, evli kadınların evli olmayanlara kıyasla daha düşük oranda işgücüne katıldıkları saptanmış ve bu durumun ekonomik büyüme açısından negatif bir faktör olduğundan bahsedilmektedir.

Bloom ve ark. (2009)'nın gerçekleştirdiği bir çalışma, kadınların işgücüne katılım miktarının belirleyicilerini ve bu belirleyicilerle ekonomik büyüme arasındaki bağlantıyı araştırmaktadır. Çalışmada 97 ülkenin 1960-2000 seneleri arasında kadınların işgücüne katılma miktarını etkileyen faktörler belirlenmiştir. Bu faktörler, kürtaj, eğitim düzeyi, doğurganlık oranı, kişi başına gelir düzeyi ve nüfustur. Bu çalışmada varılan sonuçlara göre eğitim seviyesi ve doğurganlık faktörü arasında bir ilişki olmadığı saptanmıştır. Bunun dışında eğitim seviyesi ile kadınların işgücüne katılım oranı arasında olumlu yönde bir bağıntı olduğu saptanmıştır. Çalışma sonuçlarına göre “kadınların işgücüne katılım oranları ile ekonomik büyüme arasında doğru orantılı bir bağ olduğu” saptanmıştır.

Lahoti ve Swaminathan (2013) tarafından Hindistan ekonomisi için 1983-2010 yılları arasını kapsayan bir çalışma gerçekleştirmiş ve pek çok çalışmada olduğu gibi “kadın işgücüne katılım oranlarıyla ülkenin ekonomik büyümesi arasında U şekilli bir bağın Hindistan ekonomisi için çelişkili bir durum” olduğunu ortaya koymaktadır. Bu çalışmada ulaşılan sonuçlarda 25-29 yaş arasındaki kadınların işgücüne katılımlarının o dönemde %23 düşüş yaşadığını ve bunun çoğunlukla fakir olan bölgelerde daha fazla olduğu yönündedir. Özet olarak Hindistan ekonomisinin devamlı olarak büyüdüğü hipoteziyle, ekonomik büyüme ve kadının işgücüne katılımı arasında ters yönlü bir ilişki saptanmıştır.

Tsani ve ark. (2013)'nın 11 ülke ile gerçekleştirdiği çalışma, kadınların işgücüne katılımlarıyla ekonomik büyüme arasındaki bağıntıyı iki kademeli tahmin yaklaşımıyla araştırmaktadır. Gerçekleştirilen çalışma sonuçlarına göre, U şekilli bir bağ saptanmıştır.

Kadının işgücüne katılımlarındaki birtakım engellerin ortadan kaldırılmasının ve eğitim açısından düşük düzeyde olan kadınların işgücüne katılımının artmasının ekonomik büyüme üzerinde pozitif etkilere sebep olabileceği vurgulanmıştır.

Besamusca ve ark. (2016)'nın 117 ülke ile 1990-2010 seneleri arasında gerçekleştirdiği çalışmada ülkenin ekonomik büyümesine etkisi olduğu düşünülen kadının işgücüne katılımını etkileyen bazı faktörleri saptayıp ekonomik büyümedeki tesirini açığa çıkarmaya yöneliktir. Bahsi geçen bu çalışmada eğitim seviyesi, kadınların medeni durumu ve annelik faktörlerinin kadınların işgücüne katılımları üzerinde tesiri olduğunu ve bu faktörlerin etkisinin ekonomik büyümeyi pozitif ya da negatif yönde etkileyebileceğinin altı çizilmektedir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

EKONOMETRİK METODOLOJİ

Ekonometrik çerçeve; kadın istihdamı ve ekonomik büyüme arasındaki uzun dönemli ilişkisine bakarken, aynı zamanda ekonomik büyümenin sürükleyici kuvvetleri olan sermaye stoğu ve toplam işgücü değişkenlerini de analizde kullanacaktır. Ekonometrik analizlerin bulgularını sunarken, önceki ampirik çalışmalar da bu bulguların sonuçları ile karşılaştırılacaktır.

Ekonometrik Model:

Ekonometrik modele geçmeden önce veriler hakkında bazı bilgiler verilecektir. Bu çalışmada gayri safi yurtiçi hasıla, kadın istihdam oranı, toplam işgücü miktarı ve sermaye stoğu serileri kullanılmıştır. Tüm verilerin logaritmik ölçekleri alınmıştır. Doğrusal bir ilişkiye bakıldığı için serilerin logaritmasının alınması anlamlı olacak ve seride herhangi bir olağandışı sapma varsa regresyonun daha doğru tahmin etmesini sağlayacaktır. Analizde kullanılan değişkenlerin zaman boyutu 2003 ve 2017 yıllarını kapsamaktadır. Veriler çeyrek dönemler itibariyle düzenmiş ve bu zaman dilimindeki gözlem sayıları böylece artırılmıştır. Gerek gayri safi yurtiçi hasıla gerekse de işgücü ile ilgili seriler mevsimsel özellikler gösterdiği için seriler Eviews programı yardımıyla mevsimsel etkilerden arındırılmıştır.

Kadın istihdamı ve ekonomik büyüme arasındaki uzun vadeli ilişkiyi incelemek ve değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki olup olmadığını görmek için eşbütünleşme modelleri uygulanacaktır. Bu çalışmada, değişkenler arasındaki ilişkiyi bulmak için Pesaran vd. (2001) ARDL eşbütünleşme testi (Autoregressive Distributed Lags) yöntemi uygulanıp, değişkenler arasında eşbütünleşmenin bulunması halinde ise ARDL tahmin modeli ile kısa ve uzun dönemli ilişkiye bakılacaktır. ARDL yönteminin diğer yöntemlerden farkı ise değişkenlerin durağanlık seviyesine bakılmaksızın bir zaman serisi analizi gerçekleştirmesidir. Örneğin, hem seviyelerinde durağan olan değişkenleri hem de birinci dereceden farkı alınıp durağanlaşan değişkenleri beraber alıp eşbütünleşmede kullanması ve tahmin etmesidir. Çalışmada ekonomik büyümeyi

göstermek için gayri safi yurtiçi milli hasıla serisi bağımlı değişken, diğer seriler, yani kadın istihdamı, sermaye stoğu ve toplam işgücü ise bağımsız değişkenler olarak yer alacaktır. Bağımlı ve bağımsız değişkenleri alarak aşağıdaki doğrusal tahmin ilişkisi incelenecektir:

$$\ln GSYH = \beta_0 + \beta_1 \ln KI + \beta_2 \ln IS + \beta_3 \ln SER \quad (1)$$

Yukarıdaki 1 nolu tahmin denkleminde GSYH, gayri safi yurt içi hasıla verisini; KI, kadın istihdamını; IS, toplam işgücünü ve SER ise yatırımları gösteren sermaye stoğunu temsil etmektedir.

Değişkenin istatistiksel değerlendirmesini görmeye devam etmeden önce, değişkenlerin durağan olup olmadığını kontrol etmek gerekir. Örneğin, zaman serileri için, Sarı vd (2007), zaman serisinin karakteristik özelliklerini öğrenmek ve modele uyacak sağlam birim kök tahmin edicilerinin uygulanarak belirlenebileceğini önermektedir. Zaman serilerindeki değişkenleri analizinde sahte regresyonu önlemek için bu seriler durağan olmalıdır. Başka bir deyişle, t, F ve R²'nin geleneksel değerleri durağan olmayan serilerde farklı sonuçlar üretebilir. Örneğin, regresyon sonuçları yüksek bir değere sahip olmasına rağmen aslında aralarında hiçbir ilişki olmayabilir. Bu durum sahte regresyona yol açmakta ve yorumlamalarda hatalara neden olmaktadır (Brooks, 2004). Durağan değişkenlerle, sahte regresyon olasılığı ortadan kalkacak ve aynı zamanda regresyonun önemi de artacaktır (MacKinnon, 1991).

Bu çalışmada kullanılacak olan verilerin durağanlık özelliklerini öğrenebilmek için literatürde sıkça kullanılan bazı birim kök testleri kullanılacak ve sonuçlarına göre tahmin en uygun regresyon tahminleri ile değişkenler arasındaki ilişki bulunacaktır.

Kullanılacak olan birim kök testleri sırasıyla (ADF) Augmented Dickey-Fuller testi (1979); (PP) Philip ve Perron testi (1988); (ERS) Elliott, Rothenberg, and Stock Point Optimal testi (1996) ve (KPSS) Kwiatkowski, Phillips, Schmidt, and Shin (1992) testleridir. Bu testler Eviews programı kullanılarak yapılmış ve sonuçları aşağıdaki tablolarda sunulmuştur.

Tablo 8: Birim kök test sonuçları, değişkenler seviyelerindeyken.

Değişkenler	Test	Sabit		Sabit ve Trend	
		İstatistik	p-değeri	İstatistik	p-değeri
Ingsyih	ADF	-0.5821	0.8662	-2.3356	0.4087
	PP	-0.5682	0.8693	-2.3382	0.4073
	ERS	262.430		12.4100	
	KPSS	0.9517***		0.10311	
Inkadm	ADF	-0.7584	0.8222	-3.4042	0.0617
	PP	-0.8276	0.8037	-5.0948	0.0005
	ERS	9.8874		41.922	
	KPSS	0.7643***		0.1797**	
Lnis	ADF	0.7068	0.9913	-2.6217	0.2727
	PP	1.5488	0.9993	-3.0012	0.1406
	ERS	104.70		47.8500	
	KPSS	0.8988***		0.89880***	
Lnser	ADF	-1.5551	0.4988	-2.9394	0.1559
	PP	-1.7885	0.3826	-2.7363	0.2190
	ERS	152.650		4.0905***	
	KPSS	0.9421***		0.0762	

*, **, *** işaretleri sırasıyla %10, %5 ve %1 anlamlılık derecelerini göstermektedir.

Tablo 9: Birim kök test sonuçları, değişkenler birinci dereceden fark alınmışken

Değişkenler	Test	Sabit		Sabit ve Trend	
		İstatistik	p-değeri	İstatistik	p-değeri
Ingsyih	ADF	-8.233	0.0000	-8.156	0.0000
	PP	-8.233	0.0000	-8.156	0.0000
	ERS	0.932***		3.281***	
	KPSS	0.083		0.084	
Lnki	ADF	-2.049	0.2656	-1.875	0.6531
	PP	-8.062	0.0000	-8.575	0.0000
	ERS	99.324		147.010	
	KPSS	0.500		0.143	
Lnis	ADF	-3.437	0.0137	-3.811	0.0233
	PP	-7.596	0.0000	-12.306	0.0000
	ERS	1.861***		3.227***	
	KPSS	0.316		0.320***	
Lnser	ADF	-3.918	0.0035	-3.973	0.0150
	PP	-4.048	0.0024	-4.129	0.0099
	ERS	1.312***		4.422***	
	KPSS	0.168		0.084	

*, **, *** işaretleri sırasıyla %10, %5 ve %1 anlamlılık derecelerini göstermektedir.

Birim kök test sonuçları değişkenleri hem seviyelerinde hem de birinci dereceden farkları alınarak hesaplanmıştır. Tablo 8 de görüldüğü üzere hemen hemen tüm seriler

seviyelerinde durağan görünmemektedir. Sadece kadın istihdamı serisinde test sonuçları karmaşık sonuç vermiştir. Örneğin, ADF, PP ve ERS testleri seviyede durağan gösterirken KPSS testi ise durağan olmadığını göstermiştir. Yalnız kadın istihdam serisine trend eklendiğinde bu verinin durağan olmadığı testlerin büyük kısmında tespit edilmiştir. O yüzden kadın istihdam serisinde I(0) ve I(1) bütünleşik sıralama olabilir. Diğer tarafta Tablo 2’de görüldüğü gibi serilerin birinci dereceden farkları alındığında tüm test istatistikleri kullanılan değişkenlerin durağan olduğunu bulmuştur.

Yukarıda belirtildiği gibi farklı dereceden bütünleşik serilerin regresyon analizinde kullanılmasına olanak sağlayan ARDL yöntemi bu çalışmanın analizinde kullanılacak en uygun ekonometrik modelleme olacağını birim kök test sonuçları göstermektedir.

Değişkenler arasında uzun dönemli ilişkiye bakmak için öncelikle ARDL testinin önerdiği kısıtsız hata düzeltme modeli (ErrorCorrectionTerm) kullanılacaktır. Kısıtsız hata düzeltme modeli serilerin eşbütünleme içinde olup olmadıklarını gösterir ve serilerin kısa ve uzun dönemdeki dinamikleri ile ilgili bilgi vermektedir.

Uzun ve kısa dönemli ARDL denklemleri şu şekilde olacaktır.

$$\begin{aligned} \Delta \ln \text{GSYH}_t = & a_0 + \sum_{i=1}^n \beta_{1t} \Delta \ln \text{GSYH}_{t-i} + \sum_{i=0}^n \beta_{2t} \Delta \ln \text{KI}_{t-i} + \sum_{i=0}^n \beta_{3t} \Delta \ln \text{IS}_{t-i} \\ & + \sum_{i=0}^n \beta_{4t} \Delta \ln \text{SER}_{t-i} + \gamma_1 \ln \text{GSYH}_{t-1} + \gamma_2 \ln \text{KI}_{t-1} + \gamma_3 \ln \text{IS}_{t-1} \\ & + \gamma_4 \ln \text{SER}_{t-1} + \varepsilon_t \end{aligned} \quad (2)$$

Yukarıdaki 2 numaralı eşitlikte a, sabit terimi ve Δ , birinci derecen fark işlemcisini ifade etmektedir. Yine 1 numaralı eşitlikte olduğu gibi $\ln \text{GSYH}$, gayri safi yurt içi hasıla verisini; $\ln \text{KI}$, kadın istihdamını; $\ln \text{IS}$, toplam işgücünü ve $\ln \text{SER}$ ise yatırımları gösteren sermaye stoğunu temsil etmektedir. ε_t ise hata terimini göstermektedir.

ARDL sınır testini (ARDL Bound Test) uzun dönemli ilişkiyi ortaya çıkartmak için F-istatistiğini kullanmakta ve bu F-istatistiği değişkenlerin eşbütünleşik durumlarına göre, yani I(0) veya I(1) alt ve üst değerler belirlemiştir. F-istatistiğine ilişkin olarak aşağıda yer alan hipotezlerin reddi ya da kabulü bu değerlere göre verilmektedir. Eğer bulunan F-istatistiği bu değerlerin altında olursa eşbütünleşme yoktur hipotezi kabul

edilecektir. Yine, bulunan F-istatistiği üst sınırın üstünde çıkarsa da eşbütünleşme vardır hipotezi kabul edilecek ve değişkenler arasında uzun dönem ilişkisi varsayımı kabul edilecektir. Bir diğer önemli nokta ise, eğer hesaplanan F-istatistiği her iki sınırın arasında bulunursa da, eşbütünleşme hakkında herhangi bir çıkarım yapılamayacaktır.

$H_0: \gamma_1 = \gamma_2 = \gamma_3 = \gamma_4 = 0$ (Değişkenler arasında eşbütünleşme yoktur)

$H_1: \gamma_1 \neq \gamma_2 \neq \gamma_3 \neq \gamma_4 \neq 0$ (Değişkenler arasında eşbütünleşme vardır)

Yukarıda sınır testi ile ilgili hipotezler belirtildikten sonra uzun dönemli denkleminizi oluşturmak ve ARDL modelindeki katsayılarını ve hata düzeltme modelini tahmin etmek için aşağıdaki eşitlikler kullanılacaktır.

ARDL modeli şu şekilde olacaktır:

$$\begin{aligned} \ln\text{GSYH} = & a_0 + \sum_{i=1}^m a_{1i} \ln\text{GSYH}_{t-i} + \sum_{i=0}^n a_{2i} \ln\text{KI}_{t-i} + \sum_{i=0}^p a_{3i} \ln\text{IS}_{t-i} \\ & + \sum_{i=0}^r a_{4i} \ln\text{SER}_{t-i} + \varepsilon_i \end{aligned} \quad (3)$$

Hata düzeltme modeli (ECT) ise şu şekilde olacaktır:

$$\begin{aligned} \Delta \ln\text{GSYH} = & a_0 + \sum_{i=1}^m \lambda_{1i} \Delta \ln\text{GSYH}_{t-i} + \sum_{i=0}^n \lambda_{2i} \Delta \ln\text{KI}_{t-i} + \sum_{i=0}^p \lambda_{3i} \Delta \ln\text{IS}_{t-i} \\ & + \sum_{i=0}^r \lambda_{4i} \Delta \ln\text{SER}_{t-i} + \lambda_5 \text{ECT}_{t-1} + \varepsilon_i \end{aligned} \quad (4)$$

Eşitlik 4'te kullanılan ECT (ErrorCorrectionTerm) katsayısının anlamı ise kısa dönemde oluşabilecek dengesiz pozisyonların tekrar uzun dönem ilişkileri seviyesine getiren bir mekanizmadır.

Sınır testi sonuçları:

GSYİH değişkenin bağımlı ve diğer (Kadın İstihdamı, Toplam İşgücü ve Sermaye Stoğu) değişkenlerin bağımsız olduğu eşitliğin sınır testi sonuçları aşağıda yer almaktadır. Tahmin edilen ARDL modeli şu şekildedir: ARDL(4,4,1,1)

Tablo 10: Sınır testi sonuçları

F-istatistik değeri: 6.9426		
Sınır testi değerleri		
Anlamlılık	I(0) sınırı	I(1) sınırı
10%	2.72	3.77
5%	3.23	4.35
2.5%	3.69	4.89
1%	4.29	5.61

Tablo 10’da görüldüğü üzere sınır testinden elde edilen F-istatistiği gayri safi yurt içi hasıla ile kadın istihdamı, toplam iş gücü ve sermaye stoğu arasında uzun dönemli bir ilişki yani değişkenler arasında eşbütünleşme olduğunu tespit etmiştir. Bulunmuş olan F-istatistiği belirtilen I(1) üst sınırının üstünde yer almış ve eşbütünleşme yoktur hipotezi reddedilmiştir.

Eşbütünleşmenin varlığı için kullanılan denklemde değişkenler arasında otokorelasyon ve oluşturulan denklem sisteminin istikrarlı yani stabil olup olmadığı ise diagnostik testlere bakılmıştır.

Tablo 11: Otokorelasyon ve Sabit Varyans Test Sonuçları

Breusch-Godfrey Otokorelasyon LM Test:	F-istatistik	0.591036	Prob. F(2,40)	0.5585
Heteroskedasticity Test: Breusch-Pagan-Godfrey (Sabit Varyans Testi)	F-istatistik	1.015077	Prob. F(13,42)	0.4552

Tablo 11’de p değerlerine bakıldığında, otokorelasyon ve sabit varyans yoktur hipotezleri kabul edilir ve sistemin otokorelasyon ve değişen varyans içermediği görülebilir.

Analizde kullanılan değişkenler arasında eşbütünleşmenin bulunması nedeniyle ECT kullanılarak, yani ARDL hata düzeltme modeli, uzun ve kısa dönemde değişkenler

arasındaki etkileşim tahmin edilebilir. Hata düzeltme modeli ve değişkenlerin uzun dönem katsayıları aşağıdaki tabloda derlenmiştir.

Tablo 12: Hata Düzeltme Modeli (ECT) Sonuçları (Sadece sabit)

Değişkenler	Katsayılar	Std. Hata	t-istatistiği	Prob. değeri
D(LNGS(-1))	-0.216797	0.139414	-1.555065	0.1273
D(LNGS(-2))	-0.243014	0.126188	-1.925807	0.0608
D(LNGS(-3))	-0.293684	0.108067	-2.717619	0.0094
D(LNKI)	0.512756	0.220161	2.329005	0.0246
D(LNKI(-1))	-0.147075	0.190753	-0.771023	0.4449
D(LNKI(-2))	-0.239336	0.121045	-1.977239	0.0544
D(LNIS)	-0.903766	0.304185	-2.971107	0.0048
D(LNSER)	0.542011	0.080980	6.693106	0.0000
CointEq(-1)	-0.574739	0.146055	-3.935088	0.0003

Tablo 13: ARDL Uzun Dönem Tahmin Katsayıları (Sadece sabit)

Değişkenler	Katsayılar	Std. Hata	t-istatistiği	Prob. değeri
LNKI	-0.216797	0.139414	-1.555065	0.1273
LNİS	-0.243014	0.126188	-1.925807	0.0608
LNSER	-0.293684	0.108067	-2.717619	0.0094
C	0.512756	0.220161	2.329005	0.0246

Veri setinin tüm değişkenlerinde trend ile karşılaşıldığı için hata düzeltme modelinin eşitliğine trend faktöründe eklenmesi gerekir. Bu yüzden yukarıdaki hata düzeltme modelinde sabit katsayısına ek olarak trend değişkeni de eklendiğinde modelin katsayıları kısa dönemli ve uzun dönemli olarak aşağıdaki Tablo 14ve Tablo 15'te verilmiştir.

Tablo 14: Hata Düzeltme Modeli (ECT) Sonuçları (Sadece sabit ve trend)

Değişkenler	Katsayılar	Std. Hata	t-istatistiği	Prob. değeri
D(LNGS(-1))	-0.148236	0.181153	-0.81829	0.4182
D(LNGS(-2))	-0.214215	0.158645	-1.350277	0.1847
D(LNGS(-3))	-0.289907	0.125627	-2.30769	0.0264
D(LNKI)	0.536157	0.230727	2.32377	0.0254
D(LNİS)	-0.549379	0.317138	-1.732303	0.0911
D(LNİS(-1))	-0.44026	0.262664	-1.676135	0.1017
D(LNIS(-2))	-0.482335	0.185259	-2.603574	0.013
D(LNSER)	0.609996	0.091122	6.694258	0.0000
D(LNSER(-1))	0.15432	0.127111	1.214065	0.232
D(LNSER(-2))	0.089163	0.12157	0.733434	0.4677
D(LNSER(-3))	-0.191082	0.087032	-2.195524	0.0341
D(TREND)	-0.005271	0.001617	-3.259975	0.0023
CointEq(-1)	-0.889645	0.20974	-4.241658	0.0001

Tablo 15: ARDL Uzun Dönem Tahmin Katsayıları (Sadece sabit ve trend)

Değişkenler	Katsayılar	Std. Hata	t-istatistiği	Prob. değeri
LNKI	-0.403607	0.164881	-2.447869	0.0190
LNİS	1.242781	0.252634	4.919296	0.0000
LNSER	0.561406	0.042744	13.134254	0.0000
C	1.165778	2.298517	0.507187	0.6149

Hata düzeltme modelleri hem sabit hem trend eklendiğinde kısa dönemde kadın istihdam oranının ilk seviyesinde ekonomik büyüme ile pozitif ilişki içinde olduğunu istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde ifade etmektedir. Yine sonuçlara göre, sadece sabit varken, kısa dönemde kadın istihdamının iki gecikmeli değeri de anlamlı çıkmakta ama bu durumda negatif bir ilişki ortaya çıkmaktadır. Ancak hata düzeltme modelinin ikinci modelinde verilerin trend içermesi nedeniyle, trend değişkeni eklendiğinde kadın istihdamı ile ekonomik büyüme arasında pozitif ilişkinin varlığı ortaya çıkmaktadır. Uzun dönem katsayılarına bakıldığında ise yine kadın istihdam ile ekonomik büyüme arasında

anlamli bir iliřki çıkmakta ancak sűrpriz bir řekilde bu iliřkinin yűnű negatif gűrűlmektedir. Bu durumun ortaya çıkması gayet normal olarak gűrűlebilir, űnkű ekonominin bűyűme dűnemleri bir dűngű içinde ve ekonomik geliřmeleri etkileyen iřgűcű gibi bazı faktűrler ise uzun dűnemde bu dűngűden farklı bir seyir izleyebilir. Őlkelerin ekonomik geliřmeleri, Tűrkiye dahil iřgűcűnden bağımsız olarak gűnűműzde bir çok faktűrden etkilenebilir. Őrneğın teknolojiye yařanan olağınűstű adımlar daha fazla istihdam olmadan bűyűme tarafında verimliliğiyi yűkseltmiřtir ki bu durum toplam iřgűcű miktarının katsayılarında da kendisini gűstermektedir. Her ne kadar uzun dűnemde iřgűcű ile ekonomik bűyűme arasında negatif bir iliřki bulunmuřsa da kısa dűnemde ekonomik teorilere uygun olarak pozitif iliřkinin varlığı test sonuçları tarafından ortaya çıkarılmıřtır. Őte yandan ekonomik bűyűme ile sermaye stoğuyunun arasında hem kısa dűnemde hem uzun dűnemde pozitif bir iliřkinin bulunması kullanılan kaynakların aslında verimlilik artıřına sebep olduėunu ve verimlilik artıřının da ekonomik bűyűmeye yol açtığı rahatlıkla sűylenbilir. Genel olarak bu çalıřmanın sonuçları kısmen literatűrűn Tűrkiye Őrneğinde yapılan alıřmalar, Őrneğın Gűnsoy ve Őzsoy (2012), Serel ve Őzdemir (2017), Zeren ve Savrul (2017) ve Pata (2018) bulunan kadın istihdamı ile ekonomik bűyűme arasındaki pozitif iliřkiye paralellik gűstermiřtir.

Nedensellik Analizi:

Analiz kısmının son aşamasında ise çalışmada kullanılan değişkenlerin birbirlerini etkileyip etkilemedikleri nedensellik testi kullanılarak araştırılacaktır. Bu nedenle çalışmalarda sıkça kullanılan Granger Causality Testi bu çalışmanın bu kısmında benimsenmiştir. Granger nedensellik testi değişkenlerin durağan olması yani birim kűk içermemesi halinde geçerli olmakta ve doğru tahmin yapmaktadır. Birim kűk testi sonuçları da, çalışmada kullanılan değişkenlerin seviyelerinde durağan olmadığı ve birinci dereceden farkları alındığında durağanlaştığını gűstermiřtir. Bu nedenle kullanılan seriler farkları alınıp teste tabi tutulacaktır.

Tablo 16: Granger Nedensellik Test Sonuçları

Null Hipotezi:	F-İstatistiği	P-değeri
LNKI, LNGS Granger nedeni değildir	1.87295	0.1309
LNGS, LNKI Granger nedeni değildir	2.43498	0.0602
LNIS, LNGS Granger nedeni değildir	1.92703	0.1215
LNGS, LNIS Granger nedeni değildir	1.09158	0.3716
LNSER, LNGS Granger nedeni değildir	1.73678	0.1577
LNGS, LNSER Granger nedeni değildir	5.45200	0.0011
LNIS, LNKI Granger nedeni değildir	4.53861	0.0035
LNKI, LNIS Granger nedeni değildir	1.59952	0.1901
LNSER, LNKI Granger nedeni değildir	2.87580	0.0328
LNKI, LNSER Granger nedeni değildir	2.47344	0.0571
LNSER, LNIS Granger nedeni değildir	0.64879	0.6305
LNIS, LNSER Granger nedeni değildir	2.13332	0.0914

Tablo 16’da verilen nedensellik test sonuçları kadın istihdamı ve ekonomik büyüme arasında herhangi bir nedensel ilişkiye rastlanmamıştır. Yalnız anlamlılık seviyesi %10 olarak baz alınır, ekonomik büyümenin kadın istihdamı üzerinde pozitif bir nedensellik ilişkisi olduğu söylenebilir. Bu sonuçları yukarıda tahmin edilen kısa ve uzun dönemli katsayıların verdiği sonuçlarla örtüşür niteliktedir. Çünkü tahmin edilen regresyon sonuçları da kısa dönemde kadın istihdamı ile ekonomik büyüme arasında bir ilişkinin olduğunu göstermiştir. Nedensellik test sonuçları kadın istihdamı ve toplam işgücü arasında tek taraflı bir nedensellik bağı olduğunu, yani toplam işgücündeki artışın kadın istihdamını artırdığını gösterir niteliktedir. Bu noktada beklenen sonuç budur. Çünkü kadın istihdamı arttıkça toplam iş gücü miktarı da artacaktır. Öte yandan yine ekonomik büyüme ile sermaye stoku arasında da tek taraflı bir nedensellik bulunmuştur. Yani ekonomik büyüme sermaye stokunun artmasına neden olmaktadır ki bu da teori ve beklentilerle paralel bir gelişmedir. Sermaye stoku ve kadın istihdamı arasında ise tek taraflı bir nedensellik ilişkisi bulunmuş yani sermaye stokundaki artış kadın istihdamını da arttıracaktır.

SONUÇ

Ekonomik büyüme kavramı tüm ülkelerin önem verdiği konular arasında ilk sıralarda bulunmaktadır. Fakat ülkenin ekonomik ve toplumsal durumu genel olarak belirli noktalar arasında olduğu için az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde gelişmişlik farkları meydana gelmektedir. Bu yüzden de ülkelerin; amaçlarından biri olan kalkınmayı gerçekleştirebilmek ve globalleşme sürecinin beraberinde getirdiği değişim sürecinde başarılı olabilmek için bölgeler arasındaki dengesizliklerin düzeltilmesi ve toplumsal ve ekonomik yönden bütün hale gelmesi gerekmektedir.

Bu çalışmada Türkiye’de ve dünyada kadın iş gücünün görünümü konusu üzerinde durulmuş, kadınların; anne, işveren, işçi ve girişimci gibi rollerde ekonomide, bir ülkenin kalkınması için çok önemli olduğu görülmüştür. . Kadınların ekonomiye ayak uydurmaları ve sosyal cinsiyet eşitliği büyük öneme sahiptir zira bu durum ekonomide üretimi arttırabilir, fakirliği azaltabilir, sürdürülebilir kalkınmanın sağlanmasına yardımcı olabilir.

Kadının işgücü piyasasındaki artışı, ekonomik büyümeyi ve kişi başına düşen milli geliri büyük oranda arttırabilmektedir. Bu artışı sağlamak, öncelikli olarak hızlı bir biçimde yaşanan ve küçülen işgücüyle karşı karşıya olan ekonomilerde genel bir politika konusu durumundadır (ILO, 2016). Kadınların işgücüne katılım oranına en büyük etkisi olan faktör eğitimidir. İşgücüne katılım oranı ve bu işgücünün eğitim seviyesi ne kadar yüksekse, ülkenin toplam üretimi de aynı oranda yüksek olmalıdır.

Sosyal ve kültürel sınırlamalar, kadınların işgücüne katılımına olumsuz yönde etki edebilmektedir. Bahsedilen bu sınırlamalar, çoğunlukla kadınların işgücüne katılımının düşük olduğu ülkelerde görülmektedir. Bu sınırlamaların en bariz özelliği toplumsal normlardır. Bu normlar işgücüne katılımı negatif yönde etkiler. Başka bir faktör de cinsiyet eşitsizliğidir. Kadınlar tüm hayatları boyunca birçok alanda cinsiyet ayrımcılığı ile karşı karşıya kalmaktadırlar. Toplum tarafından kadınlara yüklenen geleneksel roller bugün de devam etmektedir. Bu yüzden kadınların işgücü piyasasında, eğitime erişiminde ve yasal haklarını koruması ile ilgili hala eşitsizlikler bulunmaktadır.

Kadınların işgücü piyasasına katılımını teşvik etmeyi amaçlayan pek çok politika uygulanmaktadır ve bu politikaların büyük kısmı, geliri artırmayı amaçlamaktadır. ,

Türkiye’de kadın istihdamı ile ekonomik büyüme arasındaki uzun ve kısa dönemli ilişki ise ekonometrik yöntemlerle incelenmiştir. Öncelikle kadın istihdamı ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkide uzun dönemli bir eşbütünleşmenin olup olmadığına bakılmıştır. ARDL sınır testi, değişkenler arasında eşbütünleşmenin varlığını ortaya çıkarmıştır. Eşbütünleşmenin varlığı sonucu yine ARDL hata düzeltme modeli kullanılarak kısa ve uzun dönemli tahmin katsayıları bulunmuştur. Analizler, Türkiye’de kadın istihdamı ile ekonomik büyüme arasında kısa dönemde pozitif bir ilişki sunarken, bu ilişkinin uzun dönemde ise negatif olduğunu göstermiştir. Uzun dönem katsayılarına bakıldığında ise yine kadın istihdam ile ekonomik büyüme arasında anlamlı bir ilişki çıkmakta ancak sürpriz bir şekilde bu ilişkinin yönü negatif görülmektedir. Bu durumun ortaya çıkması gayet normal olarak görülebilir, çünkü ekonominin büyüme dönemleri bir döngü içinde ve ekonomik gelişmeleri etkileyen işgücü gibi bazı faktörler ise uzun dönemde bu döngüden farklı bir seyir izleyebilir. Ülkelerin ekonomik gelişmeleri, Türkiye dahil işgücünden bağımsız olarak günümüzde bir çok faktörden etkilenebilir. Örneğin teknolojide yaşanan olağanüstü adımlar daha fazla istihdam olmadan büyüme tarafında verimliliği yükseltmiştir, ki bu durum toplam işgücü miktarının katsayılarında da kendisini göstermektedir. Her ne kadar uzun dönemde işgücü ile ekonomik büyüme arasında negatif bir ilişki bulunmuşsa da kısa dönemde ekonomik teorilere uygun olarak pozitif ilişkinin varlığı test sonuçları tarafından ortaya çıkarılmıştır. Öte yandan ekonomik büyüme ile sermaye stoğu arasında hem kısa dönemde hem uzun dönemde pozitif bir ilişkinin bulunması kullanılan kaynakların aslında verimlilik artışına sebep olduğunu ve verimlilik artışının da ekonomik büyümeye yol açtığı rahatlıkla söylenebilir. Genel olarak bu çalışmanın sonuçları kısmen literatürün Türkiye örneğinde yapılan çalışmalar, örneğin Günsoy ve Özsoy (2012), Serel ve Özdemir (2017), Zeren ve Savrul (2017) ve Pata (2018) bulunan kadın istihdamı ile ekonomik büyüme arasındaki pozitif ilişkiye paralellik göstermiştir.

KAYNAKÇA

Acar, M., (2008), “Devletçiliğin İflası, Piyasanın Değil”, *Stratejik Boyut Dergisi*, Ekim-Kasım-Aralık, 1(1), 24-32.

Afşar, B. (2016). *Kadın İşgücü Üzerine Yaklaşımlar ve Sorunlar*. Ankara: Gazi Kitabevi, 15-50

Ağayev, S.,& Yamak, N. (2009). Bağımsız Devletler Topluluğu Ülkelerinde Ekonomik Büyümenin Belirleyicileri.*AtaturkUniversityJournal of Economics&AdministrativeSciences*, 23(4).

Aksoy, N. (2006) T.C. Başbakanlık kadının statüsü genel müdürlüğü. Toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme ve kadının statüsü genel müdürlüğünün rolü. Kadın statüsü uzmanlığı tezi. Ankara.

Anker, R.,&Hein, C. (1986). Sexinequalities in urban employment in the Third World.

Aslantepe, G. (2006). Kadın İstihdam Zirvesi. *TISK, İstanbul*.

Atamtürk, B. (2007). Gelişmekte olan ülkelerde ve Türkiye'de finansal serbestleşmenin iç tasarruflar üzerine etkisi.

Başak, S. (2009). Cam tavanlar. *KÖK Araştırmalar KÖK Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 11(2), 119-132.

Benli, A.,& Gümüş, M. (2002). Bilgi Eksenli Yeni Bir Toplumsal Formasyona Geçişin İşgücünün Homojenliği Üzerindeki Etkileri. *I. Ulusal Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi, Bildiriler Kitabı*, 10-11.

Berber, M. (2006). İktisadi Büyüme ve Kalkınma, Derya Kitabevi, 3. Baskı, Trabzon.

Besamusca, J.,Tijdens, K., Keune, M., &Steinmetz, S. (2015). Workingwomenworldwide. Age effects in femalelaborforceparticipation in 117 countries. *World Development*, 74, 123-141.

Bloch, Marc, (2014). Feodal Toplum, Çeviren: Melek Fırat, Islık Yayınları, İstanbul.

Bloom, D. E.,Canning, D., Fink, G., &Finlay, J. E. (2009). Fertility, femalelaborforceparticipation, andthedemographicdividend. *Journal of Economicgrowth*, 14(2), 79-101.

Bozkaya, Gülferah, 2013. Kadınların İşgücüne Katılımını Belirleyen Faktörler: Türkiye Üzerine Bir Analiz, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 3(5), 79

Brooks, C, (2004). Introductory Econometrics for Finance, (5th edition), Cambridge University Press, Cambridge.

Ponting, Clive, (2011).Dünya Tarihi, Çeviren: Eşref Bengi Özbilen, Alfa Yayınları, İstanbul.

Çakır, Ö. (2008). Türkiye'de kadının çalışma yaşamından dışlanması. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (31), 25-47.

Çakmak, R. (2001). Kadın İşgücü ve Yönetim Kadrolarında kadın işgücü istihdamı. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Üniversitesi.*

Dedeoğlu, S. (2000). Toplumsal cinsiyet rolleri açısından Türkiye’de aile ve kadın emeği. *Toplum ve Bilim*, 86, 139-170.

Demir, Ö. (1996). *Kurumcu iktisat*. Vadi Yayınları.

Dickey, D.A. ve Fuller, W.A. (1979). "Distribution of the estimators for autoregressive time series with a unit root", Journal of the American Statistical Association, 74, 427-431.

DİE, (1996). Çalışma İstatistikleri, Ankara,

Doğan, S.,& Şanlı, B. (2003). İktisadi kalkınmada beşeri sermaye. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(1).

Doğramacı, E. (1997). Türkiye'de Kadının Dünü ve Bugünü, Türkiye İş Bankası Yayınları.

Ecevit, Y. (2009). Kadın Emegini Değersizleştiren İki Ortak: Ataerkillik ve Kapitalist Piyasa. *Kadın Emegi Dergisi*, Temmuz, 30.

Ekmekçi, Y. (2004). Türkiye'de kadın işgücünün gelişimi ve çalışma yaşamında karşılaştıkları engeller. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.

Elliott, G. Rothenberg, T. J. and Stock, J. H. (1996) "Efficient Tests for an Autoregressive Unit Root," *Econometrica*, 64, 4, 813-836

Ercan, F. (2002). Çelişkili Bir Süreklilik Olarak Sermaye Birikimi. *Praksis*, 5, 25-77.

Erdem, Z.,& Şahin, L. (2008). Ev Hizmetlerinde Yabancı İşgücü İstihdamı. *Kamu-İş, C, 10*, 43-78.

Erdoğan, S.,& Canbay, Ş. (2016). İktisadi Büyüme-Araştırma ve Geliştirme (Ar-Ge) Harcamaları İlişkisi Üzerine Teorik Bir İnceleme. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(2), 29-43.

Eroğlu, K. (2004). Kadın kuruluşları içinde üniversite kadın sorunları araştırma ve uygulama merkezlerinin yeri ve önemi. *Cumhuriyet Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokul Dergisi*, 8(2), 23-31.

Eyüboğlu, A., Özar, Ş., & Tanrıöver, H. T. (2000). Kentlerde kadınların iş yaşamına katılım sorunlarının sosyo-ekonomik ve kültürel boyutları. *TC Başbakanlık Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü, Ankara*.

Eyüboğlu, E. (1999). İletişim-siyaset-iktidar-medya. *Medya Gücü ve Demokratik Kuramlar*, (Der. Korkmaz Alemdar), İstanbul: Afa Yayıncılık.

Freeman, Charles, (2013). Mısır, Yunan ve Roma, Antik Akdeniz Uygarlıkları, Çeviren: Suat Kemal Angı, Dost Yayınevi, Ankara.

Göktaş Yılmaz, Ö. (2005). Türkiye ekonomisinde büyüme ile işsizlik oranları arasındaki nedensellik ilişkisi. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi*, 2, 63-76.

Gümüş, E. ve Şişman, M. (2012). Eğitim Ekonomisi ve Planlaması, Pegem Akademi Yayınları, 1. Baskı, Ankara.

Günsoy, G. ve Özsoy, C. (2012) "Türkiye'de Kadın İşgücü, Eğitim ve Büyüme İlişkisinin VAR Analizi" Finans Politik & Ekonomik Yorumlar. 2012 Cilt: 49 Sayı: 568.

Henderson, J. V., Storeygard, A., & Weil, D. N. (2012). Measuring economic growth from outer space. *American Economic Review*, 102(2), 994-1028.

Hinchliffe, K., (1987). "Labour Market Theories and Education" Economics of Education Research and Studies, (Ed. G. Psharopoulos), The World Bank, Washington D. C., Pergamon Press.

Hiç, M. (1994). Para teorisi ve politikası. *Filiz Kitabevi, İstanbul..*

Kar, M.,& Ağır, H. (2006). Türkiye'de beşeri sermaye ve ekonomik büyüme ilişkisi: eşbütünleşme yaklaşımı ile nedensellik

Karaca, A. A.,& Şahin, B. (2010). Kalkınma Modellerine Teorik Yaklaşımlar. *Anadolu BİL Meslek Yüksekokulu Dergisi, CV*, (18), 38-47.

Karakaş, A. (2017). İthalata Dayalı İhracatın Riskli Yapısı: Dış Ticarete Sürdürülebilirliğin Türkiye İçin Analizi. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7(2)*, 261-277.

Kibritçioğlu, A. (1998). Porter'ın Rekabetçi Avantajlar Yaklaşımı ve İktisat Kuramı. *Future's Technologies Dergisi, 48*, 66-71.

Kiraz, H. (2016). Ekonomik Büyüme Sürecinde Kamu Harcamalarının Rolü: Seçilmiş OECD Ülkeleri Üzerine Bir Araştırma. Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir, ss.35-57.

Koray, M. (2011). Avrupa Birliği ve Türkiye'de "Cinsiyet" Eşitliği Politikaları: Sol-Feminist Bir Eleştiri. *Çalışma ve Toplum Dergisi, 29*, 13-53.

Korkmaz, A.,& KORKUT, A. G. G. (2012). Türkiye'de Kadının İşgücüne Katılımının Belirleyicileri. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 17(2)*, 41-65.

Korkmaz, M.,&Alacahan, N. D. (2013). Türkiye'de Formel Piyasaya Yönelmede Kadın İşgücü Arzı ve Gsyh Etkileri: Ampirik Bir Çalışma. *Electronic Turkish Studies, 8(7)*.

KWIATKOWSKI, D., PHILLIPS, P. C. B., SCHMIDT, P. SHIN, Y. Testing the Null Hypothesis of Stationarity Against the Alternative of a Unit Root. *Journal of Econometrics, 1992, 54*, pp. 159–178

Lahoti, R.,&Swaminathan, H. (2013). Economic Development andFemaleLabor Force Participation in India.

Le Goff, Jacques, (2015). Ortaçağ Batı Uygarlığı, Çevirenler: Hanife Güven ve Uğur Güven, Doğu Batı Yayınları, Ankara.

Lee, B. S.,Jang, S., & Sarkar, J. (2008). Women'slaborforceparticipationandmarriage: Thecase of Korea. *Journal of AsianEconomics*, 19(2), 138-154.

Lordoğlu, K.,&Özkaplan, N. (2005). Çalışma İktisadı, Der Yayınları.

LucasJr, R. E. (1988). On themechanics of economicdevelopment. *Journal of monetaryeconomics*, 22(1), 3-42.

MacDonald, H. I. (1999). Women'semploymentandcommuting: explainingthelinks. *Journal of Planning Literature*, 13(3), 267-283.

Mackinnon, J. G. (1991). Critical ValuesforCointegrationTests", R. F. Engleand C. W. J. Granger (Eds), Long-Run EconomicRelationship: Readings in Cointegration. Oxford UniversityPress, New York.

Malatyalı, Ö. (2016). Teknoloji Transferinin Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği 1989-2014. *Kastamonu UniversityJournal of Economics&AdministrativeSciencesFaculty*, 13.

Mammen, K.,&Paxson, C. (2000). Women'sworkandeconomicdevelopment. *Journal of economicperspectives*, 14(4), 141-164.

Martin, Thomas R., (2014). Eski Yunan, Tarih Öncesinden Helenistik Çağ'a, Çeviren:Ümit Hüsrev Yolsav, Say Yayınları, İstanbul.

McNabb, R. (1987). Labour market theories and education. In *Economics of Education* (pp. 157-163). Pergamon.

Özbay, F. (1980). Kadınların Ev İçi ve Ev Dışı Uğraşlarındaki Değişme. Ş. Tekeli (ed.), 115-140.

Özel, H. A. (2012). Ekonomik büyümenin teorik temelleri. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İİBF Dergisi*, 2(1), 63-72.

Özkaplan, N. (2009). Duygusal emek ve kadın işi/erkek işi. *Çalışma ve Toplum*, 2(21), 15-23.

Özsağır, A. (2008). Düünden Bugüne Büyümenin Dinamiği. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2008(1), 332-347.

Özsoy, G. G. C. (2012). Türkiye’de kadın işgücü, eğitim ve büyüme ilişkisinin VAR analizi.

Parlaktuna, İ. (2010). Türkiye’de Cinsiyete Dayalı Mesleki Ayrımcılığın Analizi. *Ege Akademik Bakış*, 10(4), 1217-1230.

Pata, U.K. (2018). “Türkiye’de kadın istihdama ve ekonomik büyüme ilişkisi: simetrik ve asimetric nedensellik testleri ile sektörel bir analiz” *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*. Yıl 2018, Cilt , Sayı 21, Sayfalar 135 – 150.

Pesaran, M.H., Shin, Y., and Smith, R.J. (2001). Bounds testing approaches to the analysis of level relationships. *Journal of Applied Econometrics*, 16 (3), 289-326.

Phillips, P. C. B. and Perron, P. (1988) “Testing for Unit Roots in Time Series Regression,” *Biometrika*, 75, 335-346.

Power, M. (1975). Woman's work is never done—by men: A socio-economic model of sex-typing in occupations. *Journal of Industrial Relations*, 17(3), 225-239.

Rebelo, S. (1991). Long-run policy analysis and long-run growth. *Journal of political Economy*, 99(3), 500-521.

Roberts, J.M, (2010). Avrupa Tarihi, Çeviren: Fethi Aytuna, İnkılap Kitabevi, İstanbul.

Saran, Nephane. (2010). Antropoloji, İnkılap Kitabevi, İstanbul.

Sarı, R., Hammoudeh, S., & Ewing, B. T. (2007). Dynamic Relationships Between Oil and Metal Commodity Futures Prices. *Geopolitics of Energy*, vol.29 no.17

Savcı, İ. (1999). Toplumsal cinsiyet ve teknoloji. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 54(01).

Schweke, W. (2004). *Smart money: Education and economic development*. Economic Policy Inst.

Sennett, Richard, (2002). Ten ve Taş, Çeviri: Tuncay Birkan, Metis Yayınları, İstanbul.

Serdaroğlu, U. (Ed.). (2010). *İktisat ve Toplumsal Cinsiyet (Vol. 70)*. Eflatun Basım Dağıtım Yayıncılık.

Serel, H. ve Özdemir, B.S. (2017). “Türkiye’de Kadın istihdamı ve Ekonomik Büyüme İlişkisi” *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, Cilt/Volume: 15 Sayı/Issue: 3 Eylül/September 2017 ss./pp. 132-148.

Seyidoğlu, H. (2006). *İktisat Biliminin Temelleri*. Güzem Can Yayınları.

Sowerby, Robin. (2013). Yunan Kültür Tarihi, Çeviren: Özgür Umut Hoşafçı, İnkılap Kitabevi, İstanbul

Smith, Julia M.H., (2015). Roma'dan Sonra Avrupa, Çeviren: Ahmet Fethi, Alfa Tarih Yayınları, İstanbul.

Şimşek, M. (2008). *Küreselleşen dünyada kadının ekonomik konumu: Türkiye ve diğer dünya ülkelerinden örneklerle kadın sorunlarının ekonomik boyutu ve kadın yoksulluğu*. Ekin.

Taban, S. (2008), İktisadi Büyüme Kavram ve Modeller, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara

Taban, S. (2016). İktisadi Büyüme Kavram ve Modeller, Ekin Yayınevi, 4. Baskı, Bursa.

Tansel, A. (2002). İktisadi kalkınma ve kadınların işgücüne katılımı: Türkiye'den zaman-serisi kanıtları ve illere göre yatay kesit kestirimleri. *EconomicResearch Center (ERC), WorkingPapers in Economics*, (01/05T).

Thomson, George, (1995). Tarih Öncesi Ege 1, Çeviren: Cemal Üster, Payel Yayınları, İstanbul.

Tsani, S.,Paroussos, L., Fragiadakis, C., Charalambidis, I., &Capros, P. (2013). Femalelabourforceparticipationandeconomicgrowth in the South Mediterraneancountries. *EconomicsLetters*, 120(2), 323-328.

TÜİK, (2018). İşgücü İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1007 (Erişim: 10.05.2019).

Türker, M. T. (2009). İçsel büyüme teorilerinde içsel büyümenin kaynağı ve uluslararası ticaret olgusuyla ilişkisi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 25, 87-94.

TÜİK (2017). İşgücü İstatistikleri 2017, <http://www.tuik.gov.tr/HbGetirHTML.do?id=24629>, Erişim Tarihi: 1 Mayıs 2019.

Ulutaş, Ç. Ü. (2009). Yoksulluğun Kadınlaşması ve Görünmeyen Emek. *Çalışma ve Toplum*, 2(21), 25-40.

Ünsal, E. M. (2009). Makro İktisat (Gözden Geçirilmiş Sekizinci Baskı). *Ankara: İmaj Yayıncılık*.

Üstünel, B. (1990). Makro Ekonomi. *Basım, Mısırlı Matbaası, İstanbul*.

Wood, Ellen Meixsisns, (2013). Yurttaşlardan Lordlara, Eskiçağdan Ortaçağa Batı Siyasi Düşüncesinin Toplumsal Tarihi, Çeviren: Oya Köymen, Yordam Kitap, İstanbul.

Yalom, Marilyn, (2002). Antik Çağlardan Günümüze Evli Kadının Tarihi, Çeviren: Zeynep Yelçe ve Neşenur Domaniç, Çitlembik Yayınları, İstanbul.

Yardımcı, P. (2006). İçsel Büyüme Modelleri ve Türkiye Ekonomisinde İçsel Büyümenin Dinamikleri. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2006(1), 96-114.

Zeren, F. ve Savrul, B. K. (2017). “Kadınların İşgücüne Katılım Oranı, Ekonomik Büyüme, İşsizlik Oranı ve Kentleşme Oranı Arasındaki Saklı Koentegrasyon İlişkisinin Araştırılması” *Yönetim Bilimleri Dergisi*. Cilt / Volume: 15, Sayı / N: 30, ss. / pp.:87-103.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı : Sevil TAŞ

Doğum Yeri ve Tarihi : Konya 14.08.1987

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi : Selçuk Üniversitesi İİBF İktisat

Yüksek Lisans Öğrenimi : KTO Karatay Üniversitesi İşletme

Bildiği Yabancı Diller : İngilizce

Bilimsel Faaliyetleri : Yüksek Lisans

İş Deneyimi

Stajlar :

Projeler :

Çalıştığı Kurumlar :

İletişim

E-Posta Adresi : karasevile@gmail.com

Tarih : 28/06/2019